

MUSEUMSbulletinen

● NORSK FOLKEMUSEUM

NR. 94 1/2022

Museumsbulletinen nr. 94, 1/2022

Utgiver: Norsk Folkemuseum

Norsk Folkemuseum
Postboks 720 Skøyen
0214 Oslo

Tlf. (+47) 22 12 37 00
post@norskfolkemuseum.no
www.norskfolkemuseum.no

Besøk: Museumsveien 10, Bygdøy

Redaktør: Astrid Santa

Redigering og layout: Astrid Santa

Trykk: Bondoni

Opplag: 500

Miljømerket trykksak

© Norsk Folkemuseums Venner,
Norsk Folkemuseum, Oslo 2022.

ISSN 1502-3672

Innhold

- 4 FRA STENGT BYGG TIL UTSTILLING
Av Cecilie Thue
- 8 UNIVERSELL UTFORMING
I UTSTILLINGEN TIDSROM 1600–1914
Av Cecilie Thue
- 12 LYSSETTING AV UTSTILLINGEN TIDSROM 1600–1914
Av Mette Opsal
- 18 MAGASINUTSTILLINGER I BYBYGG
Av Cecilie Thue
- 20 MUSEUMSBUTIKKEN – PRODUKTER INSPIRERT AV UTSTILLINGEN
Av Cecilie Thue
- 22 SEKS HJEM – SEKS INTERIØRER
Av Geir Thomas Risåsen
- 29 TORVA I HUS!
Av Siv Ringdal
- 30 IBSEN! MUSEUM & TEATER
Av Bergljot Geist
- 34 KUNSTNERHJEM – EN FORESTILLING OM DIKTERHULEN
Av Erik Henning Edvardsen
- 38 AMERIKA PÅ EIDSVOLL
Av André Larsen Avelin
- 40 BÅÅSTEDE – TILBAKEFØRING AV SAMISK KULTURARV
Av Kåren Elle Gaup
- 46 ORANGERIHAGEN PÅ BYGDØ KONGSGÅRD
Av Marianne Leisner, Jan Tore Sørdsdal og Monica Mørch
- 50 FORSTADSHUS PÅ FOLKEMUSEET
Av Morten Bing
- 54 TROND BJORLI
Av Marie Fongaard Seim, Anja Langgât og Astrid Santa
- 56 NORSK FARMASIHISTORISK MUSEUM
AV Inger Lise Eriksen
- 57 NY VAKSINEUTSTILLING
Av Trygve Fjeldstad, Anne Elisabeth Smedstad, Berit Regland
og Gjertrud Sæter
- 62 NORSK FOLKEMUSEUMS VENNER – EN STØTTE TIL MUSEET
GJENNOM 50 ÅR
Av Benedicte Rustad, Kjersti Sundt Sissener, Inger Jensen, Tom
Bergesen, Aslak Aslaksen og Nina Seeberg

HISTORISK PRAKTBYGG HUSER NY PRAKTUTSTILLING
Det gjenåpnede Bybygg med den nye inngangen til utstillingen TIDSROM 1600–1914 til høyre. Arkitekt Henrik Bulls originale fasade fra 1914 med den monumentale døren i nybarokk stil er ellers intakt bevart.
Foto: Stian Nybru, Norsk Folkemuseum.

FOTO OMSLAG FORAN
Interiør fra utstillingen TIDSROM 1600–1914 under temaet «Norske eliter», med montere som presenterer personlige gjenstander og familiefortellinger.
Foto: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum.

FOTO OMSLAG BAK
Rom i rommet fra utstillingen TIDSROM 1600–1914, et glimt gjennom vinduet til stiftamtmann Frederik Julius Kaas' garderobe datert 1801 fra Stiftsgården i Christiania.
Foto: Are Carlsen.

Fra stengt bygg til utstilling

av arkitekt Cecilie Thue, prosjektansvarlig for rehabilitering og utstillingen Tidsrom 1600–1914

Som dere kanskje har sett, så har det foregått byggearbeider i og rundt det grønne murbygget på Torget i flere år, og den 12. juni i fjor åpnet endelig utstillingen Tidsrom 1600–1914. Bygget, som er et av Norges første betongbygg, har nå blitt forvandlet til et tidsriktig utstillingsbygg. Planlegging og bygging har tatt over ti år, og støtte fra Kulturdepartementet på 100 millioner kroner i tillegg til gaver fra gode givere på ca. 18 millioner kroner har vært helt nødvendig.

Museets ansatte har deltatt i prosjektet på alle plan, men selve byggingen ble satt ut på entrepris. En mengde konsulenter og kontrollører har vært engasjert, og det er bygget energibrønner bak bygget som serverer de tekniske anleggene. Bygget ble strippet ned og trapperommet revet for å gi plass til heis og tekniske anlegg. Ytterveggene ble pusset, men de gamle vinduskarmene fikk være som de var. Gulvene i utstillingen er hevet slik at elektriske føringer er skjult. Store montere er plassbygget og mindre montere produsert eksternt. Farge-

valget er dempet og er et forsøk på å gi ro til omgivelse slik at gjenstanden får komme i fokus. For eksempel er overflaten på murveggene av varmgrå puss slik at de hvite gipstakene er det lyseste blikkfanget.

For å få et best mulig resultat har planleggingen av rehabiliteringen og utstillingen foregått parallelt. Bygget gir noen føringer, og det har vært viktig å forme det hele sammen slik at fortellingene kunne få sin naturlige plass. Gjenstander er hentet frem fra våre magasiner, og alle har fått tilpasset stativ eller holder og har en god grunn til å få være med i utstillingen. Alt det tekniske er plassert utenfor montere slik at dette kan driftes og fikses på uten å forstyrre gjenstandene. Da nedstengingen kom i 2020, fortsatte konservatorene og historikerne med tekstskriving og utdyping av materialet og vi fikk derfor også laget en app.

Her vises noen bilder fra byggeprosessen:

Over: Bildet viser at det graves der den nye hovedinngangen skal komme. I 2016 ble det gravet grop for heis her, og da måtte gravemaskinen inn.

Foto: Cecilie Thue, Norsk Folkemuseum.

Til høyre: I 2016 så det slik ut da alle gulv i trapperommet var fjernet helt opp til loftsetasjen.

Foto: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum.

Over venstre: Avdelingsdirektør og prosjekteier Inger Jensen besiktiger at gipstakene er forsvarlig sikret. Bildet er tatt i 2016. Foto: Cecilie Thue, Norsk Folkemuseum.

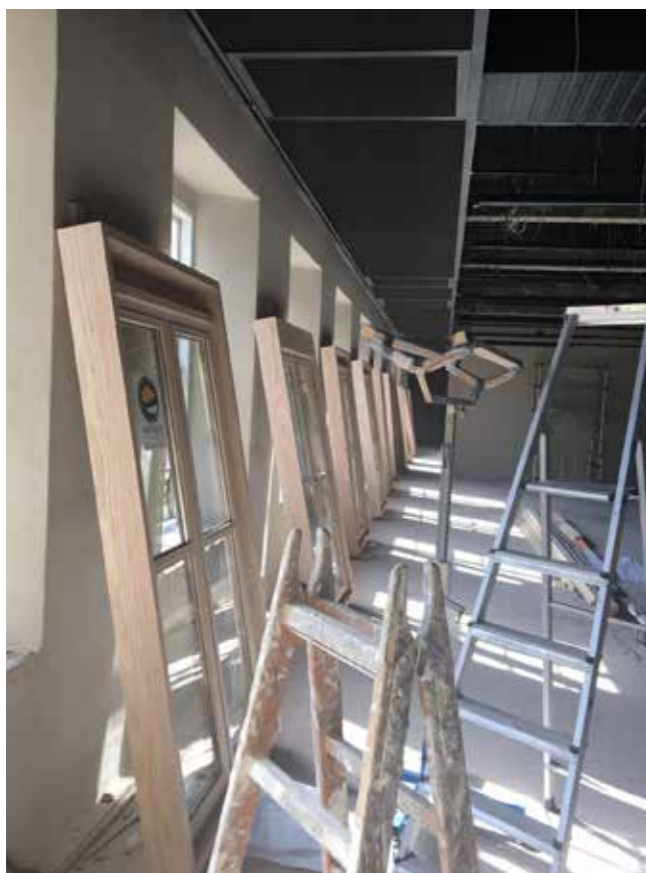
Over høyre: Da de grøvste byggearbeidene var gjort, kunne Konservator Jan Petter Brennsund ta med sitt team for å rense gipstakene i 2018. Foto: Cecilie Thue, Norsk Folkemuseum.

Venstre: Interiørene er montert rett på det gamle betong gulvet og museets fagpersoner har montert de antikvariske bygningsdelene. Slik så det ut i 2017. Foto: Cecilie Thue, Norsk Folkemuseum

Her monterer utstillingsprodusent Mette Opsal og malerikonservator Niels Gerhard Johansen Leuch-rommet. Maleriene har blitt konservert på atelieret og monteres her tilbake i rammene. I 2018 ble fem av interiørene satt opp.

Foto: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum.

Over: I 2017 var byggemøter med befarings faste rutine. Her tas kontrollmål av arkitekt for rehabiliteringen Niels Marius Askim fra Askim/Lantto Arkitekter (bakerst). Foran fra venstre i gule jakker: Prosjektleder-LKC Karl Kristian Mørch, anleggsleder Hans-Asbjørn Gunnerød og prosjektleder for rehabiliteringen Frode O. Storløkken fra Metier OEC. Foto: Cecilie Thue, Norsk Folkemuseum.

Venstre: Det er produsert 62 stk. nye varevinduer til 1. og 2. etasje. Isolerglass hjelper til med å holde klima stabilt. Dette ble montert i 2017, og klimasensorer ble plassert ut for å justere anlegget til å bli så stabilt som mulig. Foto: Cecilie Thue, NF.

Amfi i inngangspartiet innbyr til å sette seg ned. Skinnputer er plassert på det harde underlaget. Trappen tar publikum opp til utstillingen. Bilde fra 2021 da bygget åpnet. Foto: Cecilie Thue, NF.

I alt 44 skjermstativ med gjenstandstekster er plassert rundt i utstillingen. Det har vært et nært samarbeid med KulturIT, forfattere av innholdet og Frode Stenberg fra Frode Stenberg AS, som har produsert stativene. I 2019 ble det laget en prøve som her testes av museets ansatte. Fra venstre: Fotograf Stian Nybru, prosjektleder for utstillingen Erika Ravne Scott, utstillingsprodusent Mette Opsal og prosjektansvarlig Cecilie Thue. Foto: Lars Gunnar Eggen

Takketalen på mottakelsen 23. september 2021

av Cecilie Thue

Bybygg åpnet første gang i nittenhundre og fjorten.
Med Henrik Bull som arkitekt armert betong ble valgt.
Et fremtidsrettet bygg, det var ikke mange av den sorten.
Med store åpne saler plass til utstilling og alt.
I 1993 så måtte bygget stenges ned.
Sikkerheten manglet der og publikum de led.
Borgerskap og embetsstand – ja hvordan skal det gå?
Håper at det ordner seg så museet snart kan få.
For stengte bygg er spøkelses, men vi vil fikse opp.
Så vårt gamle GRØNNE bygg skal få et bærekraftig hopp.

I 2013 fikk vi JA og vi ble veldig glade.
Ble lovet millioner, ja den takken skal dere ha.
Kjære Anniken Huitfeldt, Olav Aaraas, Inger Jensen og givere gode.
Vi kunne starte Bybygg-rehabiliteringen da.
For bygget ja det skulle jammen bli en skikkelig trend.
Vi trengte mange flinke folk og måtte skaffe dem.
Sånn halvparten av museets stab og innleide i fleng.
Med Frode O. Storløkken fra OEC – ja det ble en super gjeng.
Arkitekt Niels Marius Askim har i all tid hatt en stødig hånd.
Og holdt designen fin og ren i Riksantikvarisk ånd.

Et bærekraftig bygg det har det blitt med energier.
Og 8 brønner gravet bak ved Kartetud ordnet det.
Og Multiconsulent AS de hadde ingeniører.
RiB RIV RIE RIBfy RIBr og RIaku-e.
Vi prosjekterte tegnet var på byggemøter fler.
Og løsninger det fant vi det ble stadig mer og mer.
Og Frode sa: «Først river vi alt inni bygget ned.
Så bygger vi det opp igjen, og det med LKC».
Gipstakene ble hengende og måtte pakkes inn.
Og etterpå så ble de kanskje rensset med litt gin.

Under venstre: Ferdig utstilling. Monter i 2. etasje med gjenstander under tema «Ting i tiden». Foto: Haakon Harris, Norsk Folkemuseum.
Under høyre: Historisk interiør. Mathia Leuch inviterer til visitt i interiør fra Stiftsgården midt på 1700-tallet. Hun har blå silkekjole konstruert spesielt til henne. Foto: Cecilie Thue, 2021, Norsk Folkemuseum.

Bybygg følger UU krav med heis og trinnfri inngang.
Taktile kart og god kontrast og ledelinje lang.
Med førsteklasses ASK på gulv og terrassomateriale.
Ja superfint det ble det i den store utstillings sal.
Og mere strøm det krevdes som ble 400 V.
Nytt hovedvann-inntak var også krav fra O v a
Preaction gass og sprinkling løste sikkerhet og brann.
Iso-glass i varevindu hele veggen lang.
Og bygget står på fjellryggen så vannet renner bort.
Det tok noen år å bygge, men se så, nå er det gjort

Men utstilling og bygget måtte passe bra i sammen.
Og lyst det ble med fiberlys og erco spot for å se.
Mette Opsal passet produksjonen, supert var det jammen.
Og konservatorgjengen hentet gjenstander i fred.
Fra Frode Stenberg as kom en sveisen gjeng og sveiset monter lang.
Og mere ble bestilt de måtte komme gang på gang.
Stein Johnsgård bygget og fikset alt – det var ingen sak for han.
En tusenkunstner av de sjeldne – finnes i vårt land.
Filmer skjermes, alt digitalt – takk KulturIT og Spoon.
Grafikk og layout Trinn as og Nina Simonnes farger ton i ton.

12. juni 2021 åpnet Tidsrom 1600-1914.
Kjære borgerskap og embedsmenn velkommen hit igjen.
Hva tenkte dere, hva var impulser, hvilken trend i tiden?
Vi får besøke prest, kaptein og gründer i deres hjem.
Og myntmesteren han snur seg nok uti sin mørke grav.
Når hans historie blir fortalt moralen den var lav.
Flott, Erika Ravne Scott, at du ledet museets innholdsgjeng.
Som skrev de mange tekster og leverte dem i fleng.
Tross korona og forsinkelser vi løste jobben godt.
Stor TAKK til alle dere som har stått på her så flott.

Universell utforming

i utstillingen Tidsrom 1600–1914

av Cecilie Thue

Vi ønsker at utstillingen Tidsrom 1600–1914 skal være et godt tilrettelagt tilbud for alle, at alle som besøker utstillingen skal merke at vi har tenkt på dem og at de er ivaretatt. Kanskje kommer man alene eller sammen i flokk – er gammel eller ung, trenger rullestol, er svaksynt, blind, eller har problemer med å orientere seg. Utstillingen er teksten både på norsk og engelsk, og det er ambulerende museumsvakt i trapperommet og utstillingen.

Foto: Stian Nybru, Norsk Folkemuseum.

Foto: Cecilie Thue, Norsk Folkemuseum.

Hovedinngangen er lett å se fra Torget. Det er bygget ny trinnfri inngang både ute og inne. Umiddelbart innenfor inngangen er det ny heis med ledelinjer fra inngangsdøren. Her er heisen, og til venstre er gangen til garderobe og toaletter.

Det er taktil merking i gulvet, som viser oppmerksomhet og fare, god fargekontrast med hvite trapper og sorte trappeneser. Det er montert godt lys i trapperommet. Rekkverket i trappeløpet er sammenhengende også på repos.

Foto: Cecilie Thue, Norsk Folkemuseum

Foto: Cecilie Thue, Norsk Folkemuseum

Foto: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum.

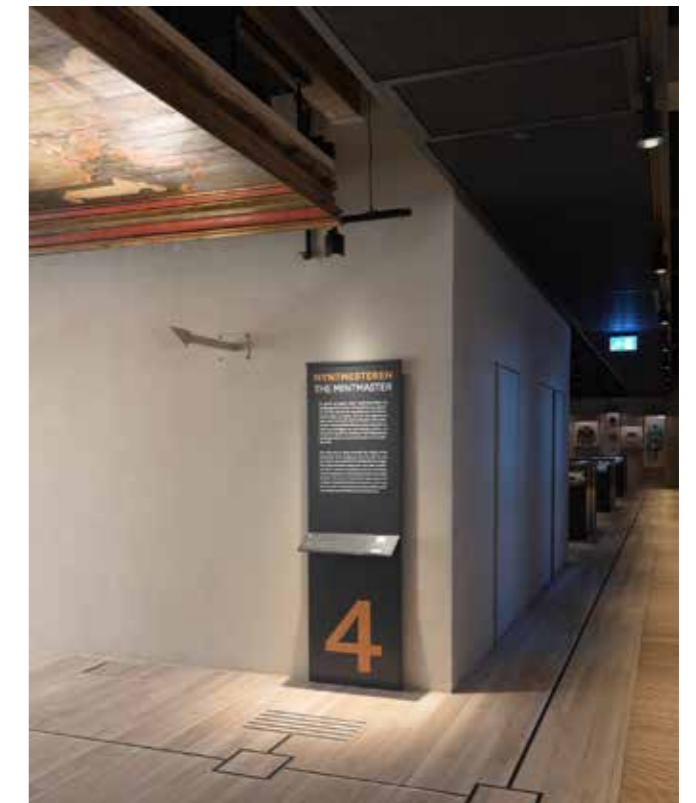

Foto: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum.

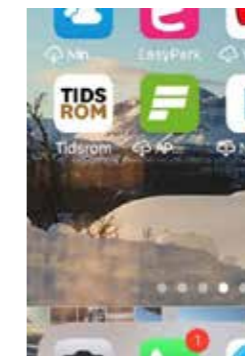
Alle skilt har god kontrast og punktskrift. Linjene i gulvet viser vei til disse skiltene. Det er oversiktskart i trapperommet i hver etasje. Utstillingen er delt i 9 rom som har hvert sitt tema. De 9 tekstplakatene har et skråbrett med punktskrift som forteller litt om hva man kan se akkurat her.

Det er utviklet en app, og alle tekstene på vegger og skjermer i tillegg til lydfiler og filmer finner man ved å laste ned denne appen. Blindeskriften på de 9 forskjellige skiltene i utstillingsrommene har teksten som er gjengitt i neste spalte.

Alle tekster på vegg og i skjermer, lydfiler og filmer får du ved å laste ned appen

TIDS ROM

All exhibition texts, soundtracks and movies are available on the app

TEMAENE I DE NI UTSTILLINGSROMMENE

- 1 - TANKER I TIDEN: Gipstaket fra ca. 1650 viser de syv dydene tro, kjærlighet, håp, rettferdighet, styrke, visdom og måtehold.
- 2 - VERDENSBILDER: Gipstaket fra 1652 viser de fire verdensdeler kjent i Europa på den tiden: Asia, Europa, Afrika og Amerika.
- 3 - NORSKE ELITER: Borgerskapet og embedsstanden førte an i utviklingen av norsk kultur 1600–1914. Her vises drakter, møbler, portretter og personlige gjenstander.
- 4 - MYNTMESTEREN: Her vises himling med malt dekor fra myntnester Meyers soverom. Han forfalsket kongens mynt i 1720-årene.
- 5 - HJEMMENE: Prospekter skildrer landskap og bebyggelse i Norge. Tre interiører fra 1750–1800 viser hjemmene til storkjøpmannen Leuch, presten Wolff og skipperborgeren Nordberg.
- 6 - TING I TIDEN: Viser et utvalg av ting som har vært brukt i Norge gjennom 300 år, som klokker, ur, spill, stoler, serviser, glass og bestikk.
- 7 - FØR OG ETTER 1814: Interiørene til embedsmennene Kaas i 1801 og Vogt i 1858 representerer overgang fra dansk-norsk kongedømme til union med Sverige. Tidslinje viser historiske hendelser fra 1537 til 1905.
- 8 - NYE TIDER: Interiøret fra Andresens hagestue i 1864 representerer det nye industriborgerskapet i Christiania. Samfunnet er i endring.
- 9 - EN MODERNE NASJON: Veien til selvstendighet i 1905 inspirerte til en særegen norsk stil i design og arkitektur. En film fra Norges jubileumsutstilling i 1914 avslutter utstillingen.

Foto: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum.

Foto: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum.

Foto: Cecilie Thue, Norsk Folkemuseum.

Foto: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum.

Det skal være enkelt å finne informasjon om gjenstandene. Skjermer med bilder av gjenstandene er plassert ved hver monter. Ved å trykke på bildet kommer gjenstandsteksten frem. Det er i alt 44 skjermer i utstillingen, og i det første rommet vises en introduksjonsfilm.

Gangen gjennom utstillingen er nøye planlagt med åpne områder for pause med fastmonterte sitteplasser. Vil man sette seg ned andre steder kan en bærbar krakk tas med fra trapperommet.

Foto: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum

Foto: Haakon Harriss, NF.

Foto: Cecilie Thue, NF.

Det er et oversiktlig bevegelsesmønster gjennom utstillingen, der gangbanen er langs ytterveggene og utstillingen fortrinnsvis er plassert mot midten av rommet.

Et blikkfang langt fremme gir føring for bevegelsesretningen. Her er blikkfanget et gatebilde fra Karl Johans gate.

Foto: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum.

Foto: Cecilie Thue, Norsk Folkemuseum.

Man møter amfiet innenfor hovedinngangen når man kommer eller går. Her kan grupper samles, og det er et godt sted å kunne sette seg ned hvis man venter på noen. Sitteplassen i vindusnisjen i 2. etasje er også et fint sted å ta seg en pause.

Cecilie Thue er arkitekt MNAL og prosjektansvarlig for rehabilitering av Bybygg og utstillingen Tidsrom 1600-1914. Hun er ansatt i Kulturhistorisk seksjon på Norsk Folkemuseum.

Lyssetting av utstillingen

av Mette Opsal, utstillingsprodusent og ansvarlig for lysdesign

Å lyssette en utstilling er et omfattende og sammensatt prosjekt. Lys skal skape en atmosfære og invitere publikum til en rik opplevelse av det vi ønsker å fortelle og vise dem.

Belysningen skal fremheve gjenstandene og vise dem på sitt beste. Lyset skal også vise vei og hjelpe publikum gjennom utstillingen. Samtidig skal lyset være skåneende for skjøre antikvariske gjenstander.

Lyset har mange oppgaver som vi har jobbet tverrfaglig med å løse for å få et godt resultat.

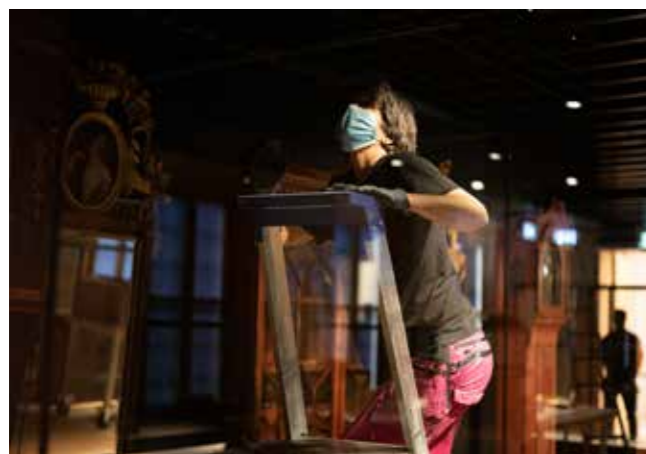

Foto: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum.

Foto: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum.

Foto: Cecilie Thue, Norsk Folkemuseum.

I inngangspartiet er det bra lys. Her har vi både dagslys og kunstig lys. Vi har tenkt på godt lys til alle årstidene.

Videre inn i utstillingen er det ikke dagslys på grunn av gjenstandene.

Rød sukkerskål
fra ca. 1850
i glass og sølv,
av gullsmed
Anton Michelsen
i København.

Foto: Haakon Harriss, NF.

Lyssatt Nautiluspokal
fra 1720-1731,
produsert av gullsmed
Morten Finchenhagen
i Christiania.
Foto: Haakon Harris,
Norsk Folkemuseum.

Tidsrom 1600-1914

Alle lyskildene vi bruker er LED med 3000 K varm hvit. Kelvin er måleenhet for temperatur, og 3000 K defineres som en varm hvit og gulaktig glød. Alle lyskildene kan dimmes. Jeg har dimmet hver enkel spott.

Vi jobber bare med LED. LED er en forkortelse for Light Emitting Diode og er, teknisk fortalt, en diode som omsetter elektrisk energi, også kalt strøm, til lys.

LED-stripe er et bånd med små LED-dioder som står med jevne mellomrom.

Fiberoptisk belysning er lys fra en generator som føres gjennom en fibersele til flere endepunkter. Der kan man sette på forskjellige linser, som gir ulik spredningsvinkel. Vi har brukt linser med spredning på 60 grader, 30 grader og 15 grader.

Endlight er LED-striper som ligger på langsiden av en spesiell pleksiplate i monteret. Det gjør at lyset blir jevnt på hele toppplaten. Over platen ligger en opal pleksiplate. Når vi arbeider med lyssetting i utstillinger, jobber vi i tverrfaglige team.

Når vi vet hvilke gjenstander som skal være i utstillingen, finner vi løsninger på hvordan vi best skal vise frem gjenstandene for publikum. Da begynner vi å tenke på lyssetting.

Gangbanen for publikum går langs ytterveggene i utstillingen. Den blir lyssatt med spotter fra taket. I tillegg har vi satt lys på gulvet mellom både faste og frittstående montere. Noen steder viser vi også bevegesretning for publikum med lyspiler.

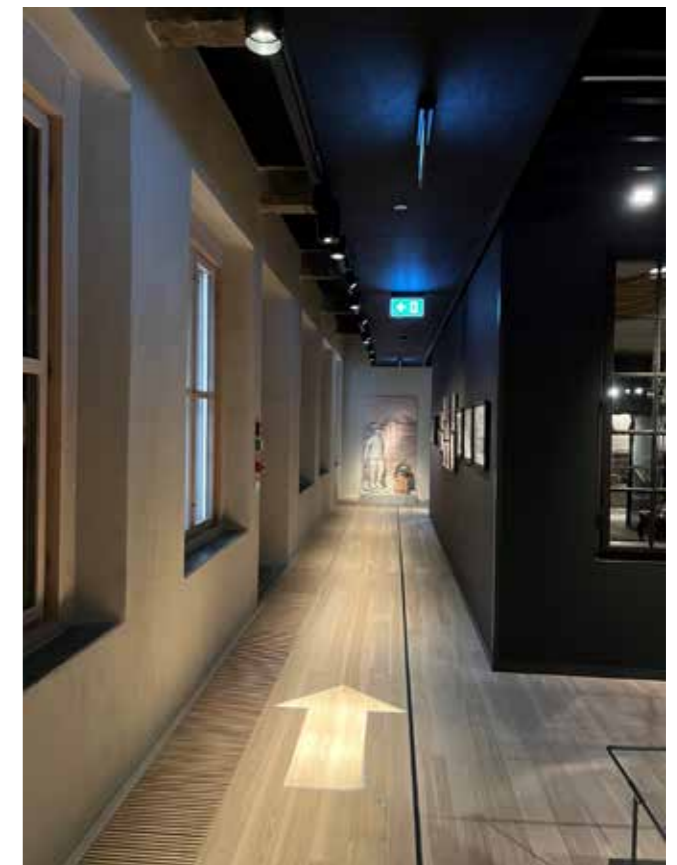

Foto: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum.

Foto: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum.

Foto: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum.

Foto: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum.

Fortellingen i utstillingen starter med «se opp for historien». Det er de flotte gipstakene publikum skal se på. Her har vi montert spesiellagede armer med spotter som både lyser opp gipstaket og lyser ned på gangbanen.

Foto: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum.

Under gipstaket står det en stor monter. Her har vi lys i topp-platen. Det er en endlight-plate. Denne lyssettingen bruker vi også i en monter i 2. etasje.

Foto: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum.

På kortveggen har vi laget «kassettveggen». I alle kassetten har vi LED-stripe i toppplaten, unntatt i kassetten med elefant-tannen. Her er LED-stripen satt i bunnplaten. Da fremhever lyset elefanttannen enda bedre.

Foto: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum.

Går vi videre, merker publikum at det blir mørkere. Kassett-veggen her har også LED-stripe i kassetten, men noen gjen-stander har også fått lys fra spott som henger fra taket.

Foto: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum.

Foto over: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum.

Foto venstre: Cecilie Thue, Norsk Folkemuseum.

Det er flere frittstående monterer i utstillingen. Her har vi fått tilpasset et fiberoptisk kanalsystem med justerbare hoder, og man kan skifte linser. I denne monterer lysettes skipet fra disse fiberlysene.

Foto: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum.

I disse frittstående monterne med skuffer lysettes gjenstan-dene med spotter fra taket. I disse monterne er gjenstandene laget av forskjellige materialer. I skuffene ligger gjenstander som ikke tåler mye lys. Tekstiler tåler veldig lite lys, helst bare 50 lux. De ligger i mørke til man trekker ut skuffen. Da lysettes gjenstanden av spottene fra taket. Disse spottene har forskjel-lige linser. Det gjør at man kan lyse opp noen sølv-gjenstander som tåler mer lux.

Langmontere. Foto: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum.

Portrettveggen. Foto: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum.

I langmontere har vi også fiber i alle søylene og i front i taket. Da klarer vi å lyssette gjenstandene som står bakerst.

Portrettveggen har en stor glassplate foran portrettene. Her har vi montert spotter fra taket, og noen av spottene har lengre armer for å få lys på de nederste bildene.

Foto: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum.

Foto: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum.

Glassboksen inne i de historiske interiørene under arbeidet med utstillingen. Foto: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum.

Utstillingen har seks rom med historiske interiører. Her har vi tilført svakt lys gjennom vinduene. Vi har bygget en glassboks rett innenfor inngangen, som gjør at publikum kan gå litt inn rommet for å oppleve interiøret. Inne i rommene kan vi ikke sette opp lys. Det eneste stedet vi har hatt mulighet er på glassboksen. Det er her vi lyssetter rommet med spott.

Da har jeg gått igjennom alle typer lys vi har brukt i utstillingen. Vi håper utstillingen er opplevelsesrik for alle.

Mette Oppsal er utstillingsprodusent og ansvarlig for lysdesign i utstillingene. Hun er ansatt i Kulturhistorisk seksjon på Norsk Folkemuseum.

Lyssatt historisk interiør. Foto: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum.

Magasinutstillinger i Bybygg

av Cecilie Thue

Idéskisse fra plan 3 laget av Askim/Lantto Arkitekter AS ved arkitekt Niels Marius Askim.

Norsk Folkemuseum har over 250 000 gjenstander i sine samlinger, og vi har et ønske om å vise flest mulig av dem til våre besøkende. Mange henvender seg til museet og er interessert i spesielle gjenstander og gjenstandsgrupper. En magasinutstilling vil kunne gi bedre tilgang til et aktuelt materiale. Det nyrestaurerte bygget inneholder fire etasjer hvor to etasjer er fylt med utstillingen Tidsrom 1600–1914. På inngangsnivå (plan 0) og i 3. etasje (plan 3) planlegges det slike presentasjoner. Her vises en idéskisse fra plan 3 laget av Askim/Lantto Arkitekter AS ved arkitekt Niels Marius Askim.

Tredje etasje inneholder to store rom som henger sammen. Det første rommet er på 143 kvadratmeter, og her er det høyt under taket. Det er bygget en stor glassmonter i midten. I monteringen har vi mulighet til å vise fram omfangsrike gjenstander som senger, kister og skap, men også presentere store gjenstandsgrupper i sin fulle bredde. Det kan for eksempel dreie seg om krutthorn, instrumenter og portretter. Tanken bak er at dette ikke skal være faste utstillinger, men rotasjoner hvor museet får vist fram ulike gjenstandstyper og gjort samlingene mer tilgjengelige for publikum. Det skal være en mindre krevend-måte å formidle på enn en fullprosjektert utstilling. Ikke minst gir dette en mulighet til å styrke samarbeidet mellom ulike ansvarsområder på museet.

Det jobbes videre med et fleksibelt hylle- og opphengsystem som egner seg til mange typer gjenstander.

Det innerste rommet har lav takhøyde og egner seg som areal for støttefunksjoner og fordypning, eller man kan vise fram arbeid som utføres i forbindelse med inntak og revisjon av gjenstander.

På inngangsnivå, altså på Plan 0, har det fra gammelt av vært en utstilling om støpejernsovner fra forskjellige jernverk i Norge. Dette var et viktig norsk industriprodukt i perioden 1600–1900, og det var en stor eksportvare. Vi ønsker å få satt jernovnene tilbake hit igjen og lage en fullskalautstilling med museets unike samling av støpejernsovner. Ovnene kan være utgangspunkt for en rekke aktuelle temaer, ikke bare ovnene som produkter, men også sosiale, økonomiske og kulturelle forhold som er knyttet til framstillingen av dem. Utstillingen kan også være en god anledning til å sette begrepet bærekraft i perspektiv.

Arkitekt MNAL Cecilie Thue er ansatt i Kulturhistorisk seksjon på Norsk Folkemuseum.

Lokalet under arbeid. Foto: Cecilie Thue, Norsk Folkemuseum.

Det innerste rommet er planlagt for støttefunksjoner og fordypning. Foto: Cecilie Thue, Norsk Folkemuseum.

TAKK! Museets venneforening har bidratt med kjærkomne midler til prosjektet, både direkte og ved å innhente midler fra andre givere. Tilskuddene går til innkjøp av fleksible innredningsløsninger og muliggjør mer skiftende visninger. Hvis museet mottar flere tilskudd, vil de styrke prosjektet ytterligere, spesielt når første etasje skal fylles med museets ovnssamlingen.

Eksempler på støpejernsovner i museets samlinger. Foto: Norsk Folkemuseum.

MUSEUMSBUTIKKEN

Produkter inspirert av utstillingen Tidsrom 1600–1914

av Cecilie Thue

Det er mulig å kjøpe flere fine ting med motiv fra utstillingen. Her viser vi noe av det vi har i dag. Men følge med, plutselig kommer det nye ting!

MOTIV FRA INNGANGSPORT

Vi har produsert et handlenett med motiv fra inngangsporten til utstillingen Tidsrom 1600–1914. Inngangsporten i rustent stål er designet av arkitekt Niels Marius Askim fra Askim/Lantto Arkitekter. Sirklene på porten, formet som 8-tall, er symbol på uendelighet.

Foto: Stian Nybru, Norsk Folkemuseum.

Foto: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum.

MOTIV FRA BRUDETeppe

Vi har produsert et putetrekk med en del av et mønster på fra brudeteppe fra Kragerø, datert til 1700-tallet.

Brudeteppet er stilt ut under temaet «Norske eliter».

Foto: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum.

Brudeteppet i utstillingen.
Foto: Cecilie Thue, NF.

Teppet måler 133,5 cm i bredden og 247 cm i lengden. Frynsene måler 21,5 cm.
Foto: Norsk Folkemuseum.

Originalserviset fra utstillingen og detalj av mønsteret.
Foto: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum.

MOTIV FRA SERVICE I PORSELEN

Vi har også en serie med diverse gjenstander med grønt blomstermotiv: krus, vifte, brikke, skrivebok og pilleeske.

Motivet viser en detalj fra te- og kaffeserviset i porselen, datert 1750–1800.

Porselensserviset er stilt ut i rom 5 under temaet: «Hjemmene» i interiøret til Morten Leuch fra 1759.

Produkter i butikken. Begge foto: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum.

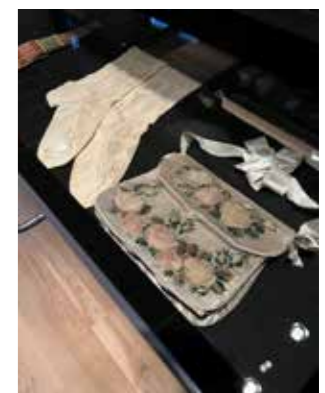
KORT MED MOTIV FRA GJENSTANDER I UTSTILLINGEN

Kortene har vakre gjengivelser av gjenstander fra rom 3 under temaet «Norske eliter» i bordmontere og i en skuff.

Veske av silke datert 1820–1830. Ligger i en skuff.
Vifte med strutsefjær datert til 1900–1910.
Kvinnesko av silke datert ca. 1780.

Vakre kort i utstillingen med gjenstandsmotiv.
Foto: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum.

Utstillingsmontrene med originalgjenstandene.
Foto: Cecilie Thue, Norsk Folkemuseum.

Seks hjem – seks interiører

av Geir Thomas Risåsen

I utstillingen *Tidsrom* vises seks historiske interiører fra perioden 1730–1860. Hver på sin måte gir disse interiørene et innblikk i hvordan embetsstand og borgerskap levde i denne perioden. Dette er interiører innredet i ulike stilarter og som er hentet fra ulike steder i landet, foruten at de speiler sin tids idealer og innredningskunst. Denne artikkelen vil gi en kort presentasjon av hver av disse.

WOLLFROMMET FRA SANDSVÆR

Dette var salen hjemme hos presten Peter Heinrich Wollf (1700–70). Wollf ble født i Hamburg, var utdannet til prest ved Universitetet i København og utøvte sin prestegjerning i Sandsvær i Buskerud. I 1725 giftet han seg med Dorothea f. Silchensted (1703–57). Ekteparet fikk syv barn. Etter hennes død giftet Wollf seg på nytt, med kjøpmannskenk Else Katharine Andersdatter Lorentzen (1723–1769) fra Holmestrand. Hun brakte med seg en datter fra første ekteskap.

Sammen med sin første hustru kjøpte Wollf i 1734 eiendommen Nedre Lie i Sandsvær, som ble familiens egentlige hjem. Her lot han oppføre en laftet hovedbygning i to etasjer med valmtak. Den nye hovedbygningen inneholdt fire rom i hver etasje, foruten ganger og kott. Salens innredning i annen etasje ble demontert i 1893 og solgt til Fortidsminneforeningen for kr. 1.000. Interiøret ble først utstilt på Kunstindustrimuseet i Oslo under navnet «Sandsværstuen». Herfra ble salsinteriøret overført til Norsk Folkemuseum, hvor det var stilt ut fra 1938 frem til det ble demontert i 1949 og på nytt remontert i utstillingen «Tidsrom». Wollfs hovedbygning ble revet i forbindelse med at det ble oppført en ny hovedbygning på gården i 1908, og den er ikke dokumentert.

Ifølge boka *Sandsværs historie* var «stasværelsene i begge etasjer tapetsert med voksduk, oljemalt og dekorert med landskaper, blomster og rokokko-ornamenter.» Salen er et representativt værelse på nesten 36 m² og med en takhøyde på ca. 2,80 meter. På den tiden huset ble oppført begynte vinduer med trerammer å bli vanlige fremfor de tidligere vinduene med blyprosper. Innredningen er påkostet og gjennomarbeidet. Stilmessig representerer den regencestilen eller senbarokken, slik den kom til utførelse i Norge. Regencestilen var den rådende stil i første halvdel av 1700-tallet og gjorde seg først og fremst gjeldende innen interiør- og møbelkunst. Et særtrekk er det kraftig profilerte listverket, som er sterkt forkrøbbende eller «brukne». Regencestilen gjør seg også gjeldende i rommets tapet. De såkalte voksduktapetene er fra 1730-årene, der mønstret er utført i blokktrykk og der de utsparte partiene har motiver malt for hånd. Tilsvarende er det malte dekorasjon på brystpanel. I anledning sitt andre bryllup i 1759 lot Wollf hente inn en lokal dekorasjonsmaler for å dekorere himlingen.

Hvordan rommet opprinnelige var møblert er usikkert. I dag er salen møblert med blant annet en kanapé og høyryggede stoler utført i regencestil. Utskjæringene i denne perioden ble flatere enn under barokken og kjennetegnes dessuten av symmetriske ornamenter. Bruken av gyldenlær som møbeltrekk holdt seg frem til midten av 1700-tallet. Skatoll var et nytt skrive- og oppbevaringsmøbel som kom i bruk fra slutten av 1600-tallet, og de ble populære parademøbler i velstående hjem på 1700-tallet. Gardiner var ifølge regnskaper fra 1642 tatt i bruk på Akershus slott i Oslo og ble så gradvis tatt i bruk i borgerlige hjem fra slutten av 1600-tallet. Enkle gardinoppheng, med en eller to sidegardiner til å trekke for, var i bruk til langt opp på 1700-tallet.

LEUCHROMMET FRA CHRISTIANIA

Rommet var et av selskapsværelsene hos Morten (1732–68) og Mathia (1736–1801) Leuch i Christiania. Morten og Mathia f. Collett giftet seg 6. mai 1758. I den anledning ble brudeparet behørig hyllet i dikteren og forretningsmannen Christian Braunmann Tullins berømte dikt *Maidagen*. Morten var 26 år og Mathia 21 år. De nygifte flyttet inn i sitt store, nyoppførte byhus. Her inntok de en sentral rolle blant Christianiasosieteteten. Morten var på det tidspunkt en av byens ledende trelasthandlere foruten å være handelsmann og godseier. Etter farmorens død fire år tidligere hadde han arvet det omfattende Sørkedalsgodset, som blant annet omfattet gården Bogstad der de nygifte oppførte sitt standsmessige landsted.

Det store byhuset – tidligere Rådhusgaten 13. – var oppført i pusset teglstein i to etasjer og med bratt teglsteinstak. Første

Øverst: Wollfrommet fra Sandsvær i Buskerud representerer regencestilen på 1730-tallet. Dette var salen hjemme hos presten Peter Heinrich Wollf. Foto: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum.

Nederst: Leuchrommet ble innredet omkring 1760 og var det ene av selskapsværelsene hjemme hos Morten og Mathia Leuch. Ekteparet tilhørte landets ledende elite, og deres hjem i Christiania var et av byens mest representative. Deres elegante selskapsværelse er et av de best bevarte og mest påkostede rokokointeriører i Norge. Foto: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum.

etasje var delt i to av et portrom, der rommene i venstre halvdel kan ha vært knyttet til forretningsdriften, mens rommene til høyre inneholdt dette selskapsværelset foruten en større festsal. Annen etasje, med tretten vindusfag mot Rådhusgata, inneholdt etter alt å dømme den private del av hjemmet. Bakgårdsbygningen rommet alt hva en bygård trengte på denne tiden, fra bryggerhus, fjøs, stall, vognremisse, høyloft med mer. Etter Mortens død giftet Mathia seg på nytt med Bernt Anker. Alf Collett forteller i sin bok Familien Collett og Christianialiv i gamle dage om denne hendelsen, som fant sted i dette rommet 11. april 1773:

«En dag var det selskap hos Mathia Leuch. Man la straks merke til at døren ind til den store selskabssal var skjult av et speil. Gjestene blev oppfordret til at stille sig op par om par, men Bernt Anker blev staaende alene. Han spurte da, om der ikke var nogen, som vilde række ham haanden. «Ja, hvis ingen anden vil, saa vil jeg,» svarte vertinden og rakte ham sin haand. Musikken spilte op, paa et vink gled speilet tilside, og hele selskapet begav sig parvis ind i salen, hvor alt var beredt til vielsen, som straks paafulgte».

Mathia flyttet med Bernt over i Ankerfamilies store hus nær dagens Jernbanetorv og noen år senere solgte de hennes og Mortens tidligere hjem til Staten. Staten tok etter hvert gården i bruk som Stiftsgård for Akershus amt. I 1893 ble gården solgt videre til private, som brukte bygningen til bananmodneri inntil den ble revet i 1913. I den anledning ble fire av de viktigste interiørene overført til Norsk Folkemuseum, inkludert dette interiøret.

Leuchrommet er i dag et av de fineste og best bevarte rokokkointeriører i Norge. I sine detaljer og utførelse representerer interiøret den dansk-norske rokokkostilen slik denne utviklet seg i vår felles politiske, økonomiske og kulturelle hovedstad København. Til de prestisjefylte innretningsarbeidene i det nye residensslottet Christiansborg - oppført 1733-40 - ble det hentet inn kunstneriske krefter fra inn- og utland. For ytterligere å nyttiggjøre seg de utenlandske kunstnere, ble Det kongelige kunstakademi etablert i 1754 der de ledende tøyverne fra Christiansborg ble ansatt i ulike professorater. Dermed kunne Danmark-Norge selv utdanne sine egne arkitekter, kunstmålere og skulptører, noe som fikk stor betydning for dansk-norsk innretningskunst.

Mortens og Mathias selskapsværelse er et rom innredet for representasjon. Rommet er i all hovedsak symmetrisk i sin planløsning og i veggens utforming. Unntaket er veggen mot salen innenfor, der døren er plassert asymmetrisk i selskapsværelset ettersom den var midtstilt inne i salen. Leuchrommets brystpanel, dører og vinduer er fint utformet slik vi finner det i rokokkoens mer påkostede interiører i Danmark og Norge. Brystpanelenes fyllinger har i hvert hjørne små forgylte «rocailler», et navn som betegner de asymmetriske ornamenter som

har gitt stilen sitt navn. Disse er utført i forgylt metall, en løsning vi finner igjen tre av selskapsrommene i Morten og Mathia Leuchs bygning på Bogstad. Et annet karakteristisk trekk ved interiøret er treverkets fargesetting i dyp «pariserblått», som kontrast til de forgylte profiler og rocailler. Pariserblått også kalt «prøyserblått» og «berlinerblått» var en av 1700-tallets store motefarger og var særlig yndet i rokokkotiden. Dette var den første moderne syntetiske farge og ble oppdaget av den tyske kjemikeren Johan Jacob Diesbach i Berslin i 1704. Fargen ble avdekket og rekonstruert i anledning rommets restaurering i forbindelse med den nye utstillingen. I himlingens rike stukkatur finner vi rokokkoens lekne og asymmetriske formspråk, som fritt kombinerer ulike former dominert av C- og S-kurver. Antageligvis har brannmuren hatt tilsvarende rike stukkamenten uten at dette er kjent, ettersom den ble fjernet omkring 1830. Det som fremfor noe gir visittstuen sin karakter er rommets store veggmalier. Veggmaleriene er ikke signert, men er uten tvil malt på bestilling for å passe inn i veggfeltene. De kan være malt lokalt, eller mer sannsynlig på et av verkstedene i København. Foreleggene for havnemotivene i sydlandske omgivelser er kobberstikk basert på malier utført av den franske kunstneren Joseph Vernet (1714-89). Værelser med malte vegglerter var svært moderne i siste halvdel av 1700-tallet, der eksempelvis Meyergården i Christiania fikk beslektede veggtrekk malt av den lokale «Mahler og Skildrer» Johan Samuel Brøgger så sent som i 1791. Malte veggtrekk var ikke fullt så kostbare som spesialvevde veggtrekk eller tapiserier, men allikevel mer eksklusive enn kostbare papirtapeter, som i siste halvdel av 1700-tallet var begynt å bli vanlige blant landets overklasse.

Rommets opprinnelige møblering og utstyr er ikke kjent. Dagens møblering er derfor basert på generell kunnskap om tiden og miljøet. De seks rokokkostolene er antageligvis importert fra Nederland, men de kunne like gjerne ha vært utført i København. Tebordet er til gjengjeld norskprodusert fra omkring 1750. Tebord som dette var ofte utstyrt med en forhøyet kant for å hindre søl fra temaskinen. Den praktfulle lysekronen fra Nøstetangen glassverk representerer noe av det ypperste innen rokokkotidens norske kunstindustri. Glassverket ble opprettet spesielt for å levere finere bordglass til det dansk-norske rike. Foruten drikkeglassene er det særlig lysekronene Nøstetangen forbindes med i ettertid, der de tre viktigste var en spesialbestilling til Kongsberg kirke. Lik rommets møblering er også gardinoppheng basert på generell kunnskap om tiden. Gardiner

Til høyre: Storstuen hos Knut og Dorthe Christiane Nordberg i Arendal ble antageligvis innredet av Knuts foreldre midt på 1700-tallet. Knut og Dorthe Christiane fikk den antageligvis malt opp i Louis-seize-stilens lyse fargeholdning helt på slutten av 1700-tallet. Møblene viser at engelsk innflytelse gjorde seg gjeldende i dansk-norsk møbelproduksjon på denne tiden. Foto: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum

fikk for alvor innpass i bedrestilte hjem utover på 1700-tallet, og fra midten av århundret ble den estetiske verdien viktigere enn nytteverdien. Representative rom som dette ble gjerne utstyrt med gardiner utført i kostbare importerte stoffer som bomull og silke. Det konkrete forbildet for visittstuens gardiner er et dansk kobberstikk fra 1752, som viser det elegante kontoret til skipskonstruktør Didrik de Thura i København.

STORSTUA HOS KNUT OG DORTHE CHRISTIANE NORDBERG I ARENDAL

Knut Nordberg (1752-1810) var borger og skipper i Arendal. I 1787 giftet han seg med Dorthe Christiane f. Hirschholm (1759-1806) og de flyttet inn i hans barndomshjem Vestre Strømsbu utenfor Arendal. Ekteskapet var barnløst og de tok til seg en niese og en foreldreløs nabogutt som pleiebarn.

Storstuen var husets største og fineste rom. Det har en påkostet innredning med brystpanel, og panelte veggfelter. Fargeundersøkelser viser at rommet har blitt malt opp igjen en rekke ganger i tråd med skiftende moter. Dagens fargesetting med lys grått brystpanel og lys gule vegger dekorert med malte blomster, er en rekonstruksjon basert på funn fra slutten av 1700-tallet. Den lyse fargesettingen og de sarte blomsterrankene representerer Louis-seize-stilen. På slutten av 1700-tallet var dansk-norsk møbelkunst sterkt preget av engelsk

påvirkning. Det var særlig britiske mahognimøbler som dannet forbilde. Norske møbler ble imidlertid gjerne laget av rimeligere materialer, men malt for å illudere edlere treslag. Mange norske stolmakere lot seg inspirere av britiske formgivere som Chippendae, Hepplewhite, Sheraton og Adams. Disse tolv stolene er eksempel på dette, der stoler med åpen rygg ga mulighet for en fri dekorativ utforming. I dette tilfellet er det Hepplewhite-stilen som er forbilde. Bedret økonomi og utstrakt handel med Storbritannia ga økt import av britiske mahognimøbler. Auksjonskatalogen utarbeidet ved Nordbergs død i 1810 viser at dette hjemmet ikke var noe unntak. Her omtales bord, spillebord og speil i mahogni, antageligvis av engelsk opprinnelse. Dette var ofte møbler preget av et enkelt formspråk, der alle sammenføyninger er tydelig fremhevet med markerte overganger fra det ene leddet til det andre. Spillebordet og det lille bordet er begge eksempler på dette. Tilsvarende ble det importert en rekke britisk produserte speil i mahogni med forgylt dekor. I løpet av Louis-seize-perioden på slutten av 1700-tallet ble det moderne med gardiner sydd i hvite tynne bomullsstoff. Det ble vanlig med faste gardinoppheng, gjerne i kombinasjon med rullegardiner som kunne trekkes ned. Forbildet til Nordbergs gardiner er hentet fra en laving utført av Fredrik Adolf von Numers i 1780-årene, med motiv fra Ribbingsfors herregård i Västergötland i Sverige. Innredningen i Nils Knudsens storstue ble demontert og solgt til Norsk Folkemuseum i 1910.

GARDEROBEN HOS STIFTSAMTMANN FREDERIK JULIUS KAAS I CHRISTIANIA

Stiftsamtmann Frederik Julius Kaas (1758–1827) var en av mange danske embetsmenn som virket i Norge i årene før 1814. Han ble sendt til Norge første gang i 1792 som assessor (dommer) i overhoffretten. Her giftet han seg med Kirsten (Kristina) Nilson (1757–1827), enke etter Conrad Clauson, som eide Bærums jernverk. Etter å ha tjenestegjort noen år i København kom han tilbake i 1795 som stiftsman for Akershus stift. Hans hustru hadde fem barn fra første ekteskap, og sammen fikk de en datter.

Stiftsgården i Christiania ble, som allerede nevnt, oppført som bolig for Morten og Mathia Leuch. I 1781 gikk gården over i statlig eie og ble etter hvert tatt i bruk som stiftsgård for Akershus stift. Nabogården Kongens gate 6 ble innkjøpt i 1792 for å romme stiftsamtmannens private værelser. Kaas benyttet dette rommet som kombinert kabinett og garderobe. Rommet og de tilstøtende værelser ble antageligvis nyinnredet i forbindelse med kjøpet i 1792.

Innredningen i Louis seize-stil er elegant og gjennomarbeidet i sin utførelse. Louis-seize-stilen var den første av flere nyklassisistiske stilarter som kom til å dominere motebildet frem til midten av 1800-tallet. Stilen oppsto som en reaksjon på rokokkostilen og hentet sin inspirasjon fra antikken. Det var gjenopplagelsen av de to romerske byene Pompeii og Herculaneum i 1748, som ga fornyet kunnskap om antikken. København sto i første rekke i utviklingen av en ny stilperiode. Den franske arkitekten Nicolas-Henri Jardin (1720–1799) ble hentet inn til København i 1754. Hans innredning av spisesalen i Moltkes palé på Amalienborg fra 1757 regnes blant de tidligste Louis-seize-interiører i verden. Dermed var København sammen med Paris i fremste rekke ved fremveksten av en ny stilart.

Kaas sin garderobe har forseggjort brystpanel og fyllingspanel trukket med håndmalte, kinesiske silketapeter. Louis-seize-stilen kommer til uttrykk i brystpanelets rombeformede og sirkulære felter, som er rammet inn av forgyllt listverk med små perlestaver. Begge deler er typiske for tiden. Håndmalte kinesiske silketapeter som dette var blant tidens mange eksklusive luksusprodukter, som ble importert fra Kina. Her hjemme fikk den ene av stuenes på lystgården Gulskogen utenfor Drammen tilsvarende tapet da huset sto ferdig i 1804. Tidens interiører var fortsatt preget av en formell møblering, der møblene ble plassert langs veggene slik at de kunne flyttes frem etter behov. I starten av Louis-seize-perioden var dansk-norske møbler franskpåvirket, noe de fire forgyllte armstolene fra Bygdøy kongsgård er eksempel på. Mahogni ble imidlertid raskt det foretrukne materiale samtidig med at engelsk møbelkunst fikk stadig større innflytelse. Gardiner fikk en stadig viktigere betydning for representative interiører som dette. Tiden yndet tynne, lette bomullsstoffer kantet med frynser og annet possement. Fordelen med de tynne importerte bomullsstoffene

var at de var egnet til å draperes på «antikk maner» i tråd med Louis-seize-stilens idealer. Garderobens innredning ble overført til Norsk Folkemuseum i forbindelse med at Stiftsgården ble revet i 1913.

DAGLIGSTUEN HOS STATSRAÅD JØRGEN HERMAN VOGT I CHRISTIANIA

Statsråd Jørgen Herman Vogt (1784–1862) hadde sitt hjem i Prinsens gt. 8. I 1821 var han blitt enkekann med fem mindreårige barn. Han giftet seg på nytt året etter og ble far til ytterligere tre barn. Ekteskapet var ikke vellykket og ble oppløst i 1837. Vogt hadde kjøpt Prinsensgate 8 i 1829. Her bodde han i 1858 sammen med sin ugifte datter Abigael (1813–1864).

Værelsene i Prinsensgate 8 ble antageligvis nyinnredet da familien flyttet inn her i 1829. Dagligstuen med sine tre vinduer mot Prinsens gate ble innredet i sen-empire, en stil som preget innredningskunsten fra 1820-årene. Klassisismens forbilder var blitt introdusert gjennom Louis-seize-stilen og dominerte stilbilder frem til midten av 1800-tallet. I dagligstuen kommer de klassiske forbildene til uttrykk gjennom veggens pilasterinndeling, de markante dørøverstykkene og den imponerende jernovnen fra Bærums Verk. Ovnen er en såkalt Vestalinneovn fra omkring 1817, og er forgytt av den norske skulptøren Hans Michelsen. Rommets malte overflater ble etter alt å dømme nymalt på grunn av røykskader i forbindelse med at store deler av kvartalet ble ødelagt i bybrannen i 1858. Interiøret ble overført til museet i 1914.

Møbler av hjemlig bjørk ble moderne tidlig på 1800-tallet, under den økonomiske krisen som rammet Danmark-Norge i kjølvannet av engelskmennenes bombardement av København i 1807. Møblene i Vogts dagligstue er tilvirket i Norge i løpet av 1820–30 årene, og ble laget på kongelig bestilling til den daværende norske kongeboligen Paléet. De større møblene, som sofaen og bordet, er utført i rimelige tresorter der overflatene er dekket med finér av flammebjørk, et svært populært materiale blant Skandinaviske møbelsnekkere på denne tiden. De dekorative elementene er sortmalte for å illudere ibenholt som grunn for forgyllte messingbeslag. Et annet kjennetegn

Øverst: Garderoben hos stiftsamtmann Frederik Julius Kaas i Christiania. Rommet ble sannsynligvis nyinnredet i Louis-seize-stil kort etter at staten hadde kjøpt Kongens gate 6 som supplement til Stiftsgården for Akershus, Rådhusgt. 13.

Foto: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum.

Nederst: Dagligstuen hos statsråd Jørgen Herman Vogt i Christiania fikk antageligvis ny innredning i forbindelse med at han kjøpte Prinsens gate 8. i 1829. Hans hjem fikk etter alt å dømme store røykskader da deler av kvartalet brant ned i 1858 og flere av værelsene må ha blitt malt opp igjen i den anledning.

Foto: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum

ved tidens mer monumentale møbler er en streng arkitektonisk oppbygging basert på strengt geometriske former, noe kommoden er eksempel på. De to særegne lampettene med bevingede kvinnefigurer, som holder hver sin ampel med lys, er utført i sortmalt og forgyllt tre og er ment å illudere bronse. De er tyske og forgift av arkitekten Karl Friedrich Schinkel. Tiden fra 1820-årene og fremover kjennetegnes av en forenklet gardinmote, gjerne enkle hvite bomullsgardiner kantet med fargesterke pomponger eller frynser.

HAGESTUEN PÅ FAMILIEN ANDRESSENS LANDSTED UTENFOR CHRISTIANIA

Ekteparet Johan Henrik (1815-74) og Petra Andresen (1829-1917) hadde i 1860 Smedbråten på Bygdøy som sommerbolig. De hadde tre barn, og selv var Joan Henrik en av hovedstadens sentrale forretningsmenn. Foruten å drive en utstrakt handelsvirksomhet hadde han kjøpt Tiedemanns Tobaksfabrik i 1849, og hans to brødre etablerte egen bankvirksomhet.

Da Smedbråten ble kjøpt som sommersted i 1858 lot familien oppføre en ny hovedbygning, antageligvis etter arkitekt Georg Andreas Bulls tegninger. Trevillaen ble oppført i sveitserstil og var gjennomkomponert av arkitekten, som i tillegg til huset tegnet både rommenes innredning og en rekke av husets møbler. I hagestuens er både innredning og møbler inspirert av gotikken. Alt synlig treverk, enten det er dører, vindu, listverk

og himling, er ådret for å illudere eik. De malte veggene har malte sjablongdekor. Både rommets innredning og fargesetting har store likhetstrekk med Stortingsbygningen, som ble tegnet 1857 og ferdigstilt 1866. Hovedforskjellen er at arkitekt Bull lot seg inspirere av nygotikken i Smedbråtens interiører, mens stortingsarkitekt Emil Langle lot seg inspirere av den romanske stilens dekorative formspråk. Begge deler er eksempler på stilsiftet som fant sted midt på 1800-tallet, der andre historiske stilarter enn de klassiske ble trukket frem som forbilder for samtidsarkitektur, innredningskunst og kunstindustri. Fra midten av 1800-tallet endret gardinmoten karakter, og på samme måte som under empiremoten ved begynnelsen av århundret ble det igjen moderne å drapere gardinoppheget. Da huset ble revet omkring 1930 ble hagestuen med tilhørende møbler overført til Norsk Folkemuseum.

Geir Thomas Risåsen er konservator NMF i Kulturhistorisk seksjon på Norsk Folkemuseum.

Under: Hagestuen fra familien Andresens sommerhus Smedbråten på Bygdøy. Hus, innredning og møbler ble sannsynligvis tegnet av arkitekt Georg Andres Bull kort etter at eiendommen ble kjøpt i 1858. Det helstøpte interiøret i nygotikk representerer stilsiftet fra klassisisme til andre historiserende stilarter, som fant sted ved midten av 1800-tallet. Foto: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum

Torva i hus!

av Siv Ringdal

Våren 2022 åpner vi en ny attraksjon i friluftsmuseet på Norsk Folkemuseum. Etter over 80 år på museet vil Lendestova, fra Time på Jæren, igjen åpne dørene for publikum. Siden 2018 har museet arbeidet med å fornye interiørene, uteområdet og formidlingen knyttet til det gamle jærhuset. Vi har forsket på hverdagen og livet til de som en gang bodde i huset, og i løpet av prosjektperioden har vi vært flere ganger på Jæren og intervjuet folk, samlet inn spennende kildemateriale og stiftet nye vennskap.

Den nyåpnede Lendestova skal tidfestes til begynnelsen av 1900-tallet, nærmere bestemt 1907. Vi skal følge den siste søskenflokk som vokste opp i huset, og deres vei inn i voksenlivet og ut i verden. Det er en fortelling om å søke ut og komme hjem igjen. Om gårdsarbeid og hverdagsliv, men også om å gjete sauer på Montanas prærie, oppleve krigens brutalitet i Argonnorskogen under første verdenskrig og å se «Garmand og Vorse» på et teater i Kristiania for første gang. Fortellingen om søskenflokkene på Lende er historien om Norge på begynnelsen av 1900-tallet, om modernisering og sosial mobilitet, urbanisering, utvandring og nye kulturelle forbilder.

Når Lendestova nå åpner for publikum, vil store deler av huset være tilgjengelig for besøkende året rundt. I tillegg til nye gjenstander, møbler og tekstiler vil historiene bli fortalt både gjennom tekst og film. Et besøk i Lendestova skal også være en sanselig opplevelse. Folk vil kunne snuse på blomstene i jærhagen og smake på rips og solbær. Og når adventstiden kommer og Norsk Folkemuseums tradisjonsrike julemarked åpner, vil publikum kjenne lukten av torvfyring når de nærmer seg huset.

Norsk Folkemuseum har hatt et godt samarbeid med familien Undheim og Time historielag. Forsommeren 2019 fikk vi være med dem å skjære torv på Undheim på Jæren. Under koronaepidemien og nedstengningen har torva vært lagret i Else og Vidar Undheims utløe. I september kunne våre venner fra Jæren endelig ta turen til Oslo med to kubikk med torv. I strålende sol ble torva lastet fra familien Undheims skaptilhenger og over i museumsbondens kjerre. Så kunne gråtassen frakte torva til Lendestova og museets eget Jæren. For første gang siden 1933 kunne vi fyre opp vedkomfyren med torv. Når varmen fra myra og lukta av brent torv spredte seg ut fra kjøkkenet i Lendestova var det som om huset våknet til liv. Takk til Else og Vidar Undheim for torva som Norsk Folkemuseum fikk som gave! Nå gleder vi oss til å fyre for publikum når huset åpner til våren.

Siv Ringdal er førstekonservator NMF i Kulturhistorisk seksjon på Norsk Folkemuseum, og prosjektleder for «Jæren 1907.»

Museumsbonde Gard Anstensrud kjører torva fra Undheim på Jæren til Lendestova. Foto: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum.

Pål Undheim (foran) fra Jæren og Lars Olav Muren fra Norsk Folkemuseum bærer torv inn i Lendestovas ene skut hvor den skal lagres. Foto: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum.

Tid for en matpause ved steinveggen til Lendestovas ene skut. Vidar og Else Undheim (til venstre) og Pål og Solvor Undheim (til høyre) spiser syrekake, en tradisjonell, takkestekt brødtype fra Jæren, og kaffe kokt på Lendestovas vedkomfyr – og med torv som varmekilde. Foto: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum.

IBSEN! Museum & Teater

En ny scene for Ibsens scenekunst

av Bergljot Geist

**Ja, tenke det; ønske det; ville det med; –
men gjøre det! Nei, det skjønner jeg ikke!**

Peer Gynt, 1867

«JEG TROR DU VIL BLIVE TILFREDS»

Da Henrik Ibsen flyttet hjem til Norge og Kristiania i 1891 bosatte han seg i en luksuriøs leilighet på Victoria Terrasse. Men Suzannah klagde over de lange, kalde korridorene, og han måtte se seg som etter et annet sted for dem. Den 7. mai 1895 skriver en oppgitt Ibsen til sin kone:

Du forlanger at jeg skal leje en anden bolig. Og, naturligvis, når du så bestemt kræver det, så skal jeg også gøre det. Men i dit brev bebrejder du mig at jeg lejede vor nuværende uden at rådføre mig med dig. (...) Når du nu kommer hjem og finder den nye bolig lejet og indrettet, så må du huske på at jeg har handlet efter dit eget udtrykkelige forlangende og at jeg også denne gang har været ude af stand til at rådføre mig. Og den opgave at finde noget i enhver henseende passende vil sandelig ikke falde let for mig. Husk på, hvorledes Sigurd og Bergliot måtte søge og søge før de endelig i dyre domme fandt noget brugeligt. Her blir vanskelighederne endnu større. Du vil ikke bo i første etage på grund af kulde fra gulvene, og du vil eller kan heller ikke bo i de højere etager for trappernes skyld. Men, som sagt, dit forlangende skal blive opfyldt. Der skal blive lejet en ny bolig.

1895 flyttet Henrik Ibsen fra Victoria terrasse til Arbins gate 1, og denne gangen var han ganske trygg på at hans kone ville bli fornøyd, og 21. juni 1895 skriver Ibsen brev til Suzannah der han beskriver den nye leiligheten som er på ca 350m²:

Boligen på Victoria Terrasse har jeg altså nu opsagt og lejet 2. etage i den nye gård, som brødrene Hoff indretter på hjørnet af Arbins gade og Drammensvejen. Det var Sigurd og Bergliot som bragte den i forslag og jeg tror at du vil finde

Høyre øverst: Fra denne inspisientpulten kan inspisienten kommuniserer med blant andre skuespillerne under forestilling.

Høyre nederst: Detalj fra trapp i teatersalen.

Side 31 øverst: Alt ligger til rette for gode publikumopplevelser. Amfiet kan også skyves inn slik at det blir bedre gulvplass.

Side 31 nederst: Størrelsen på scenen er perfekt for fremføring av Ibsens dramatik.

dig tilfreds med den. Jeg får et stort arbeidsværelse med direkte adgang fra entréen, så at de folk, som søger mig, ikke behøver at betræde noget andet rum i boligen. Du har altså til fri og udelukkende rådigheten en stor hjørnesalon med altan og ved siden af denne et næsten lige så stort dagligværelse med indgang til spisestuen, hvor der kan dækkes til 20–22 personer og med niche til buffet, som jeg skal anskaffe. Fra spisestuen går du direkte ind i det rummelige biblioteksværelse og derfra lige ind i dit soveværelset, der er betydelig større, end mit nuværende her på terrassen. Mit soveværelse ligger ved siden af og har balkon. Korridoren behøver du ikke at betræde undtagen når du vil gå i bad. Stort, lyst køken, spisekammer og anretningsværelse er der naturligvis også og mange indebyggede væggeskabe. Som sagt, jeg tror du vil blive tilfreds.

Her bodde dramatikerne de siste 11 årene sammen med sin kone, og her skrev han sine to siste dramaer; *John Gabriel Borkman* (1896) og *Når vi døde vågner* (1899). Ibsen døde 23.mai 1906, og Suzannah 3. april 1914.

Kristiania kommune takket ja til å motta Ibsens soveværelse og arbeidsværelset som ble tilbudt dem av Ibsens sønn Sigurd. Norsk Folkemuseum fikk deponert møblene fra kommunen, og bygde en kopi av Ibsens arbeidsværelse fra Arbins gate som ble stilt ut med tilhørende interiør. Øvrige interiør ble spredt rundt. Spiseværelset endte opp i Grimstad, biblioteket, den blå salong og Ibsens soveværelse i Skien. Noe igjen ble solgt på auksjon. Leiligheten i Arbins gate ble senere ombygget til kontorlokaler, men debatten om tilbakeføring av Ibsens leilighet ble holdt levende.

I 1990 leide skuespilleren Knut Wigert Ibsens bolig, og etablerte «Stiftelsen Nasjonalmuseet Henrik Ibsen». Ønsket var et levende kultursenter med aktiviteter hele året, og Wigert inviterte til forestillinger i Ibsens salonger. Nærmere 2000 publikummere så Wigerts kammerspill i leiligheten.

Da Norsk Folkemuseum overtok driftsansvaret og fremtidig museumsvirksomhet i 1993, ble museet utvidet ved å leie 5. etasje. Her ble det bygget permanent teater- og foredragssal, i tillegg til administrasjon, bibliotek og arkiv. I resepsjonen ble de besøkende til leiligheten og andre aktiviteter tatt imot. Møblene til Ibsens arbeidsværelse, som hadde stått på utstilling på Norsk Folkemuseum i 75 år, ble nå tilbakeført til Arbins gate 1. Ibsen-museet fortsatte å vokse seg inn i bygården, og til Ibsen-festivalen i 1996 fikk museet inngang i 1. etasje fra Drammensveien. Til Ibsen-året 2006 var leiligheten ferdig restaurert med alt kjent interiør. I tillegg hadde museet fått basisutstillingen «Tvert imot», som lå i nabo-leiligheten til Ibsens. Resepsjon og museumsbutikk i 1. etasje ble bygget om med inngang fra Henrik Ibsens gate 26, tidligere Drammensveien. Utenfor sto Nina Sundbys Ibsenskulptur og ønsket alle velkommen.

Ibsenmuseet fortsatte å vokse, og i 2013, ble det leid lokaler i 3. etasje til temporære utstillinger.

Luftslott, - de er så nemme å ty inn i, de. Og nemme å bygge også -

Byggmester Solness, 1892

Ibsenmuseet har nå vært stengt siden 1. januar 2019 på grunn av byggarbeider, og skal gjenåpne i løpet av 2022- og da med det nye navnet IBSEN! Museum & Teater. Byggarbeidet har resultert i en topp moderne scene i det som tidligere var bakgård. Selve scenegulvet er 8x6 m, en intimscene som vil passe Ibsens dramatikker perfekt, og med 143 seter i amfiet. Nationalteatret har premiere på *Sanctusnatten* (1853) på selveste Ibsens bursdag, 20.mars.

I dag strekker IBSEN! Museum & Teater seg fra underetasje til 5. etasje, og har nå inntatt de fleste lokalene og etasjene ut mot Henrik Ibsens gate. Inngangen til foaje med museumsbutikk og bar er fortsatt i Henrik Ibsens gate. Nina Sundbys Ibsen-statue som har stått ved inngangsdøren siden 2006 og ønsket velkommen, er nå kommet inn i varmen og viser vei til teaterscenen. I 2. etasje ligger Ibsens leilighet og utstillingslokalene. I løpet av 2022–23 vil vi få på plass den nye basisutstillingen. I tillegg vil det bli 130m² med nytt utstillingsareal som er tenkt benyttet til temporære utstillinger og mingleområde.

3. etasje består av to sminkerom, kostymerom, garderobe og møterom, og i 4. etasje ligger verksted og lager. Vi har en drøm om at Arbins gate 1 en dag skal bli et sted der alle etasjer er fylt med Ibsen-relaterte aktiviteter, og nå er vi på god vei. I et miljø der dikteren selv har levd, og med spisskompetanse på Henrik Ibsens dikterkunst og liv, skal vi tilby et nasjonalt og internasjonalt publikum utstillinger og scenekunst fra inn- og utland av høyeste kunstneriske kvalitet. Vi har som mål å begeistre, utfordre og engasjere publikum og offentligheten gjennom utstillinger, forestillinger, foredrag og diskusjoner omkring Ibsens tematikk. Huset skal fremstå som en tydelig aktør og stemme i den offentlige kunst- og kulturdebatten, samt bidra til å styrke menneskers identitet og utvikling. Det vil være et høyt aktivitetsnivå med omvisninger i Ibsens leilighet, aktiviteter på dag- og kveldstid for store og små, og med scenen kan vi utvikle enda bedre pedagogiske opplegg for alle aldre i tilknytning til Ibsens liv og virke. Skuespillere vil spille utdrag fra Ibsens dramatikker flere ganger om dagen på ulike språk, og i tillegg være en del av omvisningene.

Ibsen trodde Suzannah ville bli tilfreds med leiligheten i Arbins gate 1. Vi håper og tror at dere også vil bli tilfredse når vi nå skal åpne IBSEN! Museum & Teater. Velkommen!

Bergljot Geist er fagkonsulent og prosjektmedarbeider ved IBSEN! Museum & Teater.

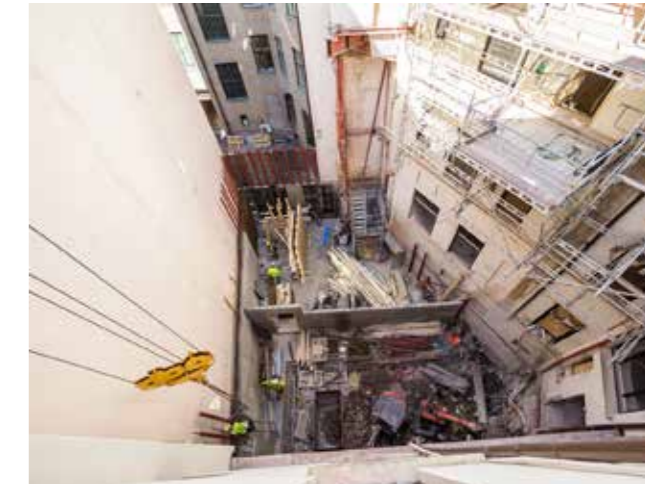
Deler av kjeller og 1. etasje i Arbins gate 1 er revet bort for å gi plass til teaterscenen. All masse blir løftet over gården, og alt byggemateriale blir løftet samme vei inn. Den første gangen håndverkerne var i bakgården og fikk vite hva de skulle være med på, tenkte de fleste at dette er et helt umulig oppdrag. Foto: Ole Walter Jacobsen

Publikumsinngangen fra foaje til sal i 1. etasje. Foto: Ole Walter Jacobsen

Her ser vi ned på taket til det nye teateret vår. Foto: Ole Walter Jacobsen

Vegg inntil sal er satt opp. Delen nærmest oss er teatersalen, i den andre delen skal det bli trapperom, garderobe og toaletter. Foto: Ole Walter Jacobsen

Teatersalen har teleskopamfi som gir oss mulighet til å utvide bruken av rommet, men de fire øverste radene måtte bli faste. Foto: Ole Walter Jacobsen

Teatersalen i dag. Foto: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum

Kunstnerhjem

– en forestilling om dikterhulen

Av Erik Henning Edvardsen

Under invasjon av Theben i 335 f.Kr., ga Aleksander den store, som takk for hyldningsdiktet til Aleksander I (498–454 f.Kr.), sine makedonske soldater ordre om å spare huset som tidligere hadde tilhørt dikteren Pindar (522–443 f.Kr.). Dette må være historiens første instruksjon om bevaring av forfatterhjem.

STEDETS MAGI

I vår tid er det ikke uvanlig at et slikt *genius loci* (stedets vernende ånd) lar seg knytte til betydningsfulle forfatterskap, enten fokusert på dikterens bosted med arbeidsværelse, åstedet for diktningens tilblivelse, eller geografiske områder som finnes nevnt i litteraturen. Det ligger nærmest noe religiøst over en slik litterær søken, i selskapsreisene som har som mål å gjenoppleve Ibsens Italia, i de merkede gangveiene som bærer Bjørnsons navn gjennom omegnen av Schwaz, eller for dem som ønsker å følge Hamsuns hemmelige vandringsrute på «gjengrodd stier» over Vardåsen i Grimstad for å nå postkassen i Storgata. De gir alle et snev av opplevelsesaspektene som vi kjenner i pilgrimsferder til fødselskirken i Betlehem, Nidaroskatedralen, klagemuren i Jerusalem, Mekka, Ganges og Jordans flod.

Både stedet som er utpekt som William Shakespeares barndomshjem i Stratford-upon-Avon, og Goethehaus i Weimar, den etablerte dikters siste bosted, fremstår i dag som formidable turistmål. En nordmann som viste dragning mot litterære opplevelser var John Paulsen. Femti år etter dikterens død gjorde han alvor av tanken om å se Johann Wolfgang von «Goethes hjem – uforandret som han hadde forladt det» (Paulsen 1900:208). Paulsen løste billett på jernbanen og beskrev både reisen og den store, toetasjes steinbygningen på Frauenplan, hvor det lyktes ham å bli sluppet inn bak lukkede dører. Det var først et par år senere, ved sønnesønnens død i 1885, at Goethehaus ble overtatt av staten og åpnet for publikum.

Hvorfor denne interessen for dikterhjem og litterære steder? Kan hende ligger det noe metafysisk i kilden til inspirasjon og revitalisering av den skapende fantasi? Da James Joyce møtte den tyske litteraturkritikeren Alfred Kerr og ble klar over hans tilstedeværelse som tysk representant i anledning Ibsens begravelse i 1906, ønsket han å få repetert ned til minste detalj alt omkring hjemmet og dets omgivelser: «By the way, you went to Oslo for Ibsen's funeral, that interests me; you told me you saw him as a corpse in the best room in his flat. I'd like so much to know what his flat looked like, what his street was like ...» (Ellmann 1959:701).

FORGLEMMEGEI

Kan hende hadde også Ibsen tiltenkt John Paulsen oppgaven å opptre som hans biograf. Men med utgivelsen av nøkkelro-

Suzanna Ibsen i leseværelset i Arbinsgate. Foto: Tancred Ibsen sr.

manen, Familien Pehrson (1882), falt lærlingen i unåde. Ibsen følte hele sitt husliv karikert og utlevert. Etter gjennomlesning skal Ibsen ha sendt den utro tjener et brevkort med en enkel beskjed: «Skurk». Dermed var forbindelsen brutt. Paulsen mente til sine dagers ende at Ibsens «utekkelige» sønn, Sigurd, var skyld i misæren, og at det ikke var romanen, men sladder om galant oppvarning av fru Suzannah Daae Ibsen som var grunnen til at han falt i unåde. Likevel forfattet Paulsen en rekke erindringsbøker med utgangspunkt i hans kortvarige kontakt med Ibsen. Først etter at dikteren var død, lyktes det Paulsen å gjenoppta kontakten med fru.

Med støtte i Koht og Elias' utgivelse av *Ibsens Breve* (1904), og gjennom nye samtaler med enkefru Ibsen, fikk Paulsen nytt stofftilfang til erindringsbøkene, som tross mange gjentakelser og misforståelser også inneholder en rekke interessante betraktninger, uttalelser og anekdoter. Mest forlokkende virker utvilsomt et senere forsvunnet manuskript, «Aftnerne i Arbinsgate», utlagt som 49 huslige møter. Kun deler av innholdet er gjort kjent gjennom de utdrag professor Harald Beyer fikk publisert post mortem i Edda 1943.

Henrik Ibsen i karnappet i spisestuen på Victoria terrasse. Foto: Ukjent, Stiftelsen Norsk Folkemuseum, Ibsen! Museum & Teater.

JAKTEN PÅ EN SKRIVESTUE

Ibsen hadde selv store vanskeligheter med å slå seg til ro, finne en permanent bolig, og avgjøre om han noen gang skulle vende tilbake til Norge. I motsetning til Bjørnstjerne Bjørnson, og de fleste av samtidens forfatterkollegaer, viste Ibsen ingen større trang til å skaffe seg noen fast bolig. Tross forstyrret husfred og dystopiske samliv som gjennomgangstema for samtidsdramatikken, virket fravær av eget husvære paradoksalt, ettersom knapt noen annen forfatter «har diktet så mange hjem som ham» (Diesen 1994:41).

I 27 år bodde familien Ibsen til leie i fullt møblerte leiligheter i utlandet. Den første familiebekvemmeligheten lå i Via di Capo le Case 55 i Roma, på hjørnet mot Via dei Due Macelli. Den siste var gården Hemeter-Haus i Maximilian Straße 32, en av Münchens paradegater. Og mellom disse etterlot familien seg et titalls bostedsadresser i Roma, Dresden og München.

Først da Ibsen, i forkant sommeroppholdet i Norge 1891, sa opp sin bolig i München fordi den var for liten, og byene Wien, Berlin og München begynte å kappes om å tilby ham fast residens, valgte han å slå seg ned i Kristiania. Ibsen leide en «bekvemmelighet» i det fasjonable Victoria Terrasse, og fant

seg vel til rette, riktignok uten å ha forhørt seg med sin hustru, som, slik han senere meddelte henne, ikke var i en sådan tilstand at han kunne drømme om «at indhente råd hos dig» (HIS 15 2010:311).

KRISTIANIABORGEREN

Tross mange år i frivillig eksil i utlandet ble Ibsen fort en kjent profil i bybildet. En tidligere uttalt vittighet var blitt hans standpunkt og leveregel, at han slett ikke kunne forstå «at folk, der eiede et komfortabelt hjem, havde slig iver, straks den første varme kom i luften, at forlade byen for at døie ondt ude på landet. Man renoncerte paa det daglige livs vante velvære og bekvemmeligheder, paa arbeidsværelsets stilhed, paa sin gode seng, paa kaféen med aviserne, paa sin daglige omgang etc., for at lukke sig inde i et daarlig hotel, i en menneskeforladt egn, hvor man i reglen til de øvrige onder maatte føie stygt veir, der nødte én til at være fange inden fire vægge, uden byens ressourcer til at fylde tomheden» (Paulsen 1900:142).

Fra nå av ivaretok Ibsen sine daglige rutiner med hjemmet som utgangspunkt og endestasjon, og sluttet å søke vekk for å få fred til å skrive. På Victoria Terrasse forfattet han Bygmester

Solness og Lille Eyolf, og etter flytting til Arbins gate 1 høsten 1895, dramaene John Gabriel Borkman og Når vi døde vågner – i det som skulle bli hans siste hjem. Her døde Henrik Ibsen den 23. mai 1906 og Suzannah den 3. april 1914.

STRIDEN OM IBSENS MØBLEMENT

Etter morens død var sønnen, dr. juris. Sigurd Ibsen, raskt ute med å gi fra seg deler av bohavet. Kristiania kommunes ordfører, Hieronymus Heyerdal, mottok muntlig tilsagn om soveværelset og arbeidsværelset med tilhørende møbler og malerier. Saken ble tatt opp til behandling i Formannskapet allerede 22. april. Det ble takket for gaven, men da det hersket usikkerhet om hvor det hele skulle plasseres, begynte ryktene å svirre om at rommene skulle demonteres med tapeter og det hele for en fullstendig rekonstruksjon på Norsk Folkemuseum. Selv med ordførerens dementi og forsikringer om at heller ikke giver hadde stilt slike betingelser, kom det likevel til offentlig debatt om hvorvidt dikterhjemmet burde flyttes eller kunne bevares på stedet.

Dagbladets redaktør, Hans Volckmar, inviterte fem forfattere til å besvare en enquête om skjebnen til Ibsens hjem. Einar Skavlan syntes i anledning hundreårsjubileet for Grunnloven at hele landet måtte være preget av «hukommelsesfeber», og la til: «Og haand i haand med mindegalskapen gaar museumsmanien». Han undret seg videre på om en i taktløshet våget å ta skrittet fullt ut og engasjere teatermaler Jens Wang til å lage utsiktspanoramaer fra Slottsparken for montering utenfor vinduene? Så kunne en videre plassere en utstoppet Ibsen-figur foran skrivebordet, «og en anden liggende i sengen i soveværelset, naar vi kommer derind» (Skavlan 1914:1).

23 år tidligere – allerede i 1891 – hadde Knut Hamsun beskyldt Ibsen for å opptre som «Kortkunstner», hvorpå han la ut på nordisk foredragsturné for å slakte hans litteratur. Og i romanen *Mysterier* lot han figuren Nagel uttale at Ibsen satt «Sfinx for Folk» på Grand alene for å gjøre seg «stor og mystisk» (Hamsun 1892:316). Ikke uventet var han den mest negativt innstilte:

«Det er i det hele tat mindegalskap. Rommene og bohavet i Arbiens gate vidner jo bare om Henrik Ibsens skjøn på rum og bohave, man tar overtroisk feil, når man mener, at der er noget annet særmerke ved dem end vankundighetens» (Hamsun 1914:1).

Derimot ønsket både Peter Egge, Arne Garborg og Nils Collett Vogt at arbeidsværelset måtte bevares på stedet. Arne Garborg appellerte endog til myndighetene om at de i samarbeid med rikfolk av handelsstanden burde kjøpe bygården. «Daa kunde det bli Ibsen-Monument heilt ut (mill. a. med Rom til eit lite intimt Ibsen-Teater)» (Garborg 1914:1). Altså, ikke så ulikt utfallet av en hundreårig kanossagang, som via skuespiller Knut Wigerts initiativ og senere med eiendomsinvestor Christian Ringnes' ambisiøse plan fant sin endelige form i det nye Ibsen! Museum & Teater.

NORGES FØRSTE IBSENMUSEUM

Veien videre skulle fortone seg kronglete og tornefull. Ordfører Heyerdahl skrev til Sigurd Ibsen og spurte hvordan han stilte seg til planen om å tilbevare det hele på stedet, og fikk i svarbrevet av 30. april vite at han «ikke har noget at indvende mod, at de skjænkede gjenstander bliver beroende i det hus og i de værelser, hvor de for tiden er.» Men han poengterte at hvis kommunens plan også var å rekonstruere de øvrige rom i leiligheten, så måtte det «blive fuldstændig» med kopier av de malerier og møbler som allerede var blitt fjernet. Hva som gjorde saken vanskelig for Sigurd og hans hustru, Bergliot, var at dikteren selv hadde tatt dem til side og forklart hvordan han hele livet hadde spart alt av verdi for at de skulle slippe fri for «krapylet». De måtte gjerne selge manuskriptene dersom de kom i «pengemangel». Men så pekte han på den røde salong og befalte at den måtte de aldri å kvitte seg med. «Den salongen gav vi heller ikke bort», forsikret svigerdatteren Bergliot i sin erindringsbok, *De tre* (Ibsen 1948:189). Interiøret herfra brakte de i 1923 med seg til sitt nye hjem, Villa Ibsen, i Siusi, sammen med maleriene fra stuene og spiseværelset.

Kristiania kommune forhørte seg om hva det ville koste å kjøpe gården, men da eierne forlangte 300.000 kroner, frarådet magistraten bystyret å gå nærmere inn på handelen. Av nødvendig sikring mot brann var det heller ikke tilrådelig å leie lokalene. Dermed gikk det troll i ord. Arbeidsrommet og soveværelset skulle likevel bli sendt til Norsk Folkemuseum. Men før så skjedde ble det museumsdrift i Arbins gate. Fra 15. mai 1914, med daglige åpningstider 11–15 og 17–19, ble det mulig å se dikterhjemmet. Det ble lagt opp direkte telefonlinje til brannvesenet og ansatt en vaktmester for å stå for alt det praktiske. Det var familiens hushjelp siden 1905, Maren Anna Kvistad (1872–1945), som tok imot de besøkende.

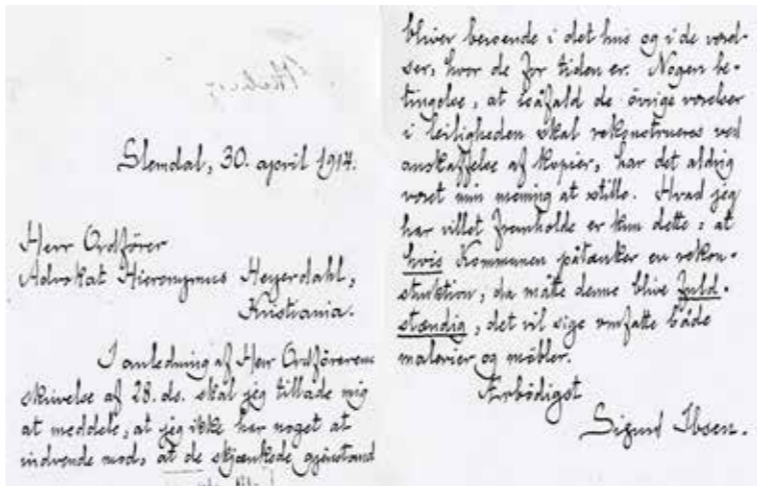
Med hundreårsmarkering for Grunnloven, ble det stor søkning til Ibsens hjem, især av utenlandske gjester, som var aldeles Henrykt over muligheten som bød seg til også å få se Ibsens private bolig. I anledning planlagt flytting av interiøret til Bygdøy, og for utstilling hos Blomqvist, var kunstmaler Hans Fremming Heyerdahl (1880–1944) også innom og malte et bilde av Ibsens arbeidsplass og skrivebord foran vinduene.

Allerede 29. august ankom spiseværelset Grimstad. Der hadde fru apoteker Arnesen gitt tilsagn om at også det opprinnelige apotekerinteriøret skulle skjennes Catilina-huset, hvor apoteker Lars Nielsen hadde hatt Ibsen ansatt som eksaminert medhjelper i ungdomsårene. Fødebyen Skien skulle få biblioteket. Uvisst av hvilken grunn ble ikke gjenstandene registrert inn ved Fylkesmuseet for Telemark og Grenland før høsten 1916, men da også med soveværelset videreponert fra Folkemuseet via Einar Bjørnson, som Bergliot Ibsens stedfortreder.

AVVIKLING OG FRAGMENTERING

Norsk Folkemuseum garanterte for at leiligheten ville bli tømt til oktober flyttetid, og gjennom Magistratens 3. kontor ga eierne tillatelse til at museet skulle få skrelle av veggpapiret og ta med seg linoleumsbelegget. Lokalene ble overtatt av tre tannleger, mens Geografisk Opmaaling fikk leie hjørneværelset.

På nøyaktig samme vis var det at Nordiska museet tok

Sigurd Ibsens brev til ordfører Heyerdahl, 30. april 1914. Nasjonalbiblioteket.

hånd om August Strindbergs leilighet i Drottninggatan 85 i Stockholm. Hjemmet med sine «tre rum, men inget kök, och ett bibliotek på vinden», fikk aldri karakter av noe komplett bosted. Gården var drevet som pensjonat, og maten inngikk i hyren, noe som passet Strindbergs levesett aldeles utmerket. Han bodde der fra 1908 til sin død i 1912. Først etter at Strindbergssällskapet var blitt etablert i 1945, lyktes det å få møbler og tapeter tilbakeført til «Blå tornet», og i 1960 åpnet Strindbergsmuseet som destinasjon og attraksjon.

Det manglet ikke kritiske røster som lurte på om Ibsens arbeidsværelse skulle få plass i et stabbur eller i en rekonstruert prestegård, blant «ølkjænker, søljer, topluer og knæbukser» på Bygdøy. Et pseudonym, «Jens Petit» i *Morgenavisen*, kritiserte fordelingen av bohavet, og spurte hvorfor akkurat apoteket i Grimstad skulle motta spisestuemøblementet. Ibsen hadde vel hverken skrevet noen farmakopé eller «faat trykningsomkostningerne dækket af Grimstad kommune?»

Det manglet ikke på initiativ og vidløftige planer, men entusiastene arbeidet i motvind. I Oslo tok prosessen med tilbakeføring lengre tid enn i Stockholm. I motsetning til Strindberg hadde jo Ibsen eid et fullverdig hjem, og i mellomtiden var det blitt spredd for alle vinder. Etter viderelån av det innregistrerte soveværelset, satt Norsk Folkemuseum kun igjen med arbeidsværelset. Det ble fra 30. mai 1915 mulig å se som del av den nye byutstillingen.

PLANER OG NYE MÅL

Ved Ibsens 100-årsjubileum i 1928 ble det foreslått at en ved hjelp av midler fra Pengelotteriet skulle opprette et Ibsen-fond til støtte for teatrene og litteraturforskningen. I 1937 henvendte den unge journalisten Odd Medbøe i *Nationen* seg til professor Francis Bull og direktør for A/S Rutebuss- og biler, Martin O. Schøyen, med planer om et kombinert museum og akademi. Bull responderte med luftige tanker om forskerhybler og internasjonal bokhandel, mens Schøyen lovte at sightseeing-busser skulle sørge for å kjøre turister i skytteltrafikk til og fra museumslokalene. Sammen fremsatte de også ideen om en årlig Ibsen-uke ved Nationaltheatret.

Etter at ukebladet *Vi Menn* i 1964 ringte på døren til Hansa forsikring, som nå leide Ibsens tidligere hjem i Arbins gate, og fikk laget en reportasje om stedet, skrev tannlege Karl Anders Hovden til kirke- og undervisningsminister Helge Sivertsen for å be Staten sørge for opprettelsen av et museum. Statsråden svarte at det i prinsippet burde være kunstverket og ikke kunstneren det skulle tas vare på. Imidlertid innså han at det kunne finnes unntak fra regelen, og at mye tydet på at nettopp Henrik Ibsen burde være blant unntakene.

I anledning 150 års jubileet for Ibsens fødsel i 1978 fremmet Karl Fredrik Engelstad på nytt forslag om akademi og museum med formidlings- og forskersenter i Arbins gate. Men det var først med Knut Wigerts initiativ i 1990 at det skulle lykkes å få overtatt lokalene. I mars 1993 ba departementet Norsk Folkemuseum om å ta ansvar for driften, og bidra til å få flyttet arbeidsværelset tilbake til Arbins gate. Det skjedde i april-mai. I september ble nøklene til leiligheten overlevert Folkemuseet. Fra nyttår i 1994 åpnet dørene for publikum med resepsjon og kontorer i femte etasje, og Ibsens leilighet i andre etasje med arbeidsværelset fullt møblert og noen mindre utstillinger i begge etasjer. De 27 årene som er tilbakelagt – like mange år som Ibsen oppholdt seg i utlandet – med tilbakeføring av originalt interiør fra Skien, Grimstad, Siusi og fra etterkommerne i Norge og Danmark – ser nyskapningen, Ibsen! Museum og Teater dagens lys. Tilbakeføringen, revitaliseringen og utvidelsene har for en som har fulgt med i prosessen, fortonet seg som en eventyrlig suksessfull reise. Tross forsikringer om at det nok ville skje – om ikke i vår tid – har det virkelig skjedd.

Erik Henning Edvardsen er leder for tidligere Ibsenmuseet og prosjektmedarbeider ved Ibsen! Museum & Teater.

LITTERATUR:

Diesen, Hilde 1994: *Dikterhus*. Vollen: Tell Forlag.

Breckan, Eldor Martin: «Gjenreis Ibsens hjem! Den store leiligheten i Arbiensgt. er kontorer, men intakt». *Vi Menn*, 1964.

Edvardsen, Erik Henning 2001: *Henrik Ibsen om seg selv*. Oslo: Genesis forlag.

Ellmann, Richard 1959: *James Joyce*. New York: Oxford University Press.

Garborg, Arne: «Enquête». *Dagbladet* No. 184. Søndag 14. juni 1914, Oslo.

Hamsun, Knut 1892: *Mysterier*. Roman. København: P. G. Philipsens Forlag.

Hamsun, Knut: «Enquête». *Dagbladet* No. 176. Søndag 7. juni 1914, Oslo.

HIS 15 2010: *Henrik Ibsens skrifter*. Brev 1890–1905, Udaterte brev, Supplement. Bind 15. Universitetet i Oslo: H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard).

Ibsen, Bergliot 1948 *De tre. Erindringer om Henrik Ibsen, Suzannah Ibsen, Sigurd Ibsen*. (Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1948.

Koht, Halvdan og Julius Elias 1904: *Breve fra Henrik Ibsen*. Udgivne med indledninger og oplysninger. I: 1849–1873. II: 1874–1900. København og Kristiania: Gyldendalske Boghandel. Nordisk Forlag.

Paulsen, John 1900: *Mine Erindringer*. Kjøbenhavn: Gyldendalske Boghandels Forlag (F. Hegel & Søn).

Paulsen, John 1943: «Aftnerne i Arbingade. Utklipp av et etterlatt bind 'erindringer'» (s. 34–60). *Edda* XLIII, hefte 1, 1943.

Skavlan, Einar: «Enquête». *Dagbladet* No. 125. Torsdag 23. april 1914, Oslo.

Amerika på Eidsvoll

Av André Larsen Avelin

Ny bokserie kaster lys på de historiske forbindelsene mellom USA og Norge.

I 1782, vel seks år etter de 13 nordamerikanske koloniernes erklæring om selvstendighet fra England, kom den norske presten Hans Hammond med følgende utrop til en trosvenn: «naar deres Republik er bragt i Orden, hvor Loven er alene Konge, lad os hugge Skovene om i Europa, bygge Skibe, og fare til Amerika!»¹ Presten Hammond var en av mange nordmenn som tidlig uttrykte sterk fascinasjon for den amerikanske revolusjon og dannelsen av staten USA.

De tidlige båndene mellom USA og Norge er utgangspunktet for en tre bind sterk historisk skriftserie fra Eidsvoll 1814. Museet er del av Stiftelsen Norsk Folkemuseum og forvalter Eidsvollsbygningen og forteller historien om grunnloven og den politiske utviklingen i Norge. I høst kom andre bok i serien, *Transatlantiske forbindelser gjennom 200 år*, og denne tar bredt for seg etableringen av tette norsk-amerikanske relasjoner i et langt historisk spenn. Fra utvandringen ut på 1800-tallet, som på hundre år skulle bringe rundt 700.000 nordmenn fra by og bygd til et nytt liv i Nord-Amerika, via ulike private og offentlige samarbeid i mellomkrigstiden, til Marshallhjelpen, kulturdiplomati og den intensive alliansebyggingen i etterkrigstiden. Med ni solide bidrag fra forskere på feltet, byr boken på innblikk i hvordan kulturelle impulser og politisk påtrykk fra USA har gjort seg gjeldende i det norske samfunnet.

For Eidsvoll 1814 er skriftserien om forholdet mellom USA og Norge en anledning til å kaste nytt lys over grunnlovshistorien, og til å sette hendelsene i 1814 og aktørene i Riksforsamlingen på Eidsvoll inn i en større internasjonal sammenheng. Første bok i serien kom ut høsten 2020, og bærer tittelen *Grunnlovsfedre på tvers av Atlanteren*. Dette er også navnet på det som de siste årene har vært et større grunnlovshistorisk prosjekt ved museet, (se faktaboks).

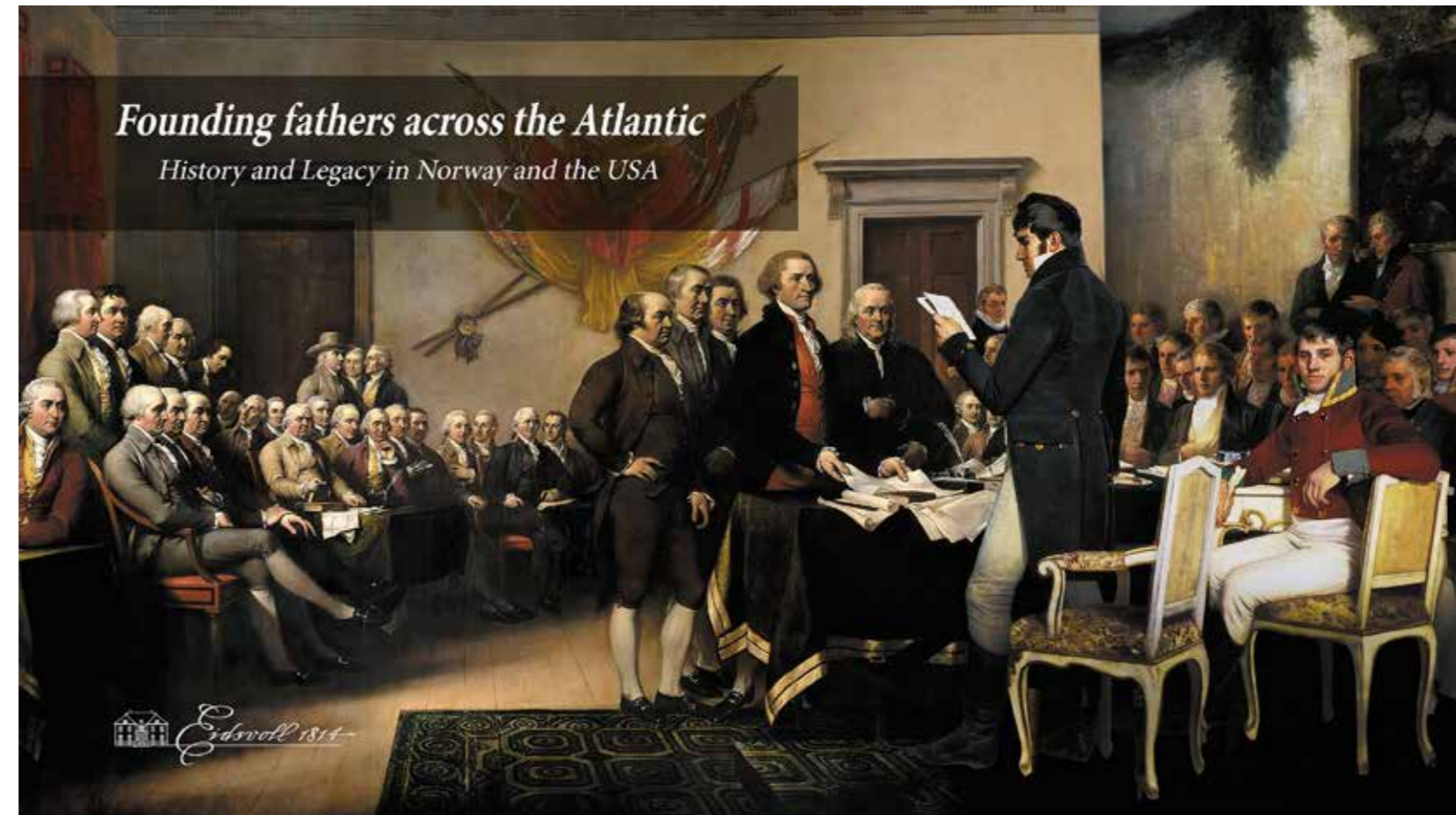
Grunnlovsfedre på tvers av Atlanteren tar leseren med tilbake til revolusjonstiden og de politiske og sosiale omveltningene som fant sted flere steder i verden i tiårene rundt 1800. I denne perioden ble nettopp grunnlover et viktig redskap for statsbygging i mange land, og eidsvollsmennene er bare én av forsamlingene som i høytidelige dokumenter satte opp nye rammer for det politiske systemet og for utøvelsen av statlig makt. Karakteristisk for disse grunnlovene er at de erstatter mer autoritære styreformers, som eneveldet, med politiske systemer basert på idealer om folkestyre, maktfordeling og borgerrettigheter. Blant flere nasjonale grunnlover fra revolusjonstiden, er det likevel kun to som regnes for å være gjeldende fram til i dag: den amerikanske fra 1787 og den norske fra 1814.

Bokforsider fra Scandinavian Academic Press / Spartacus Forlag.

I *Grunnlovsfedre på tvers av Atlanteren* kan man lese om hvordan flere av de amerikanske og norske grunnlovsfedrene var del av en felles idéverden med rot i opplysningstiden. I en artikkel av historiker Eli Fure vil man også få innsikt i hvordan grunnlovsforsamlingen i Philadelphia i 1787 var annerledes og langt mer aristokratisk sammensatt enn den norske på Eidsvoll. Likevel var det mye som var felles, og flere artikler diskuterer hvordan flere ledende eidsvollsmenn var godt informert om amerikansk konstitusjonstekning. Kunnskapen tok de med inn i arbeidet med Norges grunnlov. Christian Magnus Falsen, «grunnlovens far», er en av dem som har fremholdt republikken USA som forbilledlig. Falsen var så fascinert av noen av de fremste amerikanske grunnlovsfedrene at han visstnok skal ha oppkalt sin sønn, Georg Benjamin Falsen, døpt 19. mai 1814, etter George Washington og Benjamin Franklin.

Falsen-interesserte lesere vil finne enda mer i boken. Idéhistoriker Håkon Evju sammenligner blant annet eidsvollsmannens borgerideal med det man finner hos Thomas Jefferson, der begge knytter tanken om det å være dydig borger til det å forvalte jordeiendom.² Slike ideer gjorde seg gjeldende i diskusjoner på Eidsvoll, og fikk prege blant annet paragrafen om stemmeretten fra 1814. Historiker Marthe Hommerstad viser hvordan Falsen og flere ledende eidsvollsmenn i dag vurderes i lys av nye studier om deres rolle i innføringen av den dypt repressive paragraf 2, som blant annet forbød jøder adgang til riket. Hommerstad ser på lignende diskusjoner i USA, der flere av grunnleggerne i nyere tid er revurdert og kritisert for

Founding fathers across the Atlantic History and Legacy in Norway and the USA

Collage av maleriet *The Declaration of Independence* av John Trumbull og maleriet *Eidsvoll 1814* av Oscar Wergeland/Torbjørn Ellingsen, Eidsvoll 1814.

sin unnfallenhet overfor slaveriet i sør. Ikke minst har nevnte Jefferson falt i anseelse hos en del amerikanere. Jefferson var slaveeier og samtidig forfatteren bak de mest berømte ordene i uavhengighetserklæringen fra 1776: "We hold these truths to be self-evident, that all men are created equal, that they are endowed by their Creator with certain unalienable Rights, that among these are Life, Liberty and the pursuit of Happiness".³

Skal man sette den norske grunnloven i en større internasjonal sammenheng, må man naturligvis gå til flere land enn USA. Boken *Grunnlovsfedre på tvers av Atlanteren* gir oss likevel en bedre forståelse av hvordan begge land lykkes med å etablere et mer representativt styre og en mer liberal rettsstat. I likhet med den amerikanske fra 1787, peker eidsvollsgrunnloven på flere vis fram mot det moderne demokratiet. Og kanskje er det slik at denne arven fra revolusjonstiden er særlig aktuell i dag, med gryende anti-demokratiske bevegelser i flere av våre nære land, også i et USA som Norge på ulike måter har vært bundet til i over 200 år.

Den siste boken i skriftserien fra Eidsvoll 1814 er ventet i løpet av våren 2022. Vi kan love en skikkelig godbit for dem som er opptatt av steder knyttet til nasjonal politisk historie, med gode eksempler fra USA og Norge, men også fra et land som Argentina. Her utvides blikket på de transatlantiske båndene i revolusjonstiden til de tidlige grunnlovsforsamlinger i Sør-Amerika. I samarbeid med museumsfolk og forskere fra flere land, undersøker Eidsvoll 1814 nå historiene som er fortalt om forsamlingssteder som Eidsvoll, Philadelphia og Tucumán.

FOUNDING FATHERS ACROSS THE ATLANTIC
Tverrfaglig, grunnlovshistorisk prosjekt i regi av Eidsvoll 1814. I tillegg til bokutgivelser rommer prosjektet temporære utstillinger, åpne seminarer og andre formidlingsaktiviteter. Utstillingen *Revolusjonstid* kan ses på Eidsvoll 1814 fram til november 2022. Bøkene fra prosjektet kan kjøpes i bokhandelen, på nettbokhandler eller i museumsbutikken. Les mer på www.eidsvoll1814.no. Prosjektet er delfinansiert med støtte fra Norges Banks minnemyntfond og stiftelsen Fritt Ord.

André Larsen Avelin er idéhistoriker og prosjektkoordinator ved Eidsvoll 1814, Stiftelsen Norsk Folkemuseum.

NOTER

- 1 Hammond sitert i Sigmund Skard, *USA i norsk historie*, Samlaget, Oslo 1976, s. 39
- 2 Håkon Evju, «Jordeiendom og politisk deltakelse: Det klassiske borgeridealet hos Thomas Jefferson og Christian Magnus Falsen», i Bård Frydenlund, Torleif R. Hamre & André Larsen Avelin (red.), *Grunnlovsfedre på tvers av Atlanteren. Norsk og amerikansk konstitusjonshistorie*, Scandinavian Academic Press, Oslo 2020
- 3 *The Declaration of Independence*, Philadelphia, datert 4. juli

Bååstede

– tilbakeføring av samisk kulturarv

av Kåren Elle Gaup

SAMISKE GJENSTANDER – BAKGRUNN, INNSAMLING, BETYDNING OG VEIEN HJEM

Bååstedeprosjektet handler om at noe vender hjem, tilbake til kjente områder hvor røttene igjen kan heles og omhylleres av opprinnelig kontekst. Der de samles igjen på ulike måter, gjennom likeverdighet, refleksjon, tradisjoner og forvaltning på eget språk. Det handler om å gi, og ta og dele til fellesskapets beste.

Sommeren 2019 fant en historisk begivenhet sted i Guovdageaidnu / Kautokeino på RidduDuottarMuseat sin enhet Guovdageainnu gilišillju / Kautokeino bygdetun: Norsk Folkemuseum, Kulturhistorisk museum, Sametinget og de 6 konsoliderte samiske museene undertegnet avtalen om å overføre eierskap til 1639 gjenstander fra den samiske gjenstandssamlingen i Oslo til de samiske museene i Norge. Til odel og eie.

Dette var en anerkjennelse av at det samiske folket gjennom sine institusjoner kan eie og forvalte egen kulturarv på egne premisser, eget språk og historie- og kulturforståelse. Det er i tråd med Bååstede-avtalen fra 2012 hvor partnerne ble enige om at formålet med prosjektet er å styrke de samiske museenes forvaltning av samisk kulturarv, inkludert et faglig samarbeid mellom disse og Norsk Folkemuseum og Kulturhistorisk museum. Dette i tett samsvar med de norske og internasjonale retningslinjer for urfolkens rett og ansvar overfor egen kulturarv.

SAMLINGENS BAKGRUNN

Oppbygging av den samiske gjenstandssamlingen startet allerede i 1851 gjennom Verdensutstillingen som ble arrangert i London på glasshuset Crystal Palace i Hyde Park. Etter endt utstilling ble glasshuset flyttet til Sydenham utenfor London hvor de anla en permanent etnografisk utstilling. Samtidig sendte de også en forespørsel til Universitetet i Oslo om å anskaffe samiske gjenstander. Universitetet anskaffet gipsavstøpninger fra hoder til tre samer (laget i 7 eksemplarer) og som gjengav fikk de etnografiske gjenstander fra fjerne himmelstrøk. Disse tre gipshodene, i tillegg til noen andre samiske gjenstander, dannet grunnlaget for den første utstillingen på Etnografisk museum i 1857.

Norsk Folkemuseum ble opprettet i 1894 med formål å arbeide med «alt, som belyser det norske Folks Culturliv», men i det arbeidsfeltet ble ikke samene inkludert. Det samiske ble ansett som Etnografisk Museums ansvar og ikke Folkemuseets siden det ikke ble ansett som del av norsk kultur.

Universitetets Etnografiske museums norske samling ble overført til Folkemuseet i 1906, den samiske i 1951. I den perioden ble det holdt et skarpt skille mellom den norske og samiske kulturen. Denne forståelsen mellom disse to museene holdt seg aktiv til etter andre verdenskrig. At samene ble ansett for å være «fremmede» i Norge gjenspeilet datidens allmenne

Gipshodene i den samiske samlingen som Universitetets Etnografiske museum anskaffet på 1850-tallet.

Fra venstre: Mathis Hætta, Kautokeino. Peder Rik, Polmak, Øst-Finnmark. Nils fra Karasjok.

syn og politikk – både i vitenskapelige og politiske miljøer og samfunnet generelt. Det er også med det som bakteppe vi i dag må se på både innsamling og forvaltning av de samiske gjenstandene i Oslo.

I 1951 foreslo daværende bestyrer for Etnografisk museum, professor Guttorm Gjessing, at samlingen skulle overføres til Folkemuseet. Dette på grunn av praktiske og økonomiske årsaker, men også fordi samene burde bli «stilt på likefot med andre norske borgere». Forslaget ble støttet av Folkemuseet, Universitetet i Oslo og Kirke- og undervisningsdepartementet, og det ble inngått en formell avtale mellom de to museene. Den samiske samlingen, som da bestod av cirka 2700 gjenstander, ble overført fra Etnografisk museum til Norsk Folkemuseum i perioden 1951-1957. I avtalen lå det også at Folkemuseet skulle etablere en egen samisk avdeling. Dette ble gjort og den samiske avdelingens første konservator og bestyrer ble dr. Philos. Asbjørn Nesheim, som allerede i noen tiår hadde jobbet med samiskrelaterte saker.

Norsk Folkemuseum og Tromsø Museum var fra 1950-tallet ganske alene om å jobbe med samiskrelaterte museumstemaer i Norge. Norsk Folkemuseum etablerte en midlertidig samisk utstilling i 1958. Denne ble erstattet med en ny basisutstilling i 1990, samt en oppdatert samtidssdel i 2007. Den samiske plassen, med lávvu, sørsamisk stabbur og torvgamme, ble etablert på begynnelsen av 1990-tallet.

PROSJEKT BÅÅSTEDE

Generelt handler ulike tilbakeføringssaker og -prosesser i urfolks sammenheng om dekolonisering. I fremste rekke om å frigjøre og bevisstgjøre sitt eget folk, men også frigjøre seg fra nasjonale myndigheter, fra «foreldreskapet». Det handler om å ta tilbake retten til å forvalte sin egen kulturarv på egne premisser, språk og historie- og kulturforståelse.

Åpning av utstillingen «Bååstede – Hjemkomst – Homecoming» 06.02.2017 ved Kong Harald V., Erkebispegården, Tråante/Trondheim. Foto: Haakon Harris, Norsk Folkemuseum

Åpning av utstillingen «Bååstede – Hjemkomst – Homecoming» 06.02.2017 ved Kong Harald, Erkebispegården, Tråante /Trondheim.

Formidling for Kong Harald V ved Kåren Elle Gaup – med en munter fortelling om hornluens fall. F.v: Folkemuseets tidligere direktør Olav Aaraas, Lisa Dunfjeld Aagård på Saemien Sijte og direktør for Árran Lars Magne Andreassen. Foto: Haakon Harris, Norsk Folkemuseum

Selve tanken om tilbakeføring i Norge er noe som har modnet seg gradvis gjennom mange år. Folkemuseet har ikke mottatt et formelt, skriftlig krav om permanent tilbakeføring av den samiske samlingen. Etablering av samiske museer på 1970-1980-tallet, og gjennom bred interesse for historie og kulturvern i befolkningen, har spørsmål om tilbakeføring av egen kulturarv blitt aktualisert. Bjørn Aarseth, som var bestyrer for Folkemuseets samiske avdeling fra 1982 til 1993, besluttet å ikke lenger samle eldre samisk materiale. I stedet gikk han inn for å langtidsdeponere gjenstander til de samiske museene, og var av den mening at Folkemuseet også hadde

et ansvar for å hjelpe nye og mindre museer med å bygge opp sine samlinger og kompetanse. Leif Pareli som jobbet som konservator på Folkemuseet siden 1987 (-2018), og etter hvert overtok stillingen og oppgavene etter Bjørn Aarseth, deltok aktivt blant annet gjennom ICOM i internasjonale diskusjoner om vern av kulturarv og repatriering. I 2007 ble en sluttkonferanse i prosjektet Recalling Ancestral Voices⁽¹⁾ avholdt i Inari i Nord-Finland hvor Folkemuseet var invitert til å redegjøre for sin holdning til spørsmålet om repatriering. Tiden var kommet for å ta et standpunkt, og Folkemuseets styre stilte seg villig til å diskutere med Sametinget om en tilbakeføring av deler av

Statsminister Erna Solberg i samtale med Aili Keskitalo (pr. februar 2017 leder for Norske Samer Riksforbund) og det finske Sametingets president Tiina Sanila-Aikio. Bak statsministeren skimtes Stortingspresident Olemic Thommesen. På åpning av utstillingen Bååstede-utstillingen 6.2.2017 ved Kong Harald, Erkebispegården, Tråante /Trondheim.
Foto: Haakon Harris, Norsk Folkemuseum.

den samiske samlingen. Etter denne konferansen tok Norsk Folkemuseum kontakt med Sametinget og foreslo et møte for å diskutere videre arbeid med denne saken. Kontakt med Kulturhistorisk museum, som formell eier av ca. 2700 gjenstander deponert fra UEM i 1951, ble også etablert. Norsk Folkemuseums initiativ om tilbakeføring av de samiske gjenstandene til Sápmi kom derfor i en tid hvor repatriering ble mer og mer aktualisert overalt i verden. I 2010 ble en arbeidsgruppe etablert bestående av Norsk Folkemuseum, Samisk museumsnett og Sametinget. Arbeidsgruppen leverte sin rapport i 2012, som ble grunnlaget for avtalen om gjennomføring av Bååstede-prosjektet og undertegnet av Norsk Folkemuseum, Kulturhistorisk museum og Sametinget.

Tilbakeføringssaker rundt om i verden gjennomføres vanligvis på to måter. Enten gjennom juridiske krav og rettslige metoder, eller gjennom frivillige avtaler basert på faglighet, etikk, respekt og angjeldende menneskerettigheter i lov og rett. Erfaringsmessig er de beste resultatene oppnådd gjennom avtalene som legger til grunn for et tett samarbeid mellom partene slik at man oppnår et bredere faglig fellesskap om forskning, samlingsforvaltning og formidling både under og etter tilbakeføringen.

Bååstede-prosjektet ble påbegynt i 2014 med gjennomgang av arkiver, organisering av prosjektets ulike deler og ikke minst skape dialog- og forhandlingsarenaer for prosjektpartnerne og formidling av prosjektet.

Den samiske samlingen på Norsk Folkemuseum består for det meste av gjenstander samene brukte til daglig fra klær, husgeråd og transport. Det meste er gjenstander i skinn, tre, tekstiler, horn, bein og teiger som er egenprodusert. Dertil finnes gjenstander også i andre materialer som sølv og messing som er ervervet via bytte/handel med andre folkegrupper. Gjenstandene er innsamlet i perioden fra cirka 1850 til 1960-tallet. Mesteparten av gjenstandene er innsamlet i Finnmark, og særlig i Indre-Finnmark. Gjenstander fra de sjøsamiske områdene er dessverre i mindretall. Nesten alle gjenstandene er innsamlet av menn, og omtrent 1/3 av samlingen av en person.

I etterkrigsårene ble visse kjemikalier som DDT og arsenikk lenge sett på som et vidundermiddel i mange sammenhenger. Stoffet som ble brukt som insektdrepende middel er svært

giftig og brytes sakte ned. Disse kjemikalierne ble brukt av museene spesielt på skinn- og tekstilgjenstander, men ble forbudt i flere land, også i Norge siden 1970. Den samiske gjenstandssamlingen består av en god del skinn- og lærgjenstander, og det betyr at det er nødvendig å ta ytterligere forholdsregler ved håndtering av dette materialet. Forutsetning for fysisk tilbakeføring av gjenstandene hadde som hovedregel at det ikke skulle føre til en svekkelse av gjenstandenes sikkerhet eller bevaringsforhold. Flere av de samiske museene får gode museumsbygg og fasiliteter til å motta gjenstandene. Det er veldig gledelig at det sørsamiske museet, Saemien Sijte i Snåsa, får helt nye lokaler og utstilling, inklusiv Bååstede-gjenstander, når det nye bygget åpnes i 2022. Det lulesamiske museet på Árran i Tysfjord i Nordland har de siste årene utvidet museumsfasilitetene og er klar for å motta gjenstandene. Museene Várdobáiki museum i Evenes i Nordland og Davviálbmogiid guovddáš/Senter for Nordlige Folk i Kåfjord i Troms får gjenstander tilbakeført, og har valgt klimamontre for å kunne motta gjenstandene i 2022. De samiske museene i Finnmark jobber med å finne gode løsninger for mottak av gjenstandene, men trenger mer finansiering.

I regi av prosjektet ble det også laget en jubileums-/vandretstilling «Bååstede – Hjemkomst – Homecoming» i forbindelse med 100 års markeringen for det første felles samiske møtet mellom nord- og sørsamer i 1917. Utstillingen ble laget med bidrag fra de samiske mottakermuseene som valgte bilder med tilhørende tekster, samt gjenstander fra sine respektive virkeområder. Utstillingen ble åpnet av Kong Harald 6. februar 2017 under markeringen av hundreårsjubileet i Tråante/Trondheim.

FORDELING

Årsgrensen for hvilke gjenstander som skulle fordeles ble bestemt til 1980. De samiske museene har ikke en lang historie og første museum ble etablert i 1972 i Karasjok. Etter hvert ble det etablert flere samiske museer på 1980-tallet og de fikk da også et økonomisk grunnlag til å selv starte med innsamling og inntak av samiske gjenstander av interesse. Siden 1980-tallet har ikke Norsk Folkemuseum drevet med aktiv innsamling av samiske gjenstander.

Fra Bååstede utstillingen på Erkebispegården i Trondheim. Her ses deler av utstillingens utvalgte bilder fra Várdobáiki museum i Evenes (høyre vegg) og på venstre vegg Senter for Nordlige Folk i Kåfjord, Troms. I monteret er det en ornamentert smøreske fra Lyngen i Troms (1952), vevd herrebelte fra Ballangen i Nordland (1952) og et skoltksamisk syskrin av never (1940).
Foto: Haakon Harris, Norsk Folkemuseum.

En god del av de samiske gjenstandene på NF hadde manglende eller ingen historikk. Derfor var det særdeles viktig å gjennomgå arkivmaterialet for få frem mest mulig bakgrunnskunnskap og inkomsthistorikk om gjenstandene for å ha et best mulig grunnlag til forhandlings- og fordelingsfasen. Hvilke fordelingsprinsipper som skulle velges ble diskutert og valget falt på en 50-50 fordeling etter gjenstandskategorier slik at begge parter fikk et representativt antall gjenstander av hver kategori. Unntaket var hellige og religiøse gjenstander hvor mottakermuseene fikk sine ønsker oppfylt. 50-50-fordelingen gjenspeiler også ønsket fra samisk hold om at samisk historie og kultur fremdeles skal formidles på de norske museene i Oslo.

Lokaltilhørighet og lokal identitet er et sterkt trekk i samisk sammenheng og det riktige måtte være å overføre materiale fra ett bestemt distrikt til det museet som har dette distriktet som virkeområde. Det oppfylder Bååstede prosjektets grunnleggende målsettinger om at gjenstandene i størst mulig grad skulle komme tilbake til sitt opprinnelsesområde, dvs. proveniens som et prinsipp og slik en ledende fordelingsfaktor. Et viktig moment var også at tilbakeføringsprosessen skulle gjennomføres etter konsensusprinsippet i alle beslutninger.

Til fordelingsarbeidet ble det etablert kommisjoner, hhv. for gjenstander med kjent og ukjent proveniens. Kommisjonene bestod av en representant fra hver prosjektpartner. Partnerne hadde også gjennom flere fellessamlinger utarbeidet et dokument med fordelingsfaktorer for vurdering og fordeling av

Dohppaniibi - Kniv med ornamentert hornslire fra Bardu i Troms, 1891. Tilbakeført til Várdobáiki museum i Nordland.
Foto: Haakon Harris, Norsk Folkemuseum.

gjenstandene. Naturlig nok var interessen for gjenstander med kjent proveniens større enn for de gjenstandene som manglet informasjon om både proveniens, eier, produsent og bakgrunn.

I samlingen er det også en del unike gjenstander som naturlig nok var ønsket av begge parter. Å kopiere gjenstander ble diskutert der begge parter hadde spesielt sterk interesse i en gjenstand. En løsning ble at den ene parten fikk originalen og den andre en kopi. Hvem som fikk hva ble vurdert fra gang til gang og ut ifra hvor sterke følelser og klare fortellinger det var knyttet til originalen, samt hva hver av partene hadde av

Åpningen av Bååstede-ustillingen på Norsk Folkemuseum 3. feb. 2022. Her fra samtalen om prosjektets prosess og betydning med Gro B. Ween, Birgitta Fossum, Kirsti Strøm Bull og Kåren Elle Gaup, ledet av Åshild Andrea Brekke.
Foto: Haakon Harris, Norsk Folkemuseum.

Gievrie – Tromme, sk. Bindalstrømme fra Bindal på Helgeland, Nordland. 1925. Tilbakeført til Saemien Sijte, Snåsa.
Foto: Haakon Harris, Norsk Folkemuseum.

lignende gjenstander i sine samlinger ellers.

HVORFOR TILBAKEFØRE

Bortsett fra de ulike norske og internasjonale retningslinjene og konvensjonene for urfolks rett til forvaltning av og ansvar overfor sin egen kulturarv, har de samiske museene sårt behov for å få komplementert egne gjenstandssamlinger. Som det står i avtalen som ble inngått i 2012:

«Det er ikke antall gjenstander som har betydning, men hvordan de overførte gjenstander bidrar til å øke bredden og dybden i de enkelte museenes dokumentasjon og forskning.» (...) «Dette vil komme også andre museer til gode ved at det legger grunnlaget for en forsterket formidling av samisk historie og kultur generelt.» (Bååstede 2012:44/51).

Det blir også et grunnlag for å øke den immaterielle kunnskapen om gjenstandene og samisk levde liv. Ved at de tradisjonelle kulturuttrykkene forsvant og levestedet endret seg som følge av krig, fornorskning og modernisering, forsvant også store deler av kunnskapen om den samiske kulturen. Slik ble deler av kunnskapsoverføringen om tradisjoner brutt og glemt. Gjennom gjenstandene og dokumentasjonen som følger med dem håper man å ta tilbake noe av det som forsvant. Dette gjelder blant annet de samiske begrepene som kan gi en dypere forståelse i den konteksten de har vært en del av og i bruk. Gjennom slike prosesser kan ny kunnskap utvikles og gjenstandenes bakgrunn være nyttig for alle prosjektpartnerne og øvrige interesserte.

Eierskap til sin egen kulturarv er viktig. Og at det kommer tilbake til opprinnelsesstedet. At man har fysisk kontakt med dem. Men samtidig, i visse tilfeller, kan digital tilbakeføring være en løsning for veldig skjøre gjenstander. Tekniske løsninger som 3D-skanninger gir enormt nær visuell opplevelse av gjenstanden, men det har også sine utfordringer med tanke på kulturelle appropriasjoner – noe urfolk over hele verden

dessverre har erfart. Derfor krever slike tekniske løsninger en særdeles forsiktighet med tanke på hvem som har tilgang til det materialet, hvor og hvordan de formidles.

De samiske museene kan gi gjenstandene en rikere kontekst og koble dem til immateriell kultur og formidling. Det hever gjenstandenes kulturhistoriske verdi. Det samiske samfunnet har en lang tradisjon med muntlig tradering av kulturarven og særlig kompetanse innenfor dokumentasjon av samisk immateriell kulturarv. Når alt dette gjennom arbeid og samarbeidsprosjekter kobles sammen med Norsk Folkemuseums og Kulturhistorisk museums akkumulerte kompetanse innenfor museumsfaglig forskning gjennom generasjoner, oppnår man verdifulle synergieffekter.

De samiske museene i Norge er en del av det norske museumslandskapet og forvalter sine samlinger i tråd med gjeldende nasjonale og internasjonale regler og praksiser. Givermuseene har ikke fremlagt noen krav til forvaltning og håndtering av gjenstandene når eierskapet er overført. I Bååstedeavtalen om overføring av eiendomsrett til mottakermuseene står det blant annet (...) «Når den fysiske overflyttingen av gjenstandene er gjennomført, opphører Norsk Folkemuseums faglige ansvar for gjenstandenes fortsatte forvaltning. Den videre forvaltning og administrasjon av gjenstandene vil etter dette fullt og helt være vedkommende mottakermuseums ansvar.»

Blant de samiske museenes sterkeste sider er koblingen til immateriell kulturkunnskap. Med denne tilbakeføringen har man nå en unik mulighet til å anvende denne kunnskapen i samlingsforvaltning som kan basere seg på samisk grunntenkning og verdensforståelse. Dette gjelder blant annet kategoriseringer ved registrering av gjenstander, og konserveringsteknikker og -prinsipper som man har erfaring med at fungerer godt. Dernest aktiv bruk av det samiske språket som en sti til den samiske grunntenkningen og verdensforståelsen. Det gir en mulighet til å forvalte og formidle kulturarven så grundig som de eldre samiske gjenstandene har potensiale til ut ifra ulike perspektiver.

«Prosjektet har vist seg å være mere tidkrevende og arbeidskrevende enn man kunne forutse den gang da arbeidsgruppen laget en fremdriftsplan for prosjektet. Prosjektet har vært en annerledes og unik reise, og ikke minst lærerik for alle involverte parter. Det har vært nyttig og meget lærerik å lytte til alle deltakerne med mye kunnskap og innsikt om behovet for og formidling av gjenstander, gjenstandenes tilblivelse, bruk og funksjon i samiske miljø og hvordan man gjennom disse gjenstandene kan ta tilbake deler av en kulturarv som nesten forsvant gjennom fornorskingsprosessene i Norge.» (Leif Pareli, 2018).

Bååstede-prosjektet har vært et særdeles emosjonelt prosjekt. I prosjektet lå det også en modningstid, og det gjøres fremdeles nye oppdagelser og erkjennelser når gjenstandene endelig kommer hjem. Slik vil Bååstede utvilsomt leve i mange, mange år fremover for de involverte museene og for lokalsamfunnene. I ettertid kan man spørre seg om den økonomiske siden av prosjektet skulle vært sikret bedre før prosjektet ble formelt igangsatt. Da ville man ha spart tid til å utarbeide søknader om midler fra ulike hold. Dette gjelder ikke bare hovedprosjektet, men også mottakermuseenes muligheter, behov og ønske om sterkere aktiv deltakelse i prosjektet.

Bååstede-prosjektet har ført til at en del av gjenstandene som i dag er i Norsk Folkemuseums samiske basisutstilling, tas ut og tilbakeføres. Det er derfor nødvendig å korrigere basisutstillingen midlertidig. Norsk Folkemuseums samiske utstillinger er populære, og for at de fortsatt skal være interessante for besøkende og tjene publikum på best mulig måte i mange år fremover, kreves en revitalisering av både innhold og utfoming.

De samiske museene angår ikke bare samer. Det er viktig at alle elever og studenter i landet får lære om samisk historie og kultur. De samiske museene og -utstillingene er viktige læringsarenaer. Samisk kultur er også en viktig bærebjelke for reiselivet i store deler av landet. De samiske museene er ikke bare steder for tilbakeblikk og arenaer for forståelse av vår felles nasjonale identitet, de er også viktige opplærings- og næringsaktører. I dette ligger også en erkjennelse om at majoritetsbefolkningen i Norge også har tapt noe i fornorskningens ånd, og tidligere sametingspresident Aili Keskitalo uttrykte det slik i sin nyttårstale i 2013:

«Sannheten er at fornorskning og undertrykkelse er vår felles historie, samer og nordmenn. Vi er begge folk ofre for den – hver på vår måte. Vi lever i dag med konsekvensene av denne historien. Og så lenge den gjøres til kun et samisk anliggende, vil den vanskeliggjøre utviklingen. To folk er traumatisert, hvert på sitt vis. Tillit og kultur er gått i stykker. Å gjenopprette det som har gått i stykker vil kreve økt innsats fra både Sametinget og norske myndigheter.»

Bååstede-prosjektet er et av de viktigste skrittene tatt for gjenopprettelsen av det tapte – av samenes og nordmenns felles historie til det beste for fremtidige generasjoner på ulike måter.

Kåren Elle Gaup er konservator i Kulturhistorisk seksjon på Norsk Folkemuseum og ansvarlig for samisk kultur.

Silli - Melkesil fra Loppa i Finnmark, 1910. Tilbakeført til Riddu-Duottar Museat-Kautokeino bygdetun, Finnmark.
Foto: Haakon Harris, Norsk Folkemuseum.

Ullorátnu – Ullgrene fra Lyngen som bølger seg som landskapet i Nord-Troms, 1920-tallet. Foto: Haakon Harris, Norsk Folkemuseum.

FOTNOTE

- 1) Samarbeidsprosjektet Recalling Ancestral Voices mellom samiske institusjoner i Sverige, Finland og Norge hadde tre hovedmålsettinger:
 - 1 - utrede historien om og størrelsen på de samlinger av samiske gjenstander som oppbevares på museer og forskningsinstitusjoner samt hvor disse gjenstandene befinner seg fysisk,
 - 2 - vekke diskusjoner om forvaltning av den samiske kulturarven og
 - 3 - tilrettelegge for tilgang for samene til den materielle kulturarven gjennom å etablere en register (database) for de samiske gjenstandene som omfattet hele Norden. En viktig målsetting var også å skape et tett samarbeidsnettverk mellom de samiske museene og øke samarbeidet mellom samiske museer og øvrige museer som forvalter samiske gjenstander.

Orangerihagen

på Bygdø Kongsgård

Marianne Leisner, Jan Tore Sørdsdal og Monica Mørch

Sommeren 2021 ble Orangerihagen på Gartneriet på Bygdø Kongsgård ferdigstilt. Det er en steinsatt plass omringet av dyrkingsbed som er anlagt over ruinen og grunnmuren av drivhuset fra 1849. Bedene er i ferd med å bli fylt med stauder, urter, blomsterløk og små kirsebærtrær og inngår i konseptet på Gartneriet. Avlingene går til kjøkkenet og blomster plukkes til buketter og bidrar til forskjønning av området. I revitalisering av gartneriområdet i 2015 avdekket en hagearkeologisk utgraving plasseringen til det store drivhuset 1849. Etter dokumentasjon av grunnmuren ble den overdekket for videre bevaring. Over ruinen ble Orangerihagen påbegynt i 2020, hvor det store bedet angir omrisset til grunnmuren.

DRIVHUSSATSNINGENE

Arkitekt Jacob Wilhelm Nordan tegnet gartnerboligen til gartnerisatsningen på Bygdø Kongsgård, og sannsynligvis også drivhuset. Gartneriet ble etablert ved en av innfartsveiene til lystslottet Oscarshall. Det var både lunt og gode solforhold; samtidig var helningen en eksponert beliggenhet for publikum som besøkte folkeparken på Bygdø Kongsgård. Drivhuset og gartnerboligen var attraksjoner i seg selv, derfor ble drivhusets eksteriør forskjønnet av arkitektene Wilhelm von Hanno og Heinrich Ernst Schirmer i 1856. De tegnet også et nytt mindre

Orangerihagen i vinterdvale. Til våren skal bedene fylles med urter og stauder. Det rehabiliterte fyrhuset er blitt kafé, og i bakgrunnen ligger gartnerboligen. Foto: Marianne Leisner, Bygdø Kongsgård.

drivhus som kunne holdes oppvarmet gjennom hele vinteren.

Begge drivhusene ble revet for å gi plass til nytt moderne drivhus i 1902, som igjen var utdatert og ble erstattet av nye drivhus i 1946 og 1948. For etter den tyske okkupasjonen ble gartnerivirksomheten et satsningsområde og flere drivhus oppført øst for gartnerboligen. På slutten av 1990-årene ble virksomheten avsluttet og tidlig på 2000-tallet ble alle drivhusene revet. Området med så lange dyrkningstradisjoner gikk inn i en tornerosesøvn.

NYTT LIV FRA 2015

I 2015 startet prosessen med å bygge opp et kunnskapssenter for urbant- og bynært landbruk på Gartneriet på Bygdø Kongsgård. Arbeidet startet som følge av prioritering fra Statsbygg og bevilgninger fra Landbruksdirektoratet og en rekke andre støttespillere.

Gartneriet skal inspirere og spre kunnskap om mangfold i landbruket, det urbane landbruket, kretsløpene på gården, økologisk dyrking og foredling av mat samt være en levende grønn møteplass.

Den innledende fasen av utgravingen ble foretatt med grave-maskin. Et kart fra 1851 ble brukt som utgangspunkt i oppstartsfasen. Foto: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum.

Litografi av von Hanno over gartneriområdet fra 1854 viser den opprinnelige drivhussatsningen fra kong Oscar I's tid. Avfotografert plansje fra boken "Oscarshall" av Christian Holst og Christian Tønsberg, 1856.

Et allsidig hagebruk er koblet til gårdsdriften med et helhetlig driftskonsept der kretsløpene mellom jorda, plantene, dyrene og menneskene blir tydelige og sterke. Gartneriet formidler dette gjennom kurs, seminarer, utstillinger og kafétilbud, som spiller produktene fra gårdsbruket og ikke minst kjøkkenhagen på Gartneriet.

Gartneriet samarbeider tett med forskjellige etater, organisasjoner, lag og foreninger.

HVOR LÅ ORANGERIET?

En hagearkeologisk undersøkelse var nødvendig for å avklare hvor orangeriet fra 1849 lå. Den arkeologiske undersøkelsen ble ledet av Bjørn Anders Fredriksen, landskapsarkitekt med PhD i historiske hager og bred erfaring fra hagearkeologi. Pernille Leivestad bisto i utgravingene; hun er landskapsarkitekt og var innledningsvis prosjektmedarbeider i revitaliseringsprosjektet ved Gartneriet. Fra Norsk Folkemuseum bidro Mogens With og Jan Petter Brennsund med faglige betraktninger underveis om historiske byggeteknikker og materialbruk. Museets fotograf Haakon M. Harriss dokumenterte ruinen da den var lokalisert og gravd frem. Utgravingen og dokumentasjon ble foretatt etappevis i perioden 8. mai til 9. juli 2015. Like etter ble ruinen overdekket med leaculer for sikring av sporene mot hærverk

Den hagearkeologiske utgravingen avslørte grunnmuren av drivhuset fra 1849, sommeren 2015. Grunnmuren målte 13,15 meter x 5,90 meter. Foto: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum.

Den opprinnelige Thulstrup-urnen ble fotografert i 1870-årene av O. Væring skriver Arno Berg i 1952. Avfoto/reproduksjon: Berg, Arno 1952. *Bygdøy Kongsgård*. J.W. Cappelen Forlag, Oslo, s. 120.

Utgravingen avdekket rester av trappen ned til fyrrømmet i drivhuset. I veggen var rester av to ovner murt inne i veggen, med askekammer under. Foto: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum.

og frostsprengning. Så ble det igjen duket for fornyelse og ny funksjon for området.

THULSTRUPS MINNEPARK OG URNE

Fra 1784 var området en privat lystgård, som kong Carl Johan kjøpte i 1819. Da fikk kongens livlege professor Magnus Andreas Thulstrup låne eiendommen.

Thulstrup kom fra Danmark til Norge som militærlege 1797. Han dro senere på studiereiser i Europa og satte seg inn i militært legevesen i 1800 og 1801. Under krigshandlingene i Norge 1808–09 og 1814 deltok han som stabsskirurg. Thulstrup hadde etter hvert mange av de viktigste stillingene innen det norske helsevesenet, som da var under oppbygging. Han var med i en lang rekke komiteer og utvalg, og han var en av de første medisinske professorene ved universitetet i Christiania. Det sies at ingen norsk lege har hatt så mange viktige embeter og samtidig så mange offentlige verv som Thulstrup.

Det var en meget flott løkke med «et smukt og vel vedlikeholdt Park Anlæg, med Gange og Træ-Plantninger, samt af en Blomster- og Kjøkken-Have». Da Thulstrup døde i 1844 ble bygningene fjernet for å innlemme stedet i resten av folkeparken som var under utvikling på Bygdø Kongsgårds områder. Thulstrups sommersted ble valgt som plass for gartnerisatsningen i 1849.

For å hedre livlegen ble en minnelund med en Höganæs-urne på en sokkel med Thulstrups navn anlagt i 1854 over stedet der huset hadde stått. Urnen inngikk sammen med Wedelmonumentet på Dronningberget og Christian August-monumentet i Kongeskogen inn i personminnesmerker i folkeparken. Monumenter over personer som utmerket seg i landets historie var vanlig i folkeparker og plasserer seg i en europeisk kontekst.

Urnen i Thulstrups minnepark ble ødelagt og erstattet med en jernurne en gang på 1900-tallet. Thulstrup-urnen ble flyttet i forbindelse med oppføring av en ny funksjonærbolig, Maarudhytta, og anlegg av vei til denne i 1935.

Sommeren 2020 kom Bjørn Anders Fredriksen over en lignende urne i et hagesenter. Ideen om å sette opp urnen i det nye hageanlegget kom på dagsorden.

En ny tilnærmet lik Höganæsurne ble derfor satt opp i Orangerihagen i 2020, som en erstatning for urnen fra 1854. På denne måten forenes parkelementer fra 1854 med dagens nye urtehage til pryd og opplysning for besøkende i vår tid.

Monica Mørch er historiker og konservator i Kulturhistorisk seksjon på Norsk Folkemuseum.

Marianne Leisner er landskapsarkitekt og driftsansvarlig på Gartneriet på Bygdø Kongsgård, Stiftelsen Norsk Folkemuseum.

Jan Tore Sørsdal er forvalter og avdelingsleder på Bygdø Kongsgård. Stiftelsen Norsk Folkemuseum.

LITTERATURLISTE

Berg, Arno 1952. *Bygdøy Kongsgård*. J.W. Cappelen Forlag, Oslo.

Fredriksen, Bjørn Anders 2012. *Realiseringen av folkeparken på Bygdø kongsgård: en studie i 1800-tallets landskapskunst*. Institutt for landskapsplanlegging, Universitetet for miljø- og biovitenskap.

Fredriksen, Bjørn Anders 2015. Oscarshalls nygotiske drivhus - arkeologisk registrering av gartneriområdet, Bygdø Kongsgård. Foreløpig rapport pr. 18.09.2015.

Mørch, Monica 2019. «Et historisk tilbakeblikk» i Monica Mørch og Marianne Leisner (red.) *Gartneriet Bygdø Kongsgård*, Forlaget Press.

Gjennom ulike samarbeidspartnere tilbyr Gartneriet opplæring og praksis til mange forskjellige grupper og personer. Foto: Marianne Leisner, Bygdø Kongsgård

Orangerihagen tar form høsten 2020. Enkelte arbeider gjenstår, og den nye Thulstrup-urnen mangler.

Foto: Marianne Leisner, Bygdø Kongsgård.

Forstadshus på Folkemuseet

av Morten Bing

Norsk Folkemuseums «Gamleby» har en forstad bestående av to hus fra Hammersborg og fem fra Enerhaugen, men at mange av de øvrige bygningene på museet også kommer fra Kristiania/Oslos forsteder, er et underkommunisert faktum. Det aller første forstadshuset på museet var på plass i «Den engelske hagen» allerede da museet åpnet på Bygdøy i 1902, og det første som ble oppført i Gamlebyen i 1923 var verken fra Hammersborg eller Enerhaugen, men fra Smalgangen på Grønland.

«Forstæderne. Inden den egentlige by fik man ikke lov til at opføre saa usle og uanseelige rønner, som fattigfolk ønskede at bygge. Arbejderbefolkningen opførte derfor smaahuse udenfor murgrænsen, og der opstod forstæder, hvor man kunde bo billig.» (Amund Helland 1917)

Christianias forsteder var like gamle som byen, og noen var eldre enn byen. Pipervika var et strandsted vest for festningen. Her bodde fiskere og dagleiere. På Sagene lå møller og sagbruk. Vaterland var også eldre enn Christiania. På 1700-tallet vokste det fram nye forsteder som Fjerdingen, Hammersborg og Bergfjerdingen. Tidlig på 1800-tallet fulgte bl.a. Enerhaugen. Forstedene var verken planlagt eller ønsket av myndighetene. De vokste fram fordi plassmangel og murtvang gjorde det vanskelig og dyrt å slå seg ned i den egentlige byen. I forstedene var det også mulig å drive handel og håndverk ubundet av de strenge reglene som gjaldt i byen. La oss begynne med Vaterland og bevege oss nord- og østover:

VATERLAND

Vaterland, øst for sentrum, men vest for elva, var en av Kristianias eldste forsteder – et svært variert miljø av arbeidere, håndverkere, vertshuseiere og kjøpmenn av alle slag. Gatenavnene i Vaterland hadde et alderdommelig preg, og mange av dem – som Repslagergangen, Tomtestredet, Rødfyllgata og Vognmannsgata – vitnet om lange håndverks- og handels-tradisjoner i området. På begynnelsen av 1900-tallet hadde det tidligere relativt velstående Vaterland fått et dårlig rykte. Da saneringen begynte i 1959 og senere skulle gi plass til Oslo City, Galleri Oslo og Oslo Spektrum, var bebyggelsen i forfall, og fyll og kriminalitet florerte i de mørke og trange bakgatene. Mange anså derfor at den svært pittoreske bydelen var slum og mente det var på tide at den ble revet.

Norsk Folkemuseum har tre hus fra Vaterland: Vognmannsgata 9 og Rødfyllgata 12 og 21.

I Vognmannsgata 9 hadde det vært mange slags forretninger, på 1930-tallet trykkeri og på 1950-tallet lærhandel. Huset ble overført til Folkemuseet i 1961 og ble innredet som kolonial (innredning fra Sandens kolonial i Pilestredet) og åpnet i 1975.

Rødfyllgata 12, 1922. Foto: O. Væring, Norsk Folkemuseum.

Vognmannsgata 9, 1961. Foto: Ukjent fotograf, Norsk Folkemuseum.

Rødfyllgata 21. Foto: Arne Berg, Norsk Folkemuseum.

Bolighus i Christian Krohgs gate 16, Oslo. 1933. Ukjent fotograf, Norsk Folkemuseum.

Damstredet 1, 1924. Ukjent fotograf, Norsk Folkemuseum.

Lysthuset i «Den engelske hagen» på museet, 1912. Foto: O. Væring, Norsk Folkemuseum.

I Rødfyllgata 21 var det fra 1920-tallet et rørløggerfirma som hadde lager. Arne Bergs foto fra nedrivningen i 1957 viser at dette firmaet holdt til der helt til slutt.

I Rødfyllgata 12, som ble overført til museet på midten av 1950-tallet og var ferdig oppført i 1996, hadde «De arbeidsløses kafe» holdt til på 1930-tallet.

FJERDINGEN

Fjerdingen var en bydel mellom Storgata og Akerselva – fra Vaterlands bro til Nybrua – østkant vest for elva. Gatene her het Borgensgangen, Hågangen, Fattigstuegangen, Slåmotgangen og Øvre og Nedre Vaskegang. Den sentrale gata het Fjerdingens Gade, men fikk i 1896 navnet Christian Krohgs gate. Schous Bryggeri holdt til i Fjerdingens Gade fram til 1873. På slutten av 1800-tallet var det boliger og verksteder i bydelen: bokkermester og blikkenslager, smedmester og kobberslager. Her var melkebutikk og kolonialforretning og frøknene Halvorsen og Isaksens kafe.

I Chr. Krohgs gate 16 hadde firmaet G.R. Fuglesang og sønner (Christiania Damp-Vat & Teppesfabrikk) holdt til fra slutten av 1800-tallet. Det var dette firmaet som i 1890 lanserte soveposen «Ajungilak»! Dagbladet skriver i desember 1932:

«På grunn av reguleringen må man rive den gamle gård, Chr. Krohgs gate 16. Etter hvad vi erfarer har Norsk Folkemuseum funnet det uforvarlig at bygningen går til grunne og har derfor søkt om at den må bli flyttet over til samlingene på Bygdøy. [...] Det er ikke store stasen ved huset utvendig, men inni har man funnet et meget interessant interiør med såkalt 'tavle panel'. Huset ble overtatt av museet i 1933 og var i det ytre ferdig oppført i 1971. Ifølge museets årsmelding viste det seg ved nedtakingen av panelet at «tømmerveggene hadde vært rosemalte og til dels utstyrt med landskaper. Takbjelkene var rødmalte, og takbordene lagt som tømmersmannspanel var blå».

BERGFJERDINGEN

Bergfjerdingen var en forstad/bydel mellom Akersveien og Fredensborgveien og strakte seg på det meste til Telthusbakken, som ble kalt Øvre Bergfjerdingen. Det vi i dag kjenner som Damstredet het på begynnelsen av 1800-tallet Bergfjerdinggaten. I 1801 bodde det ifølge byantikvar Arno Berg 80 mennesker i Bergfjerdingen:

«De fleste av disse hadde nok uten videre seremonier slått opp en skarve stue på disse udyrkbare fjellrabbene.»

I øvre ende av Damstredet ligger eiendommen Solberg (Damstredet 1). Her bodde Henrik Wergeland fra han giftet seg i 1839 til han i 1841 flyttet inn i Grotten. Norsk Folkemuseums eneste hus fra Bergfjerdingen er nettopp Henrik Wergelands lysthus fra hagen bak Solberg. Lysthuset er den første bygningen fra Oslo (Kristiania) som ble en del av museets samling og var på plass i «Den engelske hagen» allerede da museet åpnet på Bygdøy i 1902.

HAMMERSBORG

Hammersborg har navn etter Jens Christophersen Hammer, som eide en løkke der på begynnelsen av 1700-tallet. Omkring 1740 ble en rekke hus flyttet dit fra Hovedtangen ved Akershus festning. Hammersborg besto av små tre-, mur- og bindingsverkshus og ifølge Amund Helland:

«... foruden smug paa et par meters bredde, steile trappegange, styrtninger, skrænter og bitte smaa aabne pladse. En liden underlig byverden for sig selv. Det ene hus kravlen opad det andet, klemmende sig ind i siden av naboen, et sammenlynget væv av smaaaverandaer, brudte hustage, svalgange og smaa udbyg.»

I 1801 var beboerne arbeidsfolk og småborgere, håndverkere av alle slag: bakersvann, gartner, kornmåler, maler, skoflikker, snekker, snusskjærer, tømmermann, tårnvekter og vognmann, men også tre høkere og en kremmer. Kvinnene var hustruer eller arbeidskoner og noen var tjenestefjenter – og kardedesetter, linsømmerske, spinnerske, syerske, veveriske og vaskerkoner. Seks kvinner levde av å selge brød. Store deler av gamle Hammersborg forsvant i 1925 for å gi plass til den svenske Margarethakirken og til Deichmanske bibliotek. Det var ikke bare den gamle bebyggelsen som ble revet, også gateløpene og gatenavn som Bjerggata, Grengangen, Kirkegårdsgangen og Kanten forsvant. Norsk Folkemuseum har to hus, begge fra Kanten, som var en bakkekneik som gikk fra Hammersborg torg til løkka «Sorgenfri».

Kanten 3 B er bygget ca. 1800. Det er i to etasjer og loft. Det var et bolighus med en leilighet i hver etasje. Det ble revet i 1922 og sto oppført på Folkemuseet i 1924. I 2013 ble det innredet en frukt og tobakkforretning i huset, men dette er noe museet har funnet på.

Kanten 1 er også fra ca. 1800. I 1865 bodde murersvennen Martinus Steen i huset med kone, tre småbarn, tjenestepike og en losjerende. Siste beboere, på begynnelsen av 1900-tallet, var Martinus' døtre Hanna og Maja. Huset ble revet og overført til museet i 1924, men først oppført, bare i det ytre, på midten av 1950-tallet. Maja Steen, som ble intervjuet av Arne Berg i 1969, testamenterte alt innbo til museet: møbler, piano, bildene på veggene. Kanskje kommer det på plass en dag.

GRØNLAND

«Grønlands torv ligger nær Vaterlands bro. Dette torv het før 'Kutørje', Kvægtorvet, fordi handel og omsætning med kvæg fandt sted her, og den faste stab af 'kutørjsguter' havde sin station her. I mange aar var det skik, at der paa Grønlands torv hver søndag eftermiddag foregik klokkebytte. Det var en ganske eiendommelig trafik, fuldt af folk, alle med en klokke, et lommeur, i haanden. [...] Mellem Lakkegaten og Akerselven ligger en smal og mørk gate, Smalgangen, som er merkelig derved, at rendestenen ligger midt i gaten, hvad der tidligere var tilfælde med mange gater. Fortaug mangler.» (Amund Helland 1917)

Huset fra Smalgangen 5 ble overført til Norsk Folkemuseum i 1921 og var oppført alt i 1923. I dag er det innredet skjenkestue i huset, men det er noe museet har funnet på. Til åpningen av

Til venstre Kanten 1 og i midten Kanten 3 A, ca. 1900. Foto: Trolig Narve Skarpmoen, Norsk Folkemuseum.

Smalegangen, før 1920. Ukjent fotograf, Norsk Folkemuseum.

Gamlebyen i 1930 skrev Aftenposten at dette var «et hus fra Smalgangen, hvor der nok i årenes løp har foregått mangan skummel trafikk.»

Det er morsomt å lese hva Middagsavisen skrev om gata i 1915:

«Trist og mørk og indesluttet ligger Smalgangen og ruger over sin skjæbne. Smalgangen gaar fra Grønland til Bredgangen – dens Motsætning. Gamle Smalgangen er en av de faa Gater saapas nær de store Pulsaarer, hvor Rendestenen

Enebakkveien 19, før rivning i 1981. Foto: Arne Berg, Norsk Folkemuseum.

ligger midt i Gaten, og hvor Fortau og Fortaus ret er ukjente Ting. I Smalgangen trænges der ingen Politimand til med løftet Haand at dirigere Kjøringen, Den Vovehals av en Kjører, som drister sig ind dit, han faar værsaagod kjøre bent frem ut den andre Veien.

Smalgangen hører til det Kristiania, som ifølge Utviklingens Lov snart maa forsvinde, – smaa, uregelmessige Huse danner dens Bebyggelse. Men her er rolig at bo, sa en Kone, – kommer Di listende en sommerkveld gjennem Smalgangen, sa hun, saa vil Di høre alle som bor i Smalgangen ligge og snorke i Kor. For vi har en god Samvittighet, vi arbe'r om Dagen, soler os paa Trappen om Kvelden, naar Maanen er staat op, og gaar saa ind og lægger vors.

Der sto 'her i et Bla', sa Konen indignert, om Rønnene i Smalgangen hvor det bare bor Utskud. Saan't skulle ikke være lovli' aa sætte i en Avis, for jei tænker de' atte disse Barna, som vokser op her i Smalgangen, kan være likesaa bra som dem annenste's. Og det har Konen Ret i.»

ENERHAUGEN

Enerhaugen er kanskje den delen av Gamlebyen på Norsk Folkemuseum de fleste besøkende legger merke til. Høyden nordøst for Grønland ble bebygd i løpet av 1800-tallet, stort sett med små beskjedne trehus. Saneringen på 1950-tallet var gjenstand for opphetet diskusjon. Blant motstanderne av rivning var både riksantikvar og byantikvar, men blant beboerne var det delte meninger. I Arbeiderbladet 23. februar 1950 kunne en lese et innlegg fra husmødre på Enerhaugen:

«Det har nemlig vært snakk om riving av haugen i 30–40 år, men i dag står rønnene like godt og falleferdige. [...] En stor del av husmødrene her lider av underlivssjukdommer, bronkitt og gikt på grunn av vannbæringa og at en må stå på åpen gate og skylle tøy i vinterkulda. Vi er husmødre som går på arbeidet hver dag. Vi vil at myndighetene skal høre vår røst!»

Da sanering var bestemt, var Folkemuseets direktør Reidar Kjellberg raskt ute med ønske om å få noen av husene til muse-

et. Arbeidet med overføringen av fem små hus var i gang i 1959, og i 1969 åpnet Enerhaugen på Folkemuseet for publikum. Det var konservator Carsten Hopstock som var ansvarlig for innredningene med utgangspunkt i folketellingene fra 1865 og 1891 og beskrivelse av arbeiderklassens boskikk hos forfatteren Oskar Braaten.

I 2011 og 2012 ble husene ominnredet. I 2011 ble to hus innredet for levendegjøring, ett hus ble innredet for å gi bilde av trangboddhet på 1920-tallet. Året etter ble de to siste husene innredet som en fortelling om familien som hadde bodd her fra 1909 til 1959.

VÅLERENGA

Enebakkveien 16 fra Vålerenga var et toetasjes hus i sveitserstil, men bak fasadepanelet gjemmer seg tømmervegger fra 1700-tallet. Huset har en allsidig historie som både bolighus og forsamlingslokale, benyttet av alle de tre store folkebevegelsene: først arbeiderbevegelsen, deretter avholdsbevegelsen og til slutt en religiøs vekkelse. På 1870-tallet holdt Østre Aker Arbeidersamfund til der, omkring 1900 var det Vaalerengen Totalafholdsforening (stiftet 1888), og fra 1912 holdt Ebenezer Baptistmenighet til i huset. Huset ble overført til Folkemuseet i 1981 og gjenoppført 1985. Det er ikke musealt innredet, men brukes til kontorer. Rudolf Muus forteller:

«I 1881 stiftedes Kristiania østre arbeidersamfund, som skulde befordre selskapelighet, hygge og opplysning blandt medlemmerne. De hadde sit første lokale i Enebakkveien 16, en ganske net sal med galleri. Men det blev nok saa som saa med selskapeligheten, hyggen og opplysningen. Hver søndagsaften avholdtes her dans, og ved siden herav diverterte den mindre behøvlede del av medlemmerne sig med slagsmaal.»

VIKA

Vika – «Pibervigen» – var Christianias eldste forstad, eldre enn byen, men på det tidspunkt museets eneste hus fra Vika ble bygd, var området ikke en forstad. Det var en del av byen, et fattigkvarter klart for sanering. Ventehallen for fergepassasjerer, som skulle reise med fjordbåtene i indre Oslofjord, sto ved foten av Akershus festning. Den var tegnet av arkitekt Holm Hansen Munthe og oppført i 1891. I 1931 ble den overført til museet og oppført på Festplassen hvor den ble tatt i bruk som kafé. Festplassen ble for øvrig opprinnelig anlagt som markedsplass i 1923.

Morten Bing er etnolog og tidligere førstekonservator i Kulturhistorisk seksjon på Norsk Folkemuseum.

KILDER

Aftenposten 06.06.1930.

Dagbladet 13.12.1932.

Middagsavisen 20.11.1915.

Berg, Arno 1960: Bergfjeringen, St. Hallvard 1960 Vol. 38.

Helland, Amund 1917: Topografisk-statistisk beskrivelse over Kristiania.

Bind 2 og 3.

Muus, Rudolf 1924: Kristiania forstadsscener og deres skuespillere: minder fra 70-90 årene. Kristiania.

Les mer om ventehallen fra Vika i Mørch & With i Tobias 2020.

Trond Bjorli

av Marie Fongaard Seim, Anja Langgât og Astrid Santa

Det var med dyp sorg vi mottok melding om at Trond Bjorli gikk bort lørdag 10. juli i fjor. Han sovnet fredelig inn etter en tids sykdom.

I nærmere 30 år har Trond arbeidet i museets kjernevirksomhet med prosjekter knyttet til fotobevaring, digitaliseringsstandarder og kulturhistorisk analyse. Han har deltatt i mange av museets utviklings- og utstillingsprosjekter.

Det siste utstillingsprosjektet Trond jobbet med var den store basisutstillingen Tidsrom 1600-1914, som åpnet i juni i år. Her hadde han særlig ansvar for utstillingens siste del, som tar for seg hvordan en nasjonal selvbevissthet rundt 1900 ga seg utslag i nye kultur- og formuttrykk, blant annet representert ved arbeider av Gerhard Munthe og Theodor Kittelsen. Opprettelsen av Norsk Folkemuseum inngår også i dette tidsbildet. Samtidig tematiserer denne delen av utstillingen moderniseringen av Norge gjennom temaer som kvinnefrigjøring, kommunikasjon, polarhelter og friluftsliv. En stor skjermvegg med originale filmklipp fra Jubileumsutstillingen i Christiania i 1914, massemønstringen av det fremste innen landets kultur- og næringsliv, avslutter hele utstillingen. Med filmklippene fikk Trond trukket fram en annen essensiell side ved det moderne livet – nemlig levende bilder. På mange måter kan man si at dette utstillingsrommet omslutter flere av kjerneområdene Trond var opptatt av og som han hadde jobbet med i årevis gjennom forskning, utstillinger, samlingsutvikling og formidling ved museet.

En viktig del av arbeidet med Tidsrom, og som Trond dessverre ikke får vært med på å fullføre, er det omfattende bokprosjektet som skal utdype mange av fortellingene i utstillingen. Men vi sørger for at hans kloke perspektiver tas med i arbeidet videre. Trond var genuint opptatt av bøker som konsept – med tekst, visuelle uttrykk og bilder i samspill. Her fikk både de kreative og intellektuelle sidene hans utløp. Trond var opptatt av hvordan bøker utfylte utstillinger – at det spilte på lag med hverandre. Derfor kjennetegnes også utstillingene han var ansvarlig for, av publikasjoner av høy faglig og estetisk kvalitet.

Museumsbulletinen er en god formidlingsarena for oss som jobber på museet. Artikler og temanumre kan, i tillegg til bokproduksjoner, være viktige faglige supplementer til prosjekter og utstillinger. Trond publiserte jevnt i Museumsbulletinen gjennom flere år og bidro til flere særnumre. Her, som i mange andre sammenhenger, var bildesettingen en avgjørende del av Tronds arbeid. Et eksempel på dette er en artikkel han laget til Museumsbulletinen i 2011. Over fire sider presenterte han bok- og utstillingsprosjektet «Norge i farger 1910» med slående fotografier fra den franske ekspedisjonen der målet var å eksperimentere med fotografisk dokumentasjon for Les Archives

Trond Bjorli.
Foto: Haakon Harriss, Norsk Folkemuseum.

de la Planète (Planetens arkiv). Her ble det tatt bilder med den nye fargefotoprosessen autokrom. Disse tidlige fargebildene fra Norge, tatt fra et utenfra-perspektiv, forbløffet og fenget publikum da de ble vist på utstillingen Trond hadde ansvar for på Folkemuseet samme år. Utstillingen var et samarbeid med UiO ved Kjetil Jacobsen, og det ble jobbet tett med Albert Kahn-museet i Paris som forvalter det store arkivet. Prosjektet ledet Trond inn i et internasjonalt faglig kollegium av forskere som er opptatt av Planetens arkiv. Et resultat av dette ble publikasjonen «Cosmopolitics of the Camera» fra 2020 med Trond og Kjetil Jacobsen som redaktører.

Trond var en bauta i fotohistoriemiljøet i Norge. Han bidro sterkt til profesjonaliseringen av fotobevaringsarbeidet i Norge, men utmerket seg også gjennom sin forskning og faglige perspektiver på fotografi. Med doktoravhandlingen fra 2014 om fotografen Anders Beer Wilse (1865-1949) og moderniseringen av norsk fotografi løftet Trond fram en av Norges største fotografer noensinne. Den største delen av negativarkivet etter Wilse tilhører Norsk Folkemuseum (ca. 112 000 negativer), men også andre institusjoner har fotomateriale fra den banebrytende fotografen. Trond tok initiativ til og sørget for et godt samarbeid på tvers i forbindelse med 150-års jubileet for Wilses fødsel i 2015. Blant annet ble det gitt ut en felles bok om Wilse på Press forlag. Og ikke minst ble hans arkiv med fotografisk og trykt materiale, som er fordelt på institusjonene Nasjonalbiblioteket, Norsk Folkemuseum, Norsk Teknisk Museum – DEXTRA Photo, Oslo Museum, Preus museum og Norsk Maritimt Museum, innlemmet i Norges dokumentarv. På Norsk Folkemuseum var jubileet markert med en stor utstilling: «Wilse – bildet av Norge. Fotografisk og nasjonal modernisering ca. 1900-1940». Det ble en storstilt mønstring av Wilses innflytelsesrike virke og særlig

Åpning av temaautstillingen «Wilse - Bildet av Norge. Fotografi og modernisering 1900-1940» og samtidig lansering av frimerker med motiv av Anders Beer Wilse. Norsk Folkemuseum, 16. april, 2015. Foto: Heidi Voss-Nilsen, Norsk Folkemuseum.

var det viktig for Trond å få frem hans fotografiske kunst i form av innrammede forstørrelser. Bilder fra en rekke privatpersoner, institusjoner og museer var lånt inn og denne «glemte fotokunsten», som Trond omtalte det som, fikk for første gang en bredere presentasjon. En egen katalog med disse bildene ble utgitt. Til Museumsbulletinen ble det laget et fyldig temanummer om Wilse. Trond skrev artikler om det viktige samarbeidet mellom Wilse-institusjonene i den nasjonale markeringen og om Wilses fotografiske fortellinger gjennom sine genrebilder.

Et annet hovedinteresseområde for Trond de siste årene, var fremveksten av friluftsliv og villmarksliv som rekreasjon. Ifølge Trond var natur og kultur tett forbundet i norsk nasjonsbygging helt siden nasjonalromantikken blomstringstid i 1840-årene. I dag representerer hytter og friluftsliv viktige interesser og er sentrale identitetsmarkører i Norge. Startskuddet for denne satsningen gikk i 2016, da Hovinkoia, en av Den Norske Turistforening (DNT) sine skoghytter, ble gitt i gave til Norsk Folkemuseum fra DNT Oslo. Hytta preget forsiden på Museumsbulletinen nr. 83 i 2016 senere den høsten. Med Trond som prosjektleder for DNT-hytta Hovinkoia ble det publisert flere artikler i Museumsbulletinen om det særegne ved norsk hyttekultur. Gjennom Hovinkoia kunne nå Norsk Folkemuseum formidle norsk naturfølelse, hyttekultur og friluftsliv til besøkende. Hovinkoia utgjorde også et utgangspunkt for en satsning og en innsamling omkring nordmenns hytteliv og friluftsliv i samarbeid med DNT og Norsk Etnologisk Gransking. Søkelyset på hyttekultur ble videreført i nr. 84 1/2017 der Trond skrev om hyttepåske på fjellet. Her diskuterte Trond hvorfor fjell, snø og hytteliv er en så stor del av den «klassiske» påskefeiringen. I 2018 feiret museet 150 årsjubileet til DNT med et dobbeltnummer av Museumsbulletinen. I tillegg til et nummer

Trond Bjorli (t.h.) besøker Johan Brun (t.v.) i forbindelse med at Johan Brun ønsket å overdra sitt fotoarkiv til Norsk Folkemuseum. Foto: Anne-Lise Reinsfelt, Norsk Folkemuseum.

fullspekket av spennende gjesteskribenter presenterte Trond Den Norske Turistforenings bildearkiv, som i to omganger (1972 og 2016) hadde blitt overført til museet. Arkivet dokumenterer turliv, hytteliv og DNTs arbeid med å tilrettelegge for turliv omtrent fra DNTs stiftelse i 1868 og frem til ca. 2000.

Høsten 2018 (nr.89) avrundet vi feiringen av jubileet med et nytt nummer om DNT, tur- og hytteliv og ikke minst Hovinkoia. Som prosjektleder oppsummerte Trond den fantastiske innsatsen til DNTs frivillige og det flotte samarbeidet museet hadde hatt med dem gjennom jubileumsåret. Trond skrev også en artikkel til Museumsbulletinen der han presenterte en oversikt over DNTs hyttebygging og motivene for arkitekturen de har valgt for ulike hytter til ulike tider.

Trond Bjorli er dypt savnet som kollega og fagperson. Museumsbulletinens redaksjon vil spesielt savne hans iver etter å bidra med kunnskapsrik og interessant formidling av kulturhistorie for et bredt publikum gjennom tekst og bilder.

Marie Fongaard Seim er konservator NMF i Kulturhistorisk seksjon på Norsk Folkemuseum

Anja Langgât er fotoarkivar i Dokumentasjonsavdelingen i Stiftelsen Norsk Folkemuseum.

Astrid Santa er redaktør for Museumsbulletinen og kommunikasjonsrådgiver i Kommunikasjons- og markedsavdelingen i Stiftelsen Norsk Folkemuseum.

Norsk Farmasihistorisk Museum

Bli medlem av
NORSK FARMASIHISTORISK MUSEUM

Norsk Farmasihistorisk Museum er en medlemsforening. Formålet er å bidra faglig og økonomisk til drift av Norsk Farmasihistorisk Museum og skape interesse for farmasihistorie.

Som medlem får du gratis adgang til både Norsk Folkemuseum og Norsk Farmasihistorisk Museum, og *Museumsbulletinen* tilsendt med Norsk Farmasihistorisk Museums sider. Medlemmer har stemmerett ved Norsk Farmasihistorisk Museums årsmøte.

Organisasjoner, bedrifter, enkeltpersoner og familier som ønsker å støtte museet, kan bli medlemmer.

Enkeltmedlemskap kr. 400

Gjelder for den personen kortet er utstedt for.

Familiemedlemskap kr. 600

Gjelder for 2 voksne og barn i følge.

Apotekmedlemskap kr. 1000

Bedriftsmedlemskap kr. 2000

For medlemskap, informasjon og spørsmål:
Norsk Folkemuseums sentralbord: 22 12 37 00.
Mandag - torsdag kl. 9 - 15.
e-post: farmasimuseet@norskfolkemuseum.no

Følg oss på Folkemuseets nettside med inngang fra forsiden:

www.norskfolkemuseum.no, Om museet,
Norsk Farmasihistorisk Museum.

For å spare tid og penger ved utsendelser og kontakt, oppfordrer vi alle medlemmer til å sende e-postadresse til Farmasimuseets
e-post: farmasimuseet@norskfolkemuseum.no

Husk å melde adresseendring for både bostedsadresse og e-postadresse .

Kjære leser

Vi håper at 2022 blir et aktivt museumsår – at hele Folkemuseet, og dermed vårt museum, kan ønske besøkende velkommen til kriker og kroker!

I 2021 har det vært minimalt med aktiviteter på Farmasihistorisk Museum. Det som er et årvisst innslag, besøk av førsteårs farmasistudentene fra Universitetet i Oslo og Oslo Met, gikk imidlertid av stabelen nesten som vanlig. I år kom ca. 150 studenter. Vi som er omvisere, håper å vekke interesse for fagets historie og at museets utstillinger gir et innblikk i utviklingen av farmasøytens yrkesrolle.

I juni 1931 vedtok Stortinget at det skulle utdannes farmasøytter ved Universitetet i Oslo. I 1932 sto Farmasøytisk institutt klart til innflytting som det første bygg på det nye universitetsområdet på Blindern, og som det første utdannelsested for farmasøytter i Norge. Bygget ble bl.a. finansiert av midler fra Apotekavgiftsfondet, altså penger innbetalt fra norske apotek. På Farmasøytisk institutts hjemmeside finnes oversikt over feiringen av 90-årsjubileet. Farmasihistorisk Museum vil også markere jubileet med en utendørsutstilling våren 2022.

Flere jubileer: 7. juni 2023 er det 60 år siden Norsk Farmasihistorisk Museum ble stiftet, og det åpnet for publikum 1974. Utstillingsutvalget arbeider med en utstilling som etter planen skal åpne 7. juni 2023. Utstillingen har arbeidstittelen «Quantum satis – apotekenes rolle i legemiddelproduksjon».

Legemiddelutstillingen i 2. etasje i museet er nå oppdatert med en avdeling om vaksiner, et særdeles aktuelt tema. Se egen artikkel i dette nummer av *Bulletinen*.

Et annet farmasihistorisk prosjekt skjer i regi av Farmasøytisk institutt, seksjon for galenisk farmasi og samfunnsfarmasi. Tittelen er «Farmasihistorier» - digitale opptak og formidling av nyere norsk farmasihistorie. Ca. 30 personer er invitert til å fortelle om sitt yrkesliv i farmasien. Opptakene er gjort i historiske omgivelser på Farmasihistorisk, og de skal brukes i undervisningen av farmasistudentene. Dette blir spennende!

Yngve Torud (1940–2017) var apoteker på Svaneapoteket i Oslo fra 1988 til 2008 og han var særdeles interessert i farmasihistorie. Han hadde også en samling gamle Oslobilder. I november 2021 ble samlingen donert til Oslo katedralskoles bibliotek, som fra før rommer apoteker Kjell-Erik Andersens unike boksamling. Vi er glade for at våre kollegers samlinger blir godt ivarettatt på den tradisjonsrike skolen.

Vi tar sikte på å holde åpent hver søndag i Folkemuseets sommersesong, og vi håper derfor at mange av våre medlemmer vil være vert/omviser. Vårt museum er unikt ved at de besøkende møter fagfolk. Dere hører fra oss i løpet av våren!

Avslutningsvis minner vi om at medlemmer i Norsk Farmasihistorisk Museum får 10 % rabatt ved fremvisning av medlemskort i Kafé Arkadia og i Folkemuseets museumsbutikk.

Farmasihistorisk hilsen og på gjensyn,
Inger Lise Eriksen, styreleder

Ny vaksineutstilling

av Trygve Fjeldstad, Anne Elisabeth Smedstad, Berit Regland og Gjertrud Sæter

Da legemiddelutstillingen *Hva leger hva? ble åpnet i 2013 fikk vaksiner bare en kort omtale. Det gjør vi noe med nå. Det meste under temaet «Dette virker/Virker dette?» i dagens utstilling er nå tatt ut, og en bredere dekning av temaet vaksiner og vaksinasjon er tatt inn i stedet. Det omfatter også covid-19-pandemien og de nyutviklede vaksinene.*

HVA ER VAKSINER?

Vaksiner er svake eller døde smittestoffer som tilføres kroppen for å stimulere immunforsvaret mot en bestemt sykdom og gis for å forebygge alvorlig sykdom. Kravene til grundige utprøvinger er strengere for vaksiner enn for noen andre legemidler. Vaksiner har vært avgjørende for bekjempelsen av en rekke smittsomme sykdommer. De fleste vaksiner må injiseres, noen få kan tas gjennom munnen. Mange må gis i to eller flere doser for å oppnå tilstrekkelig immunitet.

Vaksinasjon beskytter den vaksinerte. Ved å gjennomvaksinere en befolkningsgruppe oppnås såkalt flokkbeskyttelse også for de som ikke er vaksinert.

Edward Jenner (1749 – 1823) regnes som immunologiens far. Han arbeidet som lege og naturforsker i England. På Jenners tid var det kjent at personer som hadde hatt kukopper, så ut til å være beskyttet mot menneskekopper. I 1796 gned Jenner verk fra storfe med kukopper inn i sår på huden til en åtte år gammel gutt. Senere infiserte han gutten med menneskekopper og fastslo at gutten var blitt immun. Jenners vaksineringsmetode vant etter hvert flere tilhengere, men motstanden var også sterk, ikke minst i legekretser.

Allerede i 1810 ble koppevaksinasjon obligatorisk ved lov i Danmark – Norge. De som ble vaksinert, fikk en såkalt «Kukoppeindpodningsattest». Nektet man å la seg vaksinere, var konsekvensene blant annet at man ikke fikk lov til å bli konfirmert eller til å gifte seg. Jordmødrene hadde en sentral rolle i vaksinasjonsarbeidet i Norge. Kopper ble offisielt erklært utryddet av WHO i 1980.

Den foreløpig siste vaksinen kom i 2020 mot koronaviruset som forårsaket covid-19-pandemien.

EPIDEMIER/PANDEMIER

En epidemi er et utbrudd av en smittsom sykdom som sprer seg fort i en begrenset del av verden. En epidemi som sprer seg over store deler av verden, blir kalt en pandemi og opptrer med varierende mellomrom. Vaksinerer er den eneste effektive måten å stanse dem på. Eksempler på epidemier og pandemier er Svartedauden på 1300-tallet, influensavarianter som Spanske syken, Svineinfluensaen og covid-19 og utbrudd av ebola.

INTERNASJONALT SAMARBEID

Godkjenning, distribusjon og oppfølging av vaksinasjonsdekning er kompliserte prosesser som krever organisering og samarbeid både nasjonalt og internasjonalt. I Norge står SYSVAK sentralt, et landsdekkende elektronisk vaksinasjonsregister fra 1995.

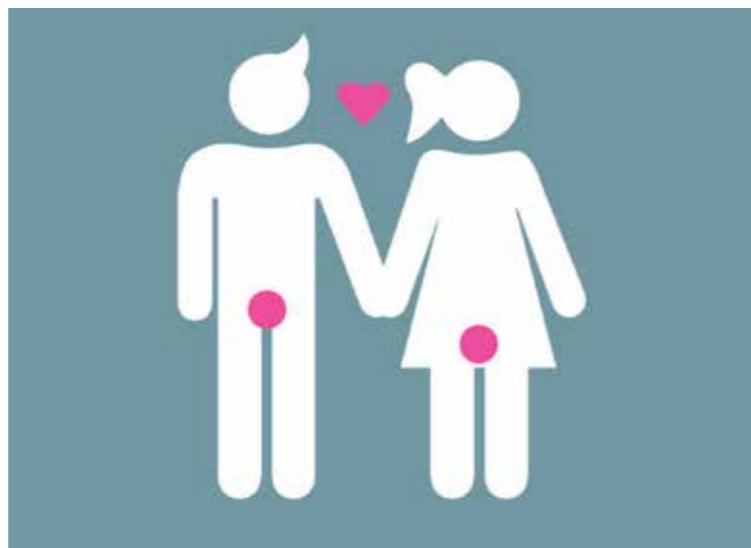
Over:
Edward Jenner setter den første koppevaksinen. Oljemaleri fra 1879 av Gaston Melingue. Tilhører Académie Nationale de Médecine/Bridgeman Art Library.

Venstre:
I begynnelsen av 1950-årene var «polio» den store skrekken for mange foreldre i Norge. Poliovaksinen ble derfor tatt imot med glede i 1956. Foto: Ukjent fotograf, Public Health Image Library.

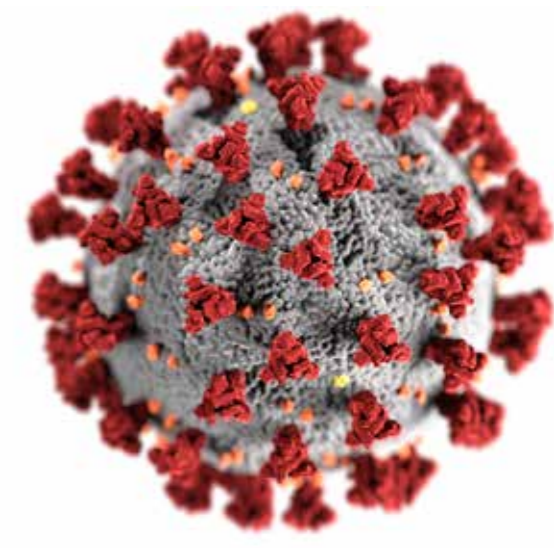
Fordeling av vaksiner mellom landene er et internasjonalt samarbeid. Foto: UNICEF via AP/NTB.

HPV-vaksine virker forebyggende og tilbys nå både gutter og jenter når de er 12 år. Foto: FHI Folkehelseinstituttet.

Fullverdig vaksine mot malaria finnes fortsatt ikke. Foto: UNICEF via AP/NTB myceteria/Shutterstock/NTB.

Viruset som gir covid-19, har karakteristiske utvekster (spikes). Foto: Alissa Eckert, MSMI, Dan Higgins, MAMS.

Internasjonalt har Verdens helseorganisasjon WHO, den globale vaksinealliansen GAVI (Global Alliance for Vaccines and Immunisation) og CEPI (Coalition for Epidemic Preparedness Innovations), en sentral rolle. For å håndtere covid-19-pandemien er det opprettet flere internasjonale samarbeidsorganer: COVAX, et mellomfolkelig samarbeid som skal sikre en rask og bred fordeling av covid-19-vaksiner også til mellom- og lavinntektsland, og ACT-A, The Access to COVID-19 Tools (ACT) Accelerator, et globalt samarbeid for å fremskynde utvikling, produksjon og likeverdig tilgang til tester, behandling og vaksiner mot covid-19.

BARNEVAKSINASJON

Barnevaksinasjonsprogrammet i Norge startet i 1952. Grunnvaksineringsen skjer på helsestasjonen, mens oppfriskingsdoser i skolealder gis av skolehelsetjenesten. All vaksinerings er gratis og frivillig. Siden oppstarten er noen vaksiner tatt ut av programmet, andre er kommet til. Koppevaksinen ble for eksempel tatt ut av programmet i 1976 og BCG-vaksinen mot tuberkulose i 1995. Kunnskap om vaksinasjonsprogrammet gjennom tidene er til hjelp for vurdering av vaksinasjonsstatus hos voksne og eldre personer.

DAGENS BARNEVAKSINASJONSPROGRAM

Trippelvaksine DPT virker mot difteri, kikhoste (pertussis) og stivkrampe (tetanus).

MMR er en kombinasjonsvaksine mot meslinger (Measles), kusma (Mumps) og røde hunder (Rubella).

Bakterien *Haemophilus influenzae* (Hib) var tidligere den hyppigste årsaken til bl.a. hjernehinnebetennelse (meningitt) og strupelokkbetennelse hos småbarn. Etter at vaksinen ble innført er disse alvorlige infeksjonene praktisk talt forsvunnet.

Hepatitt B forårsakes av virus. Smitte kan gi akutt leverbetennelse, men også kronisk levercirrhose (skrumplever) og leverkreft. Hepatitt B kan bl.a. smitte fra mor til barn ved fødselen.

Rotavirus er årsak til om lag halvparten av tilfellene med

diaré og oppkast blant sped- og småbarn.

Poliomyelitt skyldes et poliovirus som kan gi ødelagte celler i ryggmargen, lammelser, hjernehinnebetennelse og død. Særlig barn under fem år rammes.

Pneumokokk-bakterien kan gi lungebetennelse, ørebetennelse eller bihulebetennelse, men også alvorligere sykdomsforløp som blodforgiftning (sepsis) eller hjernehinnebetennelse (meningitt).

Vaksinen mot humant papillomavirus (HPV) beskytter mot utvikling av kreft i livmorhalsen, i skjede og ytre kjønnsorganer (kvinner), kreft i endetarm/anus, munn og svelg (begge kjønn), kreft på penis (menn).

VAKSINASJONSPROGRAM FOR VOKSNE

Vaksinasjon av voksne er oftest opp til den enkelte. Fordi det lett kan oppstå ulikheter ut ifra den enkeltes sosiale, økonomiske og geografiske forhold har norske myndigheter derfor foreslått et vaksinasjonsprogram for voksne. I første omgang mot influensa for kronisk syke, eldre og helsepersonell, mot pneumokokksykdom for eldre over 65 år, samt mot difteri, stivkrampe, kikhoste, polio, meslinger, kusma og røde hunder for alle med usikker immunstatus. Gjentatt vaksinasjon av alle voksne hvert tiende år mot difteri, stivkrampe, kikhoste og polio er også foreslått.

Influensa er sjelden en dødelig sykdom, men den kan være veldig alvorlig hos eldre og hos personer med dårlig immunforsvar eller med alvorlige hjerte-, kar-, eller lungesykdommer.

I 1945 kom den første vaksinen mot influensa, men først på 1980-tallet ble det i noen utstrekning vaksinerings mot influensa i Norge. I dag tar en større del av den norske befolkning vaksine mot sesonginfluensa hver høst. Vaksinerings i større utstrekning ved en influensapandemi ble i Norge brukt første gang mot svineinfluensaen i 2009. Dette viruset (H1N1) er nå inkludert i den årlige influensavaksinen.

MANGE UTFORDRINGER GJENSTÅR

Vaksiner er i dag tilgjengelige mot i overkant av 20 virus- eller bakteriesykdommer. Sopp- eller parasittinfeksjoner finnes det foreløpig ingen vaksiner mot. Listen over infeksjoner det ønskes fullverdige vaksiner mot, er lang og omfatter bl.a. malaria og hiv-infeksjon. Mot tuberkulose håper man å kunne utvikle en bedre vaksine enn BCG-vaksinen, som har dårlig effekt i mange deler av verden.

Som nevnt under Vaksinasjonsprogram for voksne kom det våren 2009 en ny type influensa kalt svineinfluensa. Man er i dag også redd for at en influensavariant som smitter mellom mennesker, skal utvikle seg fra fugleinfluensa.

Takket være effektiv behandling dør færre av kreft i dag enn tidligere. Ulempene med stråling og cellegift er at de også rammer mange friske celler. Kreftvaksiner styrker immunforsvaret og kalles også immunterapi. De virker dermed på en mer skånsom måte.

Globalisering og mer eksotiske reisemål øker behovet for vaksinerings. Hvilke vaksiner som trengs og behov for malaribeskyttelse avhenger bl.a. av reisemål, type og varighet av reisen og den lokale smittesituasjonen. Den reisendes helse-tilstand, alder og tidligere vaksinasjonsstatus må vurderes. Enkelte land har også krav om spesielle vaksiner for å tillate innreise.

COVID-19

Koronavirus-pandemien er et utbrudd av sykdommen covid-19 som skyldes koronaviruset SARS-CoV-2. Viruset og sykdommen ble først påvist ved årsskiftet 2019/2020, med antatt utspring fra markeder i Asia der det selges ville dyr som mat, bl.a. flaggemus.

I mars 2020 ble utbruddet av covid-19 klassifisert som en pandemi av Verdens helseorganisasjon WHO. I Norge klarte man våren 2020 å redusere smitten til et svært lavt nivå, men globalt ble det i august 2020 registrert mer enn 200 000 nye smittetilfeller hver dag. Utover vinteren 2021 kom nye smitte-

bølger med muterte virus, samtidig som vaksinasjonen kom i gang. Sommeren 2021 var den svært smittsomme Delta-varianten av viruset den største utfordringen. Ved utgangen av juli 2021 var antall døde i Norge 800, på verdensbasis over 4 millioner.

I løpet av bare ett år var effektive vaksiner godkjent både i USA, EU, Russland og Kina. Vaksiner godkjent til bruk i Norge kom bl.a. fra Pfizer/BioNTech, Moderna og AstraZeneca. I Norge ble AstraZeneca-vaksinen bare brukt i en periode på grunn av noen sjeldne, alvorlige bivirkninger. Av samme grunn ble en tilsvarende, virusvektor - ikke replikerende, vaksine fra Johnson&Johnson ikke tatt inn i det norske koronavaksinasjonsprogrammet. Vaksinene fra Pfizer/BioNTech og Moderna er mRNA-vaksiner. Denne typen vaksiner er aldri brukt tidligere.

BIVIRKNINGER OG VAKSINESKEPSIS

Vaksiner er et av de største vitenskapelige gjennombruddene innen medisin. Alvorlige bivirkninger er meget sjeldne. Men etter at vaksiner ble tatt i bruk ble kunnskap om og erfaring med mange alvorlige sykdommer borte. Ekspertene mener at vaksiner er blitt et offer for egen suksess. Mange velger å se bort fra anbefalinger om vaksinerings av frykt for at vaksiner medfører helsefare. Frykten kan blant annet bygge på myter, konspirasjonsteorier, personlige anekdoter, feiltolkning av vitenskap eller være økonomisk motivert. WHO har definert vaksineskepsis som en av de ti største helsetruslene.

Under svineinfluensapandemien i 2009/2010 ble rundt 31 millioner personer vaksinert i Europa. I Norge ble 42 prosent av befolkningen vaksinert, og det ble meldt om over 1000 alvorlige bivirkninger: 221 om narkolepsi med eller uten katapleksi. Vi vet nå at risikoen for narkolepsi økte etter vaksinasjonen, men vi vet ikke hvorfor.

Som nevnt over ble det i 2021 oppdaget tilfeller av en sjelden kombinasjon av blodpropp, blodninger og lavt antall blodplater ved bruk av AstraZenecas covid-19-vaksine. Samlet var det i Europa et par hundre tilfeller. Det var også dødsfall.

Også tidligere var det skepsis og motstand mot vaksiner. Karikatur av James Gillray (1756-1815), Library of Congress.

Sammen med tilsvarende covid-19-vaksiner fra Johnson&Johnson tok derfor Norge vaksiner ut av sitt vaksinasjonsprogram.

VAKSINER TIL DYR

På midten av 1950-tallet fantes det en del vaksiner til veterinærbruk, blant annet mot rabies, valpesyke og smittsom leverbetennelse hos hund, og mot rødsyke og klassisk svinpest hos gris. I dag finnes det vaksiner mot mange flere infeksjonssykdommer hos dyr. En del av disse sykdommene, kalt zoonoser, kan smitte fra dyr til mennesker.

Rabies er en virusinfeksjon som kan opptre hos pattedyr, og antas å være den eldste infeksjonssykdommen vi kjenner til. Smitte til mennesker skjer som oftest ved hundebitt og er svært alvorlig. Rabiesvaksinasjon av ville og tamme dyr har i stor grad utryddet faren for rabies hos mennesker i utviklede land, men er fremdeles en fryktet zoonose i mange lav- og middelinntektsland i Afrika og Asia.

Til alle hunder og katter i Norge anbefales vaksiner mot infeksjonssykdommer som er svært smittsomme eller som kan ha høy dødelighet. Vaksiner mot valpesyke, hundepest (parvovirusinfeksjon) og smittsom hepatitt (HCC) hos hund, og vaksiner mot kattepest (parvovirus), felint calicivirus og herpesvirusinfeksjon hos katt. I tillegg er det andre vaksiner som brukes når det er spesiell risiko, for eksempel ved reiser til utlandet.

Norsk fiskeoppdrett i merder i havet ble utbredt på 1970-tallet. Etter hvert resulterte sykdommer på fisken i mye bruk av antibiotika. Utvikling av vaksiner og gode driftsrutiner reduserte bruken av antibiotika med mer enn 99 prosent mellom 1981 og 2019, til tross for en sterk økning i produksjonen. For noen fiskesykdommer er det i dag vaksinasjonsplikt.

Høsten 2020 ble det påvist fugleinfluenza i flere land i Europa, bl.a. i Norge. Dette var første gang fugleinfluenzavirus av denne typen ble påvist i Norge. Fugleinfluenza smitter lett mellom villfugl og tamfugl, og smitten kan fraktes med trekkfuglene eller følge handelsveier med fjørfe. Ved utbrudd i fjørfehold vil avlivning være vanligste tiltak. Etter godkjent søknad ble pingvinene på Akvariet i Bergen vaksinert mot fugleinfluenza i mars/april 2021. For øvrig er det ikke lov å vaksinere dyr i Norge mot de mest alvorlige, smittsomme sykdommene uten at det er gitt unntak i lovverket, eller man har fått dispensasjon fra Mattilsynet.

Ringorm er en soppinfeksjon som er utbredt over hele verden, særlig hos kalver og ungdyr. Det er en zoonose, og en sykdom av økonomisk betydning siden den forringer kvaliteten på dyrehuden. Antall nye besetninger i Norge med påvist smitte var ca. 1000 da man begynte å vaksinere, mens det 30 år senere i 2009 bare var påvist i 10 besetninger. Besetninger hvor smitte påvises vaksineres fortsatt i dag.

Vaksinasjon av fisk kan gjøres på tre forskjellige måter: gjennom munnen, ved drypp- eller badevaksiner, eller ved injeksjon. Foto: Pharmaq.

Pingvinen Erna vaksineres mot fugleinfluenza på Akvariet i Bergen våren 2021. Foto: Eirik Hagesæter, Bergensavisen.

Kvegpest var en akutt sykdom med høy dødelighet hos storfe. Kvegpest har vært utbredt i store deler av Asia og Afrika. Takket være vaksinasjon kombinert med andre kontrolltiltak ble kvegpest, som den andre sykdommen i verden, og den første dyresykdommen, erklært utryddet i 2011.

AVSLUTNING

Vaksiner er viktige for å begrense omfanget av smittsomme og farlige sykdommer. Vaksinerer kan redusere barnedødelighet og gi voksne bedre livskvalitet. Listen over sykdommer der det ennå ikke finnes vaksiner er lang. Koronapandemien de siste årene har vist at internasjonalt samarbeid og felles forskning gir resultater. Det gir håp om flere og bedre vaksiner i fremtiden mot både infeksjonssykdommer og flere krefttyper.

Takk til Kari R. Lybeck, Veterinærinstituttet og Folkehelseinstituttet v/Britt Wolden for kommentarer til tekster til utstillingen. Takk også til Holger Moe Tørisen for personlig meddelelse og til Geir Goosen som har designet utstillingen.

FORFATTERNE UTGJØR FARMASIMUSEETS UTSTILLINGSUTVALG

Trygve Fjeldstad er tidligere redaktør og daglig leder for Norsk legemiddelhåndbok.

Anne Elisabeth Smedstad er tidligere fagdirektør i Apotekforeningen.

Berit Regland er tidligere seniorrådgiver i Parat (Farmasiforbundet).

Gjertrud Sæter er førstekonservator ved Norsk Folkemuseum med ansvar for Farmasimuseet.

KILDER

- Dommerud, Tine. 2013. «Stikk for livet». Aftenposten, 16.12.2013.
- Gudding, Roar (red.) 2010. *Vaksinasjon av dyr*. Oslo Scandinavian Veterinary Press
- Kreftforeningen. 2021. «En kreftvaksine kan revolusjonere kreftbehandlingen». URL: <https://kreftforeningen.no/aktuelt/en-kreftvaksine-kan-revolusjonere-kreftbehandlingen/>
- Legemiddelindustrien. 2021. «Enige om vaksinasjonsprogram, men uenige om når». URL: <https://www.lmi.no/2021/02/11/enige-om-voksenvaksinasjonsprogram-men-uenige-om-nar/>
- Lægred, Ingvild J. med flere. 2021. «Nyoppdaget katastrofal antistoffdannelse etter AstraZeneca-vaksinen». Tidsskriftet Den Norske Legeforening.
- Meld.St.16 (2012-2013) *Beredskap mot pandemisk influensa*.
- NORM/NORM-VET 2020. *Usage of Antimicrobial Agents and Occurrence of Antimicrobial Resistance in Norway*. Tromsø / Oslo 2021.
- Helse- og omsorgsdepartementet. 2015. *Nasjonal strategi mot Antibiotikaresistens 2015-2020*. (1-1164 B). Oslo, Departementene.
- HOD publikasjon J.1164B *Nasjonal strategi mot antibiotikaresistens 2015-2020*.
- Rønneberg, Kristoffer. 2021. «Ny malariavaksine gir håp om at mange liv kan reddes». Aftenposten, 08.10.2021.
- Statens legemiddelverk. 2020. «Bivirkninger av vaksiner. Hva lærte vi av pandemien i 2009? Hvilke bivirkninger ble meldt?». URL: <https://legemiddelverket.no/nyheter/bivirkninger-av-vaksiner-hva-ler-te-vi-av-pandemien-i-2009>.
- Stein, Tore R. 2021. «Første vaksinedoser fra vaksinesamarbeidet til Afrika». Farmatid.no. URL: <https://www.farmatid.no/artikler/forste-vaksinedoser-fra-vaksinesamarbeidet-til-afrika>
- Sørenes, Synne. 2021. «Noreg ligg an til å utrydde livmorhalskreft innan 2039». NRK
- Veterinærkatalogen. 2021. «FELLESKATALOGEN over farmasøytiske preparater markedsført i Norge». URL: <https://www.felleskatalogen.no/medisin-vet/>

Norsk Folkemuseums Venner

Bli medlem av
NORSK FOLKEMUSEUMS VENNER

Som medlem støtter du Norsk Folkemuseum, en av landets eldste kulturinstitusjoner. Du blir invitert til spesielle arrangementer, aktiviteter for barn, omvisninger og turer. Medlemmer får 10 % rabatt i Kafé Arkadia og Museumsbutikken.

Medlemskapet følger kalenderåret.
Vi tilbyr tre forskjellige typer medlemskap i 2022:

Enkeltmedlemskap kr. 450.

Gratis adgang på museet, gjelder kun for den personen kortet er utstedt for.

Familiemedlemskap kr. 700.

Gratis adgang på museet for 2 voksne og barn i følge.

Livsvarig medlemskap kr. 12 000.

Gjelder for personen kortet er utstedt for. Medlemmet kan ta med seg en voksen samt barn i følge gratis.

For medlemskap og spørsmål:

Norsk Folkemuseums sentralbord: 22 12 37 00
mandag - torsdag kl. 9 - 15
e-post: venneforeningen@norskfolkemuseum.no

Påmelding til medlemsprogrammer:

Nett: norskfolkemuseum.no/venner-program
E-post: venneforeningen@norskfolkemuseum.no
Tlf: 22 12 37 00

Påmeldinger er bindende.

Avmeldinger meldes innen påmeldingsfristen.

Følg oss også på museets hjemmeside på
www.norskfolkemuseum.no/venner

GI EN GAVE SOM GLEDER I ET HELT ÅR!

Gi et medlemskap i Norsk Folkemuseums Venner.

Kom gratis inn på museet hver eneste dag og bli invitert til spesialarrangementer.

Kontakt oss på venneforeningen@norskfolkemuseum.no

- en støtte til museet gjennom 50 år

NORSK FOLKEMUSEUMS VENNER - HVA ØNSKER MEDLEMMENE OG HVA ØNSKER MUSEET?

Vi har nettopp gjennomført en spørreundersøkelse blant våre medlemmer, og vi kan glede oss over at 36% av de som åpnet e-posten har svart på undersøkelsen. Det er en større svarprosent enn det som er vanlig for slike spørreundersøkelser. Omtrent halvparten som har svart, har vært medlemmer i mer enn 10 år. Det er høy grad av tilfredshet med medlemskapet. På en skala fra 0 - 10 ligger gjennomsnittet mellom 7 og 8.

På spørsmål om hvorfor de er medlemmer, er gratis inngang til museet viktigste grunn, etterfulgt av ønske om å støtte museet økonomisk. Deltakelse på faglige arrangementer kommer som nummer tre, men like fullt er det bare i overkant av 40% som svarer at de har deltatt på faglige arrangementer. Gratis adgang til andre museer får også ganske høyt score.

Mange har skrevet kommentarer og forslag til forbedringer. Blant disse har flere nevnt at det er ønskelig med flere og rimeligere arrangementer, spesielt for barnefamilier. Ut fra kommentarene kan det tyde på at det ikke er helt klart hvilke arrangementer og aktiviteter som skjer i regi av museet og hvilke arrangementer som er i Venneforeningens regi.

Lett tilgang til informasjon om aktiviteter på museet generelt og for venneforeningen spesielt er også nevnt. Vi bør nok også formidle tydeligere at Norsk Folkemuseum er i sosiale medier, både på Facebook og Instagram, og har en innholdsrik hjemmeside med link til Venneforeningens side. Nyhetsbrev sendes også til medlemmene 3-4 ganger i halvåret.

Flere har nevnt ønske om lavere priser og elektronisk medlemskort. Når det gjelder elektronisk medlemskort, har alle medlemmene fått en e-post eller et brev om at Norsk Folkemuseums Venner har gått over til et digitalt medlemsystem. Dette betyr at medlemmene får medlemskortet sitt digitalt, og de kan endre/redigere kontaktinformasjon selv. Vi håper at så mange som mulig har svart på henvendelsen som kom i slutten av november.

På vegne av ledelsen på museet og styret for venneforeningen takker vi alle som deltok på spørreundersøkelsen, og for mange gode forslag og innspill som vi vil følge opp. Vi kan alltid bli bedre, og alle forslag og ideer tas imot med takk! Vårt mål og ønske er at vi er en attraktiv venneforening for nye og eksisterende medlemmer!

VENNEFORENINGENS FORMÅL I DAG OG I MORGEN?

Venneforeningens formål, i tillegg til å være en attraktiv venneforening, er å være en viktig støttespiller for Folkemuseet. Det fremgår av vedtektenes formålsparagraf, som i hovedsak er uendret fra foreningen ble stiftet 25. mars i 1971. I vedtektenes § 1 står det at «Norsk Folkemuseums Venners formål er å støtte virksomheten ved Norsk Folkemuseum, fortrinnsvis ved sikring av større innkjøp og hjelp til løsning av oppgaver som ligger utenfor museets vanlige driftsbudsjett». Spørsmålet er om dette vil være oreningens viktigste formål også i fremtiden.

Stiftelsen Norsk Folkemuseum har i 2021 vedtatt /arbeidet med en strategi for perioden 2022-2026. Strategien tar utgang-

spunkt i stiftelsens samfunnsoppdrag, som bl.a. beskriver at stiftelsen har et nasjonalt mandat og skal forvalte og formidle kulturarv fra hele landet og alle deler av samfunnet. Strategien bygger på tre søyler: bærekraft, kunnskap og mangfold. Sentrale verdier er engasjement og mot. Spørsmålet er hvordan Maritimt Museums Venner, Bogstad Gårds Venner og Norsk Folkemuseums Venner samt Farmasihistorisk Museum kan bidra og støtte opp under stiftelsens strategi, og hvilken rolle og formål Norsk Folkemuseums Venner i fremtiden bør ha for å kunne støtte Norsk Folkemuseum på best mulig måte.

Både Nasjonalmuseet, Munch-museet og Astrup-Fearnley museet har etablert medlemsklubb som administreres av museene selv. Nasjonalmuseet og Astrup-Fearnley-museet har begge flere klubber, bl.a. en medlemsklubb beregnet for medlemmer under 25 år. Stiftelsen Lillehammer museum har siden 2019 en venneforening for alle seks museene i stiftelsen. Stiftelsen har også innført årskort som gir adgang til alle museene. I tillegg kan man kjøpe medlemskap i Venneforeningen. Norsk Teknisk museum har på sin side en Venneforening som administreres helt utenom museet. Dette for å gi noen eksempler på hvordan ulike støtteforeninger er organisert.

Vi ser frem til å fortsette det gode samarbeidet Norsk Folkemuseums Venner har med ledelse og administrasjon i stiftelsen og på Norsk Folkemuseum, og vi ser frem til å støtte opp under stiftelsens strategi og planer og aktiviteter på Norsk Folkemuseum. Hvordan vi best skal få dette til, vil vi ha en konstruktiv og fruktbar dialog om.

PROGRAM OG AKTIVITETER FOR VENNENE FREMOVER

Pandemien og et stengt museum satte en stopper for planlagte arrangementer og aktiviteter i regi av Venneforeningen i 2020 og 2021. Heldigvis fikk vi hatt et par jubileumsarrangementer, og vi kunne glede oss over et populært og flott gjennomført julearrangement for barn! Det var mange barn og voksne til stede en herlig desember kveld i fjor.

I nyhetsbrevene som sendes medlemmene digitalt, presenteres Venneforeningens medlemsprogram samt aktuelle utstillinger og aktiviteter som skjer på Norsk Folkemuseum, så følg med i nyhetsbrevene!

Vi er i gang med arrangementer for våre medlemmer. Tilbakeføring av gjenstander i Bååstede-prosjektet - et arrangement i samarbeid med Norsk Folkemuseum - omvisning i OBOS-gården Wessels gate 15, foredrag om folkedrakt, dagnad i Friluftsmuseet og besøk hos pottemakeren og sølvsmeden er andre arrangementer våren 2022. Årsmøtet i 2022 er 15. juni, etterfulgt av omvisning i huset fra Lende, Jæren.

Vi ønsker medlemmer og venner velkommen til arrangementene, og vil sette stor pris på å få forslag til fremtidige arrangementer i regi av Venneforeningen. Alle innspill vil bli vurdert og fulgt opp!

Hilsen Benedicte Rustad

TAKK FOR JUBILEUMSÅRET 2021

Det er tid for en oppsummering over jubileumsåret, med alt vi hadde forberedt og det våre trofaste medlemmer av Norsk Folkemuseums venner bidro med.

Den 25. mars 1971 var stiftelsesdatoen og jubileumskomiteen hadde arbeidet og sett frem til å markere denne dagen 50 år etter. I mars var hele samfunnet nedstengt og museet hadde stengt alle sine dører. Dagen ble derfor ikke slik vi hadde planlagt og håpet på. På jubileumsdagen sendte museet ut takk til alle medlemmene, og komiteen takket foreningens ulike samarbeidspartnere.

Vi har i denne pandemitiden fått øvelse i å holde motet oppe og satset mot nye tider over sommeren. Da museet gjenåpnet i juni benyttet vi årsmøtet til å dele vår optimisme med medlemmene som gjennom krevende og tunge tider har støttet museet så trofast. Årets mørkeste tid så vi lyst i møte. Stemningen var stor da vi møttes til høstens første jubileumsarrangement i Cappelengården i september. Det var god grunn til å skåle og gratulere hverandre. Foredragsholder Geir Thomas Risåsen viste et utvalg flotte gaver og berømmet venneforeningen for viktige bidrag til museets samlinger gjennom 50 år.

Museumskonservator Marie Seim Fongaard har samlingsansvar for kirkesamlingen og ansvar for utstillingen «Tidsrom» sammen med Geir Thomas Risåsen. Med musikeren Arve Moen Bergset bidro de begge til en enestående novemberkveld med foredrag, sang, stev og felespill. Det ble også en verdig markering som inspirerte til gjenbesøk i dette unike rommet.

Årets siste arrangement, jubileumsmiddagen den 11. november ble vi dessverre nødt til å avlyse. Vi fikk beskjed om at flere ikke kunne delta og med tungt hjerte måtte vi derfor utsette Jubileumsmiddagen til senere. Julen er en hektisk tid og ble derfor utsatt til 20. januar 2022. Dessverre kom det i desember nye smittevernrestriksjoner som igjen satte en stopper for middagen vi hadde gledet oss sånn til. Vi beklager, men så ingen annen mulighet enn å avlyse hele middagen.

Lyspunktet var innsamlingsaksjonen til Studiemagasinet i Bybygg som ble en stor suksess. Jubileumskomiteen er stolt og takknemlige for medlemmenes store giverglede. Den 1. desember var beløpet 315.000 kroner, som ble overrakt en takknemlig direktør som årets julegave fra vennene.

Den heldige vinneren i trekningen av det annonserte livsvarige medlemskapet ble Eva Bugge. Hun er mangeårig medlem av venneforeningen og en god og trofast støttespiller av museet. Hun besøker museet så ofte hun kan og har brukt det mye som representasjon da hun arbeidet i UD. Hun har også gitt gaver til museet. Vi gratulerer og håper hun vil fortsette å glede seg over museets ulike utstillinger i lang tid fremover.

Vi har til komiteens glede registrert at det i jubileumssammenheng også er vervet nye medlemmer av ulik kategori. Det håper vi blir til glede for de nye medlemmene. Velkommen!

Jubileumskomiteen takker venneforeningens styre for oppdraget og benytter også anledningen å takke vennene og våre samarbeidspartnere for all forståelse gjennom en vanskelig tid. Takk også for hyggelig oppslutning om de arrangementene vi klarte å stille i stand og for alle økonomiske bidrag.

Vi ser fremtiden lyst i møte og håper frivillighetsåret 2022 blir et år som kan inspirere til beste for Norsk Folkemuseum.

Hilsen Kjersti Sundt Sissener, Inger Jensen, Tom Bergesen, Aslak Aslaksen og Nina Seeberg

